

**EUSKALTZAINDIAREN
XIV. BARNE-JARDUNALDIAK**

Argomaiz (Araba), 2005-V-27 eta 28a

XIV. BARNE-JARDUNALDIAK

*Andres Urrutia Badiola,
euskaltzainburua*

Egunon eta ongi-etorriak, euskaltzainkideok!

Gaur eta bihar egingo ditugu Argomaizen gure Barne Jardunaldiak. Urte birik behin hala egiten dugu, Euskaltzaindiaren norabideak aztertzeko, ikuskatzeko, eta, hala balitz ere, zuzentzeko eta eraberritzeko.

Egia esan, azken aldian, Hernanin batu ginenetik, ageriko aldaketak izan dira gure artean. Bateko, orduan euskaltzainkide oso genituen Josemari Sarustegi eta Andolin Eguzkitza herioaren atzaparrak kendu dizkigu. Besteko, Jose Luis Lizundia eta Adolfo Arejita euskaltzainkide berriak ditugu, Euskaltzaindiari euren jakite eta ahalmenak ekartzeko prest. Aipua eta eskerrak, hortaz, hildakoei, eta ongi-etorri eta ahalegin bizia kide berriei.

Badira, bestalde, gure arteko aldaketak, akademiaren gobernuari dago-kionez. Izan ere, Zuzendaritza Batzordeak bere kargu-aldaketak egin ditu joan den urteko abenduan, eta Jean Haritschelar buruak gobernu-kezkak utzi ditu, hamasei urte oparoren ondoren. Berari ere aitortza eta eskertza, gurekin batera lanean jarraitzeko deiarekin batera.

Artean, Euskaltzaindiak arnas luzeko egitasmoak ondu eta bukatu ditu, hala nola, *Literatura Hiztegia*, Literatura Batzordearen eskutik, edota *Orotariko Euskal Hiztegia*, Ibon Sarasolaren gidaritzapean. Laster ere *Atlas* proiektuaren lehen liburukia esku artean izango dugu. Horrekin, bistan da, gure Akademiak beste behin berretsi ditu ikerketarako eta euskararen aitzinamendurako duen bokazioa.

Bi urteko tarte hori, dakizuenez, ez da tarte luzeegia izaten erakunde baten joan-etorrietan. Bai, ordea, gure garaian, etengabe ari baitira, tiraka eta bultzaka, mundu modernoaren eskakizun eta premiak, euskara moduko hizkuntza batek egoki zertu beharko lituzkeenak. Izatez, hizkuntza guztiek, eremu urrikoak izan nahiz zabalekoak izan, bateratsu jokatu behar dute, euren bizirau-pena bermatu nahi badute.

Argi dago, hortaz, Euskaltzaindiak bere buruari planteatu behar diola os-terantzeko ibilbidea. Bide horrek, alabaina, ez du ekarri behar, hurrengo bi ur-

teetan, aurretiaz egindakoarekiko haustura eta urraketa, egokitzapena eta mol-daketa baino.

Lautan bereiziko dut nik gure zeregina, esku artean duzuen agiritegian ongi nabarmentzen denez:

Estatutuen aldaketa
Egitasmo berriak abiaraztea
Euskalgintzaren eragileekiko harremanak
Ekonomia eta barne kudeaketa
Sail desberdinetakoak

Lauok erro-errotik loturik daude, lauok biribiltzen baitute halako batasuna, lan egiteko tankera propio baten jabe egin gaitzakeena. Horretara joan nahi du zuzendaritzak, eta horretarako pausoak emateko prest dago.

A) Estatutuen aldaketa

Has nadin lehendabiziko puntu honetatik. Begien bistakoa da guztiontzat azken urteetako egoera arras kezagarria dela Euskaltzaindiarentzat. Behin baino gehiagotan egon gara bilkura osoan gutxieneko euskaltzain-kopurua betetzeko estuasunetan; sarri-sarri falta ditugu euskaltzain osoak batzorde eta egitasmoetan lan egiteko... Hamaikatxo adibide jar daitezke horri buruz, aspalditik dugun egoera honi konponbidea bilatu behar horretara eraman beharko gintuzketenak.

Uste horretan eman zion agindua Zuzendaritzak Jose Luis Lizundia diruzainari, bera, etxe honen gorabeheren jakitun izan eta gure eskuetara ekar zezan zirriborroa, geroa zer-nolakoa izan dezakegun azaltzeko. Egunotan eztabaidatuko dugu hori, eta guztion artean batera edo bestera ekarri. Irtenbideak, hala ere, hiruzpalau irizpide nagusi bildu beharko lituzke: lehena, premiazko dugula euskaltzain oso berrien sarrera, adinez aurreraturik eta zeregin ez itota gaudenon laguntzaile eta aringarri; bigarrena, euskaltzain oso horiek, andrazko izan zein gizonezko izan, merituen arabera aukeratu behar ditugula; hirugarrena, gure artean diren andrazkoen eta gizonezkoen arteko berdintasun-politikak aintzat hartu beharko ditugula; eta, laugarrena, euskaltzain oso berri horien nondik norakoak, lanaren eta ahaleginen bidetik asmatu behar ditugula, Euskaltzaindiaren barruan makina bat eginkizun baitago euskaltzain osoren esku. Deia, beraz, lanerako da, ohore eta deduetarako baino.

Zuzendaritzak aurreko horiek ahalbidetzeko formulak asmatu ditu. Berrari dagokio zeregin hori, eta, gure ustez, egokiak dira formulok premia horiei erantzuteko. Horretarako, inguruan ari diren beste akademien eskarmentuak ere aintzat hartu dira: gaztelaniarena, katalanarena, galizierarena... Orain, guk dugu hitza. Zentzuz eta zuhurtziaz joka dezagun!

B) Egitasmo berriak abiaraztea

Hona hemen Zuzendaritzaren beste arduraren nagusi bat, hain justu ere, dagoen bi urteetan gordin-gordin bistaratuko duguna. Orain artekoan Euskaltzaindiaren lana batzordeen bitartez egin da, eta oraintxe bertan ere hala egin da. Egitasmo berezituak izan badira ere (*Orotariko Euskal Hiztegia* zein *Atlas*), beti-beti batzordeek egitasmo horiekin batera jokatu dute edota hurbil-hurbiletik jarraitu, nabariak baitira bi errealitate horien arteko harremanak eta loturak.

Bada garaia, aldiz, egitura horri zerbait eransteko eta Zuzendaritza honen helburuen artean iragarri zena gauzatzeko, alegia, egitasmo-moldeetan ageritako lan egiteko.

Zer-nolako egitasmoak? galdetuko duzue berehalakoan. Ezagun zaizkigun aurreko horien tankerakoak, bai... baina zertxobait desberdinak. Arian ere, arratsaldean entzungo ditugu proiektu berri horien xehetasunak, euren zuzendari izan behar dutenen aho eta hitzetan. Hartara, Orotariko Euskal Hiztegia bukatuta, hiru proiektu berri abiaraziko ditugu: *Euskal Gramatika Orokorra*, Pello Salabururen zuzendaritzapean; *Euskara-euskara* hiztegia, Ibon Sarasolaren zuzendaritzapean; eta *Euskal Korpus Onomastikoa*, Andres Iñigoren zuzendaritzapean.

Hiru horiek dira, oraingoz, abiatu beharrekoak. Hiruotan eta ATLAS egitasmoaren barruan ere, ibilbidearen prozesuak bestelakoa izan beharko du, bestelakoak baitira egun Euskaltzaindia diru publikoaz hornitzen duten botere publikoen eta gizartearen eskakizunak.

Hasteko, zuzendariaren ardurapeko egitasmoak izango dira horiek, hau da, zuzendariak bermatu beharko du proiektu horren egite eta gauzatzea, egitasmoari dagokion epean. Orobat, proiektu horien erritmoa eta kronograma, aldi-aldi zer egin den ziurtatuz eta garatuz. Bestetik ere hura izango da, proiektu horretan ari diren pertsona kontratatuen zuzendari nagusia, eta gai horretan ari diren batzordeekiko harremanak bideratu beharko dituen. Horrek ekarriko du, ezbairik gabe, zuzendari horren lansariak ordaintzea, eta ikerketarako taldeak sortzea eta finantzatzea, gure organigraman ere agertu behar direnak, egitasmo eta eginkizun gisa.

Horrek ez du zaildu behar batzordeek orain arte egin duten lana, eurekin koordinatuta lan egin behar baita (kontsultak, aholkuak, iradokizunak...). Bitzuen arteko elkarrekikotasuna, beraz, horretan datza, eta ez bestelakoetan.

Guztiok jakin behar dugu batzordeen lana batetik doala eta egitasmoena bestetik. Bi-bion arteko harremanak ezinbestekoak badira ere, bakoitzak bere ari eutsi behar dio, lehendik ezarritako helburuen arabera, arrazoi gabeko esku-sartzeak eta etenak saihesturik.

C) Euskalgintzaren eragileekiko harremanak

Luze joan da, dagoeneko, Euskaltzaindiak ondu duen araugintza. Aldi desberdinetan eta modu ugarietan gizarteratu da hori; batzuetan arrakastatsu, besteetan ez hain argi. Horrek ere bere zinak eta minak izan ditu historian zehar, eta, hala izatea ere, neurri batean bederen, ulertzeko modukoa izan daiteke.

Bada, zernahi gisaz, Euskaltzaindiari dagokion arloa, zuzendaritza honek landu eta sakondu nahi duena. Ari naiz, ari ere, euskalgintzan diharduten eragileekin izan beharreko harremanez. Inoiz leporatu zaió Euskaltzaindiari erre-alitateari muzin egin eta bolizko dorrean bizi dela. Topiko samar izan arren halakoa, ezin ahaztu euskalgintzan ari diren erakunde anitzekin zuzeneko harremanak behar ditugula, hitzarmen bidez nahiz beste formula batzuen bidez, elkarren berri jakin dezagun eta gure aldetik ere bestelako helburuak eskura ditzagun, besteak beste, gure arauak eta gomendioak zabaltzea, eta eragileok guregana ditzaketen iritzi, ohar, iradokizun eta abarrekoak jasotzea, gure lanaren ongarri eta akuilu izan daitezen horiek. Geroanean, esan beharrik ere ez dago, horiek izan daitezke baliabide egokiak, jardunaldien bidez nahiz gaineko molde batzuen bidez gure emaitzen fidagarritasuna frogatzeko.

Bide horretan goaz, eta bide horretatik segitzeko asmoarekin ari gara, betiere, bestelako erakundeak, batez ere unibertsitateak eta jakintza-arloko entitateak alboratu gabe. Esan dezadan, hari beretik ere, ahaleginak egin behar ditugula horiekin ditugun estekadurak gero eta tinkoagoak izan daitezen.

D) Ekonomia eta barne kudeaketa

Ibilbide luzetxo honetan bada, hala ere, aho biko ezpata, aldi berean mingotsa edo gozoa izan daitekeena. Guretzat, esan dezadan bidenabar, neke eta atsekabe askoren iturria. Behin baino gehiagotan entzun diogu Xabier Kintana idazkariari denbora larregi galtzen dugula sosen bila, gure zeregin akademikoetan jardun beharrean.

Zuzendaritzaren eginkizuna da diruaren berri zuei ematea, egoera beltzetan nahiz argitsuagoetan. Egun ere, bi urte luzetan izan dugun amaigabeko prozesu baten ondorioz, badirudi aurki ikusiko dugula onartua, eta aurten ere sinatua, gure ekimenaren oinarri ekonomikoa ekarriko duen hitzarmena, Eusko Jaurlaritzarekin, eta Araba, Bizkaia eta Gipuzkoako foru-aldundiekin hitzartutakoa. Horrek ahalbidetuko du, gure ohiko barne ibilbidearekin batera, proiektu berriak ere abiaraztea.

Dirua, haatik, beti eskas, eta Zuzendaritzak beste diru publikoen iturriak izango ditugula agerian utzi nahi du: lehena, Nafarroarena, aurtengo protokoloa sinatua izan delarik; hurrena, Iparraldekoa, *Office de la Langue Française* sekin protokoloa sinatu eta Iparraldetik eskuratzen den dirua batera kobratzea

ekarriko duena; eta, azkena, Madrileko Gobernuarena, hor ere, itxaropen eta igurikimenak indartsu datozela, ea hilabete hauetan egin diren kudeaketa-lanak onuratsu suertatzen diren.

Hitz batez esateko, ekonomia oreka batera eramateko moduan egon daiteke akademia, betiere ez dugula ahanzi behar Fundazioaren asmoa ere horixe dagoela, ustezko diru-iturri gisa. Heldu den urtebiko horretan bideratu behar da Fundazioarena, Jean Haritschelhar-ek azaldutako ildotik. Hari beretik, Fundazioa izan daiteke egun bor-borrear datarren euskarazko mundu sozio-ekonomikoa aintzat hartzeko eta gure lanarekin koordinatzeko lana-besa.

E) Sail desberdinetakoak

Aurretiaz esanak jardunaldi hauen hezur-mamiak badira ere, ezin alboan utz kezka gai ditugun beste batzuk ere:

Lehena, Euskaltzaindiaren *web* orria eta *JAGONET* zerbitzua, bidenabar erakusten dutenak amaraunean jarritako produktuen arrakasta. Pentsatzekoa da laster batean komunikaziorako tresna baliotsu hauek bultzatu eta sustatu behar ditugula, buletin elektronikoko labur baten bidez. Buletin hori aldiro-aldiro agertu eta gure berriak zabalduko ditu, Internet delakoaren bidez.

Komunikazio eta prentsari dagokionez, gogoratu behar Euskaltzaindiaren prentsa-zerbitzua erakundearen zerbitzupean dagoela, eta erakundeari dagozkion lanetan eta proiektuetan komeni dela prentsa-zerbitzuaren bidez koordinatzea jendaurrean egin beharreko agerraldiak.

Euskaltzaindiarentzat kezka garri dira beste gertaera batzuk, euskara baturaren grafia ezabatzen edota beheratzen dutenak. HIZTEGI BATUA lana urte askoren emaitza bada ere, ezin kareletik bota neke horiek, inora ez garamatzen grafia-anabasa baten mesederako. JAGON Saileko euskalkien lantaldeak badu hor zeresana, Lezaman onetsi genuen adierazpenaren garatze-bidean.

Orobat euskalki lantaldeak, HIZTEGI BATUAren bigarren itzulira euskalkien hainbat esamolde eta esapide erakartzeko, euskara baturako ere baliagarri direlakoan. Sail bereko CORPUSek ere lanean dihardu, euskararen estrategia komunikatiboak aztertu nahian, egunotan barra-barra dabilen kalitatezko euskararen preskizan.

Beti esan dugu politika ez dela Euskaltzaindiaren zeregina. Horretan jarraitzea ere, begien bistakoa, euskara bera ez baita batzuena eta bestea, guztiona baizik. Hala ere, Euskaltzaindiak hitza gorde behar du, euskararen erakunde aholku-emaile ofiziala den aldetik, euskararen egoera hobetzeko eta sustatzeko, horretan protagonismo berezia duela SUSTAPEN Batzordeak.

Bihar goizean xehe-xehe aztertuko dituzte Xabier Kintana idazkariak eta Pello Telleria idazkariordeak, Hernanitik gaur arte eta hurrengo bi urteetako epean Euskaltzaindiaren eginak eta eginkizunak. Horien bidez, jakingo dugu Euskaltzaindiak arian-arian sortzen dituen emaitzak, eguneroko lan eskerga, sarri-sarri, proiektu berrien distiraren parean itzal eta sona gabekoa geratzen baita. Horretan ere, gure erakundeak kontu-arrazoiak eta errendapenak zehatz eman ohi ditu beti, eta ematen ditu egun ere, laster entzungo duzuenez.

Besterik ere bada eginkizunetan. IKER sailekoak Henrike Knörr-ek azalduko ditu labur-mamitsu.

Askotan entzun didazue Euskaltzaindia erakundea dela. Hala izanik ere, nahitaezko zaio barnean duen estatutu juridikoaz argitasun zenbait egitea. Beñat Oyartzabal euskaltzainburuordea mintzatuko zaigu horretaz, premiazkoa baita, Europari eta Iparraldeari begira, Euskaltzaindiak dituen bi molde juridiko horiek batera ekartzea. Horiek gainditzeko konponbideak landu beharko dira, gure kontuak eta harremanak bateratsu joan daitezen mugaren bi aldeetan.

* * *

Labur-zurrean esanda, horiek dira Zuzendaritzak bultzatu nahi dituen egitasmoak. Horiek ere, esan gabe doa, guztion adostasunik gabe ezin aurrera aterra. Adostasuna eskatzea, edozein modutan, erraz samarra izan daiteke. Hala-koa praktikatzea, ordea, hagitx gaitzagoa edo korapilatsuagoa.

Adostasunarekin batera, erakundearekiko leialtasuna ere behar-beharrezkoa da, datozen urteetan gure etorkizuna moldatu behar duen eraberritzea baitago jokoan.

Leialtasun eta adostasun horren ildotik argi dago Zuzendaritzak berak eman behar duela lehen pausoa. Hor daukazue gurea, zuen oharrak, iradokizunak eta aholkuak entzuteko, zuzendaritzarenak ez ezik, guztionak baitira Euskaltzaindiaren erantzukizuna eta eginkizuna.

EUSKALTZAINDIA FRANTZIAKO LEGEDIAN

*B. Oyharçabal,
euskaltzainburuordea*

Zuzendaritzak eskatu dit Barne-Jardunaldi hauetan zenbait argitasunen ekartzea Euskaltzaindiak Iparraldean duen gaur egungo izaera juridikoaz, ondotik denen artean ikusteko ea legezko egoera hori, beharrez, hobe daitekeen, eta zer gisaz. Beraz, aurkezpen honek ez du deus berririk ekarriko, ez eta deus berririk erakatsiko Iparraldeko egoeraren berri jadanik zekiten euskaltzainei, haren helburua baita zertan gauden azterkatzea, eta hobekuntzarik egin badaitenke, nondik abiatzekoak garen gogoratzea.

HISTORIA PISKA BAT

Euskaltzaindiak Frantziako legediaren araberrako izaerarik ez zuen garaia (1918-1987)

Lehenbiziko puntua gogoan izatekoa dena da kasik hirurogeita hamar urtez Euskaltzaindiak ez duela batere legezko izaerarik izan Frantzian, eta duela hogeitaz urte ere ez zuela oraino.

Denek dakigun bezala, Hegoaldeko lau herrialdeetako erakundeek sortu zuten Euskaltzaindia, eta haste-hastetik Iparraldeko euskalkien ordezkariak erakundearen barnean izan behar zirela pentsatua izan bazen ere, Espainiako legeen arabera eratu zen erakundea, eta hala bakarrik, garai hartan, mila arrazoiengatik, nekez besterik gerta baitzitekeen.

Luzaz Euskaltzaindiak ez du izan Iparraldean denborarekin, eta bereziki hirurogeiko hamarkadako urteen ondotik, izanzen zuen itzal eta eragina. Gerla aitzinean eta ondoan, Euskaltzaleen Biltzarra zen Iparraldean eta Frantziako legedian euskaltzaleak biltzen zituen erakundea eta euskararen kontuetan onenpen zabalena zuena. Ez pentsa, halere, bi erakunde horiek mugaz bi parteetan

lan bera egiten zutela. Batere ez baitzen hala. Ezen, Euskaltzaindia erakunde akademikoa izan da hastapenetik, eta Eskualtzaleen biltzarra berriz, ez (1).

Frankismoa erortzearekin, Euskaltzaindiak legezko izaera berria Erret-Akademia bihurtuz erdietsi zuenean, euskararen eremu osoan, Iparraldean ere, hedatzen zela adierazi nahi izan zen haren araudietan, ordezkari bat Baionan izanen zela zehaztuz. Ordea, Madrilgo legelariak jakinarazi zuten ezin agerian aipa zitekeela araudi haietan Espainiatik kanpoko eremurik. Jokutria ttipi bat asmatua izan zen orduan, agerian ezin egin zitekeena isilka bezala bideratzeko: Euskaltzaindiak bere ordezkariak euskal herrialdeetako hiriburuetan jarriko zituela erranez, beste xehetasunik eman gabe, ez zen baztertzeko ordezkari bat Frantziako lurraldean izatea, nahiz ez zen argiki erraten ere. Soluzio hori guztiz baliagarria izan zen urte haietan. Izan ere, bai Euskaltzaindiak eta bai euskarak berak ere, Hegoaldean baitzizuten indar gehienak, arras egoki izan zen aterabide hau gure erakundearentzat bere lanen Euskal Herri osoan zabaltzeko.

Haatik, Frantziako legeen arabera, Euskaltzaindia Espainiako erakunde bat zen beti, eta ez zuen legezko izaerarik Frantzian. Egia erran, euskara eza-gutza ofizialik gabe izanik, eta maila guzietan agintariak gogo guti izanik euskararen laguntzeko, ez zuen horrek ondorio handirik.

Iparraldeko Euskaltzaindia 1901eko elkarte gisa deklaratu (1987an)

Bizkitartean, 1980. urteko hamarkadan giroa piskanaka aldatzen hasi zen, eta gure akademiak gero eta argiago ikusi zuen Euskaltzaindiari Frantzian ere legezko gorputz baten emateko beharra. Nola egin, ordea? Euskaltzainburuordeak frantses hiritartasuna zuen orduan, eta orduko suprefetarekin harremanetan jarri zen kontu horren aztertzeko. Ideia izan zen orduan Euskaltzaindiaren Iparraldeko ordezkariak legezko izaera zerbait ematea Frantzian, aitzinetik jakinik gisa guztiez, euskarak eza-gutza ofizialik ez izanki, ez zitekeela izaera hori Espainian kasik hamar bat urte lehenago erdietsi zuenaren heinekoa. Horrela 1987an Baionako erakustokian egin zen biltzar batean (1987/08/12) Iparraldeko euskaltzainek deliberatu zuten 1901eko legearen araberrako elkarte bat deklaratzeari, haren araudiak argi uzten baitzuen i) kideak Iparraldeko euskaltzainak zirela, eta ii) elkartearen xede soziala Euskaltzaindia Frantzian ordezkatzeari zela.

Elkartearen legezko sorrera Errepublikaren Kaseta ofizialean 1987ko irailaren 9an egin zen. Horren ondorioz, handik aitzina zenbait urtez, Euskal-

(1) Eskualtzaleen Biltzarrak mende hastapenean sortu baino anitzez geroago, 1927an, hartu zuen legezko izaera Frantzian, bere burua 1901eko legearen araberrako elkarte gisa deklaratu. P. Charritonek jakinarazi didanaz, J. Etchepare medikuak eginarazi zion urrats hori Eskualtzaleen Biltzarrari.

tzaindiko Iparraldeko ordezkartzak frantses elkarte arrunt baten izaera izan zuen, gisa horretan diru laguntza publikoak ere eska zitzakeelarik.

Euskaltzaindiari Onura publikoko elkarteen izaera aitortzen zaio (1995ean) (2)

1987an sortu egoera horrek zenbait urte iraun zuen. Alabaina, 1990eko hamarkadan, egoera piska bat hobeturik, Elkartea Onura publikoko elkarte gisa ezagutua izateko aukera ikusi zuen Euskaltzaindiak. Jakiteko da legeen arabera hori dela Frantzia irabazterik egiteko xederik ez duen elkarte pribatu batek izan dezakeen ezagutza mailarik gorena, eta horretaz, Euskaltzaindiak nahi izan zuen Frantzia haren ordezkari zen elkarte bereziak delako Onura publikoko izaera hori erdietsen zezan, kontuan harturik, bereziki, zenbait abantaila ere ematen dituela ezagutza horrek (adibidez, enpresa batek edo norbaitek emaitzak egiten badizkio holako elkarte bati, zerga oinarria zerbaitez gutitzen zaio).

Aldaketa horren prestatzen hasi zelarik Euskaltzaindia, orduko suprefetari (3) adierazi zitzaion Europaren garaian ez zuela itxura handirik, Euskaltzaindiak Frantzia legezko izaera izateko, beste Euskaltzaindi bat, bestetik desberdina, sortu beharrik, jakinez praktikan hartan frantses hiritartasuna zuten euskaltzainak bakarrik biltzen zirela. Euskaltzaindiaren barnean horrelako bereizkuntza egitea guztiz desegoki zela azalduz, harekin aztertu zen zer egin zitekeen makur horren zuzentzeko.

Suprefeturan Europak eskaini bideak ikertu ziren, baina laster argi geratu zen (garai hartan, erran nahi baitu, 1992an edo) Europa mailako elkartegorputzik ez baitzen EBko legedian, bide hori hetsia zela, hau da Estatuon gaineko edo estatuon arteko elkarte europarrak ez zitekeela era.

Halere, beste bide bat ikusi zen erakundearen bikoiztasunaren gainditzeko: erakunde bakarra izanikan ere, hari legezko bi izaera ematea, bata Frantzia eta bestea Espainian, Frantziakoaren helburu soziala Espainiakoren Frantzia ordezkatzeko izanik. Proposamen hori eginga izan zitzaizen Euskaltzainei (*erakunde bakarra bi nortasun juridikorekin*) eta horrela onartu zen.

Egia erran, proiektua suprefetarekin prestatu izan bazen ere, Estatu Kontseiluak denbora luze eman zuen araudi berrien onartzeko. 1992ko irailean utzi ziren araudi berriak eta Onura publikoa ematen zuen dekretua 1995ean argitaratu zen Frantziako Kaseta ofizialean (1995/02/20).

(2) 1901eko elkarkeak legez deklaritzen badira (ez onesten); haatik, onura publikokoa izatea Barneko Ministroak hartu dekretu baten bidez baizik ez dute erdiesten elkare horiek, haien araudiak Estatu Kontseiluak azterkatu eta ontzat eman ondoan.

(3) Euskaltzaindiaren izaera juridikoa finkatzera lagundu duten bi suprefetak Perrier (1987an) eta Sapède (1992an) izan dira

Badu hamar urte beraz Euskaltzaindia, osatua den bezala, bere osoan beraz, Frantzian onartua dela, nahiz haren araudiak Frantzian, Espainian ez bezalakoak diren.

EUSKALTZAINDIAREN LEGEZKO IZAERA FRANTZIAN GAUR EGUN

Frantzian Euskaltzaindiak duen erabidea 1995ean onartu zen elkarte horretako estatutuek mugatzen dute. Hona zein diren puntu garrantzizkoenak:

Onura publikoko elkarteak da Euskaltzaindia Frantzian.

1987az geroztik, bada Frantzian *Euskaltzaindia* izeneko 1901eko legearen arabera elkarte bat, eta 1995az geroztik elkarte horrek onura publikoa dakarren elkarte gisa ezagutua da (4). Helburu horiek araudietan zerrendatuak dira.

Frantziako elkartearen xede soziala: Euskaltzaindiaren ordezkatzeara.

1995eko araudiaren arabera elkartearen helburu soziala hau da: *1918an sortu zen eta egoitza Bilbon (Bizkaia) duen Euskararen Akademia, Euskaltzaindia, frantses lurraldean ordezkatzeara eta indarrean jartzeara* (1. artikulua). Bestalde, elkarteak bere araudian adierazten du *Euskaltzaindiaren, araudiak eta helburuak onartzen dituela*. (1. artikulua)

Frantziako elkarteko kidesuna jatorrizko Euskaltzaindiak ematen du, eta beraz Euskaltzainak dira Frantziako elkarteko kideak, eta bakarrik haiek.

Honela dio araudiak: *Elkarteak kide titularrek, ohorezkoek eta urgazleek osatzen dute. Elkarteko kideak, Bilbon 1918an sortu Euskararen Akademiako, Euskaltzaindiko kide titularrak, ohorezkoak eta urgazleak dira. Bakoitzak elkartean duen kidesun mota, euskaltzain gisa daukan ezagutza motak ematen dio* (3. artikulua).

Ez da hiritartasunari datzekion mugarik aipatzen araudietan.

1995an onartu araudiaren arabera deusetan ez da aipatzen kideen hiritartasuna. Horrela 1995etik 2004 arte Euskaltzaindiko lehendakariak frantses hiritartasuna bazuen, Euskaltzaindian gertatu lehendari aldaketak gertatuz geroztik, Espainol hiritartasuna du.

Elkartearen bizia (Frantzian) Biltzar nagusian hautatu bulego batek eramaten du.

Araudiak garbiki dio: *Elkartearen Biltzar Nagusia euskaltzain titularrek (=osoek) osatzen dute*. Biltzar nagusi hori urtean behin gutietatik biltzen da (8. artikulua). Horrek segurtatzen du legez Euskaltzaindia egiazki ba-

(4) Horregatik kideek urtesaria ordaintzeko obligazioa dute. Araudien arabera 15 eurokoa da gaur egun urtesari hau. Urteko kontuetan sartze hori nahitaez agerrarazi behar da.

karra dela (5). Elkarteko buruzagiak biltzen dituen *bulegoa burulehenak, hiru buruordek, idazkari batek eta diruzain batek osatzen dute* (5. artikulua) (6).

Elkartearen legezko eginbideak.

Legeak elkarteari ematen dizkion betebeharrak bakarrak prozedurazkoak eta kontuei buruzkoak dira. Adibidez elkartearen bulegoak hartzen dituen erabakiak orriak zenbakituak dauzkan eta zuriunerik eta oker-marrarik ez duen akta-kuaderno ofizial batean jaso behar dira (6. artikulua). Halaber, elkarteak bere kontuak atxiki behar ditu eta urte guztiez aitzineko urtean Frantzian jaso diru laguntzen baliamoldea azaldu behar die Prefetari, eta Barneko, Kulturako eta Hezkuntzako ministroei (15. artikulua).

ELKARTEAREN GAUR EGUNGO FINANTZABIDEA

Euskaltzaindiak legezko izaera duen puntutik diru-laguntzak jaso ditzake Frantzian, hango elkartearen bidez. Franko luzaz oso tikiak izan dira laguntza horiek eta ez zuen horrek ondorio handirik. 2001az geroztik ordea, gauzak zer-bait aldatu dira eta azken urteetan urte guztiez Frantziako elkarteak 128 000 euro jasotzen ditu *Euskal Herriko Hitzarmen berezia* deitzen den programa bati esker (2006 arte irauten duena). Hortik ateratzen du elkarteak Frantzian diru gehiena (7).

Iazko urtea arte Euskaltzaindiak diru hori hiru administrazioarengatik jasotzen zuen, galdeak bakoitzari bederazka zuzendu ondoan: Departamenduari, Herrialdeari, Estatuari (Kulturako ministerioari). Beti oso berandu eta paper asko ibili ondoan heldu ziren laguntza horiek. Aurtendanik gauzak aldatu

(5) Praktikan Euskaltzaindiarentzat berarentzat, Frantziako legeen arabera Euskaltzaindi hori Iparraldeko ordezkari batzuk ez da, eta biltzar nagusiaren egiteko, elkarteko bulegoak, aurreko ohiturari jarraikiz, urte guztiez Iparraldeko kideak biltzar batera deitzen ditu, urgazleak eta ohorezkoak ere gomiatuak izanik, eta baita laguntzen duten erakundeetako hautetsiak, Euskaltzaindian egiten diren lanen berri emateko, eta Frantziako elkartearen kontuak aurkezteko.

(6) Urtarrilaz geroztik, burulehena euskaltzainburua da eta bulegoko beste kideak Iparraldeko euskaltzainak: euskaltzainburuordea (Frantzian, buruorde eta diruzaina), Iparraldeko ordezkaria (Frantzian buruorde eta idazkaria), Jean Haritschelhar (Frantzian buruordea). Araudiaren arabera hilabetean behin gutienik biltzen da.

(7) Dakigun bezala Euskaltzaindiak, ahal den neurrian, Erakunde publikoek eskaini tokietan jartzen ditu bere ordezkarietako egoitzak. Ordea, bere egoitza berezkoa Iparraldean izan duenaz geroztik, Euskaltzaindiak hura alokatu behar izan du, nahiz, duela zortzi bat urte edo, Baionako alkateak Euskaltzainburuari hitz eman zion toki bat emanen ziola obrak egitekoak ziren Gaztelu Berriko Ingeles dorrea deitu bastizan. Zorigaitzez geroztik toki hartan obrak egiteko dirurik ez baita bozkatu, promes hori ele onetan gelditurik egona da. Halere, berrikitan galdea berritz egin zaio alkateari zerbait gisaz hitz eman zuena ez ote zezakeen obra. Baietz jakinarazi du. Badirudi, beraz, datorren urtean egingen direla Gaztelu berriko beste toki batean obra batzuk, Euskaltzaindiari 100 m²ko egoitza baten eskaintzeko gisan. Gauzak ongi badoaz, 2006ko udan edo udazkenean sartu behar luke Euskaltzaindiak Baionako Herriko etxeak utzi egoitza berrian.

behar lirateke. Alabaina orain sortu berria den *Euskararen Erakunde Publikoa* (EEP) deitzen den erakunde batek zuzenduko du euskarari buruzko politika publikoa, eta hark banatuko ditu diru-laguntzak (8).

Euskaltzaindiak harekin duen aurtengo hitzarmena berrikitan izenpetua izan da. Datorren urtean beste bat izanen da, honen idurikoa, eta gero ondo-ondo hiru urteentzat segur aski negoziazio berriak egin beharko dira.

Oraingo izaera juridikoa aurrekoa baino anitzez egokiago bada (diru-laguntzak hartzeko, eta Euskaltzaindia bere osoan ezagutua izan dadin Frantzia), halere, ez da nahi genukeen bezalakoa, bikoiztasun juridikoa hor baita beti. Itxura guzien arabera, Estatuaren arteko hitzarmen bilateral berezirik egiten ez bada behintzat, bikoiztasun hori hor izanen dugu beti, eta, Europa mailako elkarte lege berriak onartzen ez bada, haren arabera jokatu behar dugu nahitaez.

Egoera horretan kontuetako harremanak honela bideratuak dira:

- Elkartek Frantzia dituen kontuak Administrazioak onetsi kontulari berezi batek onartu behar ditu urte guzietan. Elkarteko diruak Frantzia egiten diren xahutzeen ordaintzeko baliatzen badira gauzak argi dira, eta ez da arazorik. Adibidez, gaur egun, ordezkartzaren egoitzako gastuak, edo IGNko toponimiako lanetako xahutzeak, Frantzia zuzenean egiten baitira, erraz da haien zuzitzea. Baina nola agerraraz gure kontuetan, Iparraldeko ordezkartzak batzordeetako lanentzat egiten duen ekarpena, diruketa hori Espainiaren aldeko erakundeari bidaliz egiten denaz gero? Egia da diruketa hori araberan zerbait simbolikoa dela, baina gisa guztietan, ttipi ala handi, kontulariak haien zuzitzeko modua behar du.
- Aurkezpen txostenetan beti argiki adierazten da, ikerketa proiektuentzat emanak diren diruak Frantziako parteak proiektu orokorrari egiten dizkion ekarpenak direla (portzentaia adierazten da) (9), gisa horretan ongi azpimarratzen delarik Euskaltzaindiaren ikerketa proiektu handiak eta batzorde lanak bat direla mugaz bi aldeetan. Kontulariak, haatik, ezin dezake holako oinarrikerik erabil bere kontuetan (10): hark obligatuzki erran behar du Frantziako Euskaltzaindiak lan batzuk mantzen dizkiola Espainiako jatorrizko Euskaltzaindiari, eta honek Iparraldetik mantzen zaizkion lanak fakturatzen dizkiola.

(8) Euskaltzaindia EEPren Aholku Batzordeko legezko partaide da.

(9) Baionako ordezkartzako gastuak kanpo, portzentaia hori informalki ikerketa proiektu orokorren kontuetan %10ekoa izan dadin nahi lukete Iparraldeko Euskaltzainek. Ordea, gaur egun, urrun gaude hein horretarik (portzentaia hori %6koa da aurtengo aurrekontuetan).

(10) Arrazoia hau da: Frantzia elkartek batek legez debekatua du beste elkarte bati (izan dadin Frantziakoa edo beste estatu batekoa) diru laguntzarik ematea. Nola Espainian Euskaltzaindia beste nortasun juridiko bat baitu, hari ematen zaizkion diruak faktura baten bidez xuritu behar dira beti, faktura hartan manatu lan baten ordainketa zehazten delarik.

GOGOETA BATEN OINARRIA

Horra laburzki adierazirik nola agertzen zaigun Euskaltzaindiaren egoera Iparraldean. Dударik batere gabe azken hogeï urteetan hobekuntza handiak izan dira, eta gaur egun

- Diru harreman horien errazteko bi entitateren artean Ekonomiazko Multzo Europar baten eratzea, edo horrelako bideak, ikertzeko xedea izan zuen Euskaltzaindiak, eta P. Zabaletaren eraginik, txosten bat ere egin zuen aditu batek horri buruz duela zenbait urte. Halere orain arte txosten hori ez da eztabaidatu Euskaltzaindian, eta ez obratu. Orain dugu parada.

EUSKAL GRAMATIKA OROTARIKOA

Pello Salaburu

SARRERA

Euskaltzainburuak hala eskaturik aurkeztu nahi dut zuen aitzinean Gramatika batzordeak aurrera atera nahi duen egitasmo berria. Proiektu hau, gure artean EGO gisa aipatzen duguna, aspalditik ibili da joan-etorrika, baina, arrazoi bat edo bestea dela eta (luze joko luke arrazoiak argitzea, eta aspergarri), ez dugu izan aukerarik patxadaz aztertzeko orain arte. Patxadaz eta, batez ere, aitzinat joko duelako itxaropenarekin, bai baitirudi behin eta berriz abian jartzeko izanik ere, baraturik gelditu dela.

Jakina den gisan, Gramatika batzordea, orain duen tankerarekin, 1980an sortu zuen Euskaltzaindiak. Lehenago, jakina, bestelako batzordeak ere aritu izan dira Euskaltzaindiaren barruan gramatikagintzan (aditz batuaren proposamena landu zuen batzordea, esate baterako); baina euskara batu gisa ezagutzen den hori osatzen duten gramatika arlo zehatzez gain (ortografia, izen eta aditz morfologia, etab.), beharrezko ikusi zuen Euskaltzaindiak bere gramatika erabatekoa eta osoa lantzen hastea. Horretarako izendatu zuen Gramatika batzordea.

Gramatika batzordeak bere hogeita bost urteko ibilbide luzean oso aldaketa gutxi izan ditu. Kideak, euskalki desberdinetakoak ditu: gipuzkoarrak, nafarrak, lapurtarrak, bizkaitarrak... Eta euskalki desberdinetakoak ez ezik euskara batua eta gainerako euskalkiak eta testuak ongi ezagutzen dituenak da batzorde-lanetan jardun duen eta diharduen jendea. Hasieran, buru, Piarres Lafitte izan zen. Ondoren, J. Haritschelhar, eta azkeneko urteotan, P. Altuna.

GRAMATIKA BATZORDEAREN LANAK

Gramatika batzordeak era desberdineko lanak egin ditu urte hauetan zehar. Behin eta berriz etorri izan dira, eta orainik ere etortzen dira, handik eta hemendik irakasleek, batez ere, nahiz bestelako gizabanakoek, egiten dituzten galderak, dituzten zalantzak norbaitek argituko dizkielakoan. Galdera horiek Euskaltzaindiaren *Jagonet* zerbitzuaren bitartez etorri zaizkigu, eta han daude

bilduak. Horrek anitz lanordu eskatu izan dizkigu, eta bilera gehienetan gure ahaleginak egin ditugu galdera horien erantzun egokia eta zuzena, batere erraza ez dena, aurkitzen. Lan hau, euskararen egoera zein den kontuan izanik, uste baino zailagoa izaten da.

Aldi berean, Gramatika batzordetik atera dira, proposamen gisa, Euskaltzaindiak bere osoko bilkuran eztabaidatu eta adostu dituen arau eta gomen-dio asko ere, lan hau azken aldiotan geldituxe baldin bada ere. Baina zalan-tzarik gabe, egin duen lanik handiena gramatikaren inguruko liburu bildumak eskaintzen du. Liburuki hauek *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak* izena hartu zuten hasieratik (oker ez banaiz, izen hau P. Altunari zor zaio) eta gero, argitaratu izan diren arabera, izen horrek beste zehaztapen batzuk izan ditu, liburuki bakoitzean, liburuaren barnean zer zetorren jakinarazi dutenak. Denetara 5 liburu argitaratu dira, eta seigarrena egun hauetan aterako da, aspaldi eraman baikenuen inprentara. Gramatika batzordeak 2.500 orrialdetik gora argitaratu du arlo honetan. Hauek dira, labur esanik, liburuak eta liburu-erudiak banan-banan.

- 1985, *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak*. Liburu hau, eta geroago argitara emandako liburukiak 1991n argitaratu zen *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-I* liburuan bildu ziren. Lehenbiziko liburuki honek beste bi eranskin izan ditu, bata 1987an argitaratua eta bestea 1988an. Euskaltzaindiaren X. Biltzarrak lan hau «aitzin urrats handitzat» eman zuen eta berau hartuko zuela oinarritzat esan zuen aurrerantzean euskal gramatikari begira erabakiak hartzerakoan. «Izen sintagma» zen hemen landu zen gairik garrantzizkoena.
- 1987, *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-II*. Hemen «Aditza» landu zen.
- 1990, *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-III (Lokailuak)*. Diskurtso mailako lotura hitzak landu ziren
- 1994, *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-IV (Juntagailuak)*. Liburuki honetan koordinazio edo juntadura izan zen gai nagusia.
- 1999, *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-V (mendeko perpausak-1)*. Mendeko perpausak hasi zen lantzen batzordea liburu honetan: aditz jokatuduna duten perpaus osagarriak, erlatiboak, konparaziozkoak eta ondorio perpausak.
- 2005, *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-VI (mendeko perpausak-2)*. Liburuki honetan lantzen dira baldintza perpausak, denborazkoak, helburuzkoak, kausazkoak, kontzesio perpausak eta moduzkoak. Betiere aditz jokatua duten perpausak. Liburuki hau, dagoeneko idatzia da, eta inprentara entregatua ere. Inprenta probak, oker ez banaiz, lau aldiz zuzendu ditugu. Aurki egonen da kalean, gure asmoa baita ekainaren 9an aurkeztea.

Gure buruari galdetu beharko genioke, honetara iritsirik, nola baloratzen dugun egin lan hau. Bere garaian R. de Rijk hizkuntzalari holandarrak «Zer dut EGLUren kontra?» (Areatzan, 1998-07-24n irakurria, Gramatika Jardunaldi batzuetan) izeneko txosten bat idatzi zuen, Gramatika batzordeak hala eskaturik. Zer zuen kontra, hori zen jakin nahi genuena. Hasieratik adierazten zuenez, gauza asko zuen alde, nahiz ezezko puntuak bakarrik aipatu zituen, hurrengorako gure lanek hobera joko luketelakoan hola. Guk, egileok, zer esan ez, gauza asko dugu alde. Eta uste dut baditugun horretarako arrazoi argiak. Batzuk bakarrik aipatuko ditut hemen:

- Lan honetan, batez ere hirugarren liburukitik aitzinat, hainbeste gai ukitzen dira, gure ustez oso azaletik aztertuak izan direnak euskal gramatiketan liburuki hauek argitaratzen hasi garen arte. Zenbait kasutan aipatuak ere izan ez direnak ohiko gramatiketan. Modu sistematiko batean, nahiz beharbada ez bere osotasunean, gure gramatikan –izenak berak diogen gisan, lehen urratsa baizik ez baita–, lehenbiziko aldiz ikertu dira orain.
- Lan hau euskalki desberdinetako espezialistek egin dute, lehen esan dudan bezala. Baina egite horrek beste berezitasun bat ere izan du, guztiz aipagarria: lan egiteko prozedura, ororen gainetik talde lana baita, hitz horiek izan dezaketen bere esanahirik itxienean. Nola egin da lana? Behin liburuki bakoitzeko eskema orokorra zehaztu ondoren, eskema hori kide batzuen artean banatzen da, eta bakoitzak bere txostena egiten du. Txosten hori pasarte pasarte lantzen da, esaldiz esaldi eta hitzez hitz. Den-dena irakurtzen baitu egileak bere kideen aitzinean, gero eztabaida sortzeko. Prozedura hau ez da behin bakarrik egiten, zenbait kasutan hiru eta lau aldiz ere egin behar izan da: batzordekideek beren oharrak egiten dituzte, hasierako egileak oharrak hartu eta testuan txertatzen ditu, berriz ere testua berridatzi, kideen aurrean irakurri eta kideak bat etorri izan ez diren arte egileak ez du argi berdea ikusten. Beraz, kapitulu bakoitzak bertsio asko izan du.
- Lan hau egin dutenak espezialistak dira. Gehienak unibertsitateetako irakasleak dira edo gara, lan hau espezialisten lanaren emaitza baita. Gure lan orduak horretan ematen ditugunon emaitza. Hau azpimarratu behar da. Bai baita jendea orainik Euskal Herrian hizkuntza kontuetan orain dela berrogeita hamar urte bezalatsu gaudela pentsatzen duena. Baina hizkuntzalaritzak urrats handiak egin ditu urte hauetan, eta borondatea bakarrik, hoberena izanik ere, ez da ez nahiko ez aski, zerbait serio egin nahi bada hizkuntzaren azterketaren inguruan. Egia da gramatikaren itxura ezin ohikoago dutela liburuki hauek hainbeste puntutan. Baina idatzi den hori idatzi ahal izateko maila jakin bateko eztabaidak gertatu dira gure artean, horretan ez dabilenak nekez ulertuko litzuzkeenak, eta horrek egin du posible gero idatzi den hori modu horretan idatzia izan dadin. Puntu asko utzi ditugu bazterrean, praktikan gure ezjakituria handiagoa baita zerbait egokia esateko izan genezakeen gaitasuna baino.

– Lan hau egiteko inoiz ere erabili izan den informazioa erabili ahal izan dugu. Izan zen garai bat euskalarien artean non «halakok hau esan du» edo «forma hau halako idazleak erabiltzen du» esaten baitzen, gutxi genekielako hori hala zen edo ez, behin baino gehiagotan aipamenak ere buruz egiten baitziren, liburuko orrialdea ahazturik. Gure kasuan ez: batez ere hirugarren liburukitik aitzinat informazio handia izan dugu, behar bezala informatizatua *Orotariko Euskal Hiztegia*-ren corpusak eskaini diguna. Dagoeneko, kontua ez da «halakok hau esaten du», baizik «idazleek hau hola erabili dute». Hori jauzi ikaragarria izan da. Oraingo honetan ez gabiltza usteka, baizik informazio fidagarriarekin. Informazio hori sarean aurkitzen ahal diren beste iturri baliagarri batzuekin osatu dugu.

Hala ere, nahiz eman ditudan arrazoi hauek aski pisuzkoak diren, nire ustetan, ez da inolako zalantzarik lan guztiak hobetu daitezkeela. Gurea ere. Eta horretarako, besteak beste, elkartu gara hemen. Gure buruari egin behar diogun galdera da, bada, nola hobetzen ahal den orain arte egindako lana, gramatika idaztea eta euskararen egiturak erakutsian uztea baita Euskaltzaindiaren zereginetako bat Akademia sortu zenetik beretik. Ez gara, gainera, ez bakarrak ez lehenbizikoak holako lanetan sartzen garenak. Mundua ez da atzo goizean asmatu, eta munduan diren gauzak ere ez dira bart gauekoak: hizkuntza anitzeko hizkuntzalariek idatzi dituzte eta idazten ari dira haien gramatikak. Gure kasuan bada aipatu behar den beste arrazoi bat ere: *EGLU* lan-tzen hasi ginenetik argi genuen behin dena idatzi ondoren, gainetik behera hartu behar genuela berriz ere lan hura, eta beste modu batera moldatu, lan egiteak eta lana burutzeak berak emango ligukeen ikuspuntu zabalagoaz baliatuz.

NOLAKO GRAMATIKAK EGIN DAITEZKEEN

Esan bezala, hizkuntzek beren gramatikak dituzte. Eta aski desberdinak dira, gainera, elkarren artean. Gramatika batzuen helburua pedagogikoa da: ez dira espezialistentzat eginak, baizik hizkuntza ikasi nahi dutenentzat, eskola edo institutuetako ikasleentzat, kontsulta bat egin nahi dutenentzat, eta abar. Gramatika hauek, arruntan, ez dute ekartzen, hizkuntzaren ikerketaren aldetik, deus berririk eta egileek egin nahi dutena izaten da lehendik espezialistek bazekitena beste modu errazago batean antolatu. Holakoak ere badira euskararen kasuan.

Beste gramatika batzuen helburua sintaxi mailakoa izaten da, teorikoa goa. Hizkuntzalariak aspaldi ohartu ziren sintaxia dela, ororen gainetik, hizkuntzaren ezaugarri funtsezkoena, eta sintaxi egiturak ematen duela gizakiok ditugun gaitasun unibertsal batzuen berri. Hori da hizkuntzalari askok, neurologoekin, psikologoekin, informatikariekin eta biologoekin batera defenditzen

дутена, eta horretarako hizkuntza askotako adibideez baliatzen dira. Azkene-ko urteetan sintaxi lanek iraultza osoa ekarri dute hizkuntza mundura, eta han- hemenka espezialista anitz ari da lan horretan. Holako gauzak, neurri apalago batean, egin izan dira euskal hizkuntzalaritzan. Helburua, hizkuntza jakin bat aztertzea baino gehiago, gure kasuan, euskara aztertzea baino gehiago esan nahi dut, gizakiak duen hizkuntzaren gaitasun harrigarri hori aztertzea da, hizkuntzaren gaitasuna hartzen baita gizakiaren ezaugarri funtsezkotzat. Bi maila hauek, ezinbestean, arras loturik daude, jakina, elkarren artean. Euskal- tzaindia urrun dago mundu horretatik, eta Euskal herrian arlo honetan lanean egon daitezkeen lagun gutxi horiek lotura ahulak dituzte gure erakundearekin, haien harremanak batez ere nazioartekoak baitira.

Badira beste gramatika mota asko: historikoak, batez ere hizkuntzaren historian oinarritzen direnak; arloko gramatikak, hizkuntzaren parte bat baka- rrik azertzen dutenak; arauemaileak, batez ere zer den egokia eta zer ez, zer den zuzena eta zer okerra azpimarratzen dutenak, eta abar.

* * *

EGLU zer den zehaztu nahi badugu, gramatika deskriptiboa dela esango genuke. Gramatika deskriptiboek egitura nagusien ezaugarriak azertzen dituz- te, eta egitura horiek osatzen dituzten hitzen ezaugarriak: hitz motak, egituren erregulartasunak, salbuespenak, eta abar. Gramatika deskriptiboak gramatika kategorien sailkapen eta haien arteko erlazioen arauen berri ematen du, barne- ko egiturak zein diren erakusten du, eta hitz kateetan gertatzen diren harreman morfologiko, sintaktiko edo semantikoak azertzen ditu. Hori dela eta, lege oro- kor horien berri ematen duten datu adierazgarrienak uzten ditu erakutsian. Ba- tzuetan, gramatika deskriptiboak sinkronikoak direla esan ohi da, nahiz hau ez- tabaidagai izan daitekeen. Ez da esan beharrik, gramatika mota guztiak, direla deskriptiboak, historikoak edo teorikoak, elkarren osagarri direla.

Egia da, zernahi gizaz, gramatika guztiak direla deskriptiboak, modu ba- tean edo bestean. Baina deskriptiboak izateaz gain, batzuek izen hori hartzen dute, eta sail horretan kokatzen ditugu zuzenean. Hori da *EGLU*-ren kasua. Kontua da, ordea, non jartzen den deskripzio maila hori, deskripzioak ez bai- tira inoiz ere neutroak: ikusten dugun guztia azterketa baten ondorioa da, ez da aurrean dugunaren deskripzio neutroa, ez baita deskripzio neutrorik mun- duan. Baina deskriptiboak direla diogunean, esan nahi duguna da gramatika batzuen helburua «axaletik» ikusten denaren berri ematea dela, eta horretara- ko onartzen direla gehienentzat balio dituzten gutxieneko paradigma deskrip- tibo orokor batzuk. Gure kasuan, konparazione, izen sintagma edo aditz sin- tagmaren existentzia, deklinabideko kasuak, eta abar. Jakina, anitzetan gerta daiteke, eta hala gertatzen da *EGLU*-ren kasuan ere, delako gramatika batean zalantzan jarri gabeko paradigmak ageri direnean, paradigma horiek gramati- kak idazteko tradizio handiagoa duten hizkuntzetatik hartzen ditugula, kopiatu egiten ditugula, konturatu gabe beharbada ez direla egokienak beste hiz-

kuntza baten deskripzioa egiteko. Euskararen kasuan gure inguruko gramatikez baliatu gara, latinezkoetatik hasita. Azkueren lanak, Lafitterrenak eta *EGLU* bera ere, tradizio horren zordun dira. Agian, gure buruari galdetu beharko diogu paradigma horiek diren egokienak euskararen berezitasunak deskribatzeko.

Aitzineko urteetan gertatu denarekin konparaturik, beste fenomeno bat gertatzen ari zaigu euskaltzaleen munduan, eta hemen aipatu nahi nuke: orain dela urte batzuk, euskaraz argitaratzen zen guztia irakurtzen zen, eta gramatikek ere sekulako arrakasta izaten zuten. Jendeak erosten zituen, eta irakurri, edo irakurtzen zuela esan. Lehenbiziko *EGLU* atera zenean ere hori gertatu zen, eta jendeak berehala erosi zuen. Baina ondokoekin, batez ere laugarren liburutik aitzinat, ez da hori gertatu, eta ez dira hain ongi saldu. Zergatik? Bi arrazoi daude, nire ustez: batetik, jendeak aukera handiagoa du orain euskaraz irakurtzeko, eta bestetik, gramatika gaiak joriak eta zailak dira. Jendeak ez du horren beharrik sentitzen. Hau ez da euskararen kasua bakarrik, hizkuntza gehienetan gertatzen da. *Orotariko Euskal Hiztegia* kontsulta liburua da, eta *EGLU* ere hori da: behar denean kontsultatzen den zerbait. Segur naiz **EGO** ateratzen denean oso ongi salduko dela. Hori gertatuko da lehenbiziko argitalpenarekin, lan osoa batera aterako baita, liburu batean edo bitan edo behar direnetan, baina gero hortxe bukatuko da kontua, pentsatzen dut. Eta ondoren, kontsulta liburua izanen da ororen gainera. Eta *EGO txikia* ere pentsatzen dut batera arazorik gabe salduko dela, Euskaltzaindiaren marka baldin badarama.

NOLAKO GRAMATIKA EGIN NAHI DUGUN

Eta orain, aurkezten ari naizen **EGO** proiektua-dela eta, honetaz guztiaz pentsatu beharko da, zeren, behin *EGLU* osoa kalean dagoela, nola nahi du Euskaltzaindiak segitu lanean? Zer egin nahi du? Zeren, adibidez, elkarren ondoan jarriko bagenitu *EGLU*, Rudolf de Rijkek idatzi baina argitaratu gabe dagoen gramatika mardula, edo Jose Ignacio Hualdek eta Jon Ortiz de Urbinak atera duten askoren arteko *A Grammar of Basque* izeneko liburu lodia, berehala konturatu gara hiru eredu desberdin segitu direla hor.

Segur aski ere, tarteko zerbait egin beharko du Euskaltzaindiak: batetik, *EGLU*-n egindakoa aztertu beharko da; zuzendu, zuzendu behar dena; osatu, osatu behar dena, eta kendu, kendu behar dena. Beharbada, orain arte erabili ditugun paradigmak ere zalantzan jarri beharko dira, hori egitea egokia dela ikusten baldin badugu.

Hasiera batean Gramatika batzordeak uste zuen behin zazpi liburukiak kalean paratu ondoren egokiena izango litzatekeela haien laburpen zabal bat egitea, han gerta litezkeen kontraesanak baztertu eta koherentzia osoko lan berria idaztea. Baina hau ez dut hain argi ikusten, lehenik ongi definitu beharko baitugu zer egin nahi dugun.

Har ditzagun, esate baterako, hiru gramatika hauek: oraintxe aipatu dudan Hualde eta Ortiz de Urbinaren Euskal Gramatika, ingelesez idatzia; Real Academia Española-k atera duen Ignacio Bosque eta Violeta del Monte gramatikarien *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*, eta katalanez atera den *Gramàtica del català contemporani*, Maria-Rosa Lloret, Joan Mascaró eta Manuel Pérez Saldanya-k idatzia. Hiru gramatika hauek badituzte zenbait puntu komun elkarren artean.

Hasteko, *EGLU*-rekin ere gertatzen da hau, egile askorenak dira: ingelesez idatzitako euskal gramatika hori 9 lagunen artean atera dute, haietako bi ageri badira ere zuzendari eta arduradun gisa; gaztelaniazkoa 73 egileren lanari zor zaio, ardura osoa bi lagunek hartu badute ere; katalanari buruzko gramatikak 4 zuzendari eta laguntzaile bat izan ditu, baina 58 lagunen artean idatzi dituzte kapituluak. *EGLU*-n ere, azken liburukia hartzen badugu, 20 lagun ageri gara batzordekide gisa, eta horien artean 9 gara txostengile. Bada, hala ere, beste gramatikekin konparatuta, desberdintasun handi bat: gramatika haietan kapitulu bakoitzak egilearen sinadura darama. Hau da, talde lana izanik ere, eta lan osoak bere arduradunak izanik, kapitulu bakoitzak bere jabea du. Horrek baditu bere alde on eta txarrak, agerian uzten baitu norberaren erantzukizuna, baina, aldi berean, galduago bezala ageri da talde lana.

Gure asmoa zen, hasiera batean, zerbait laburragoa egitea, hau da, denetara, azken liburukia (*EGLU* VII) barne, izan daitezkeen 3.000 orrialde horiek lan laburrago batean biltzea. Baina aipatzen ditugun beste gramatika horiek ikusten baditugu, euskarazkoa da txikiena. Hala ere, Hualderen eta Ortiz de Urbinaren lanak 950 orrialde baditu, gure *EGLU*-ko orrialdeak baino hobeki aprobetxatuak. Gurean, gainera, paradigmek hainbeste orrialde hartzen dituzte. Espainolaren gramatikak 5.350 orrialde ditu, letra txikiagoan emanak. Katalanak, azkenekoz, 3.500. Beraz, hauek lan zabalak dira. Eta, horrenbestez, badirudi EGOK ere zabala beharko duela izan.

Antzekotasunak eta desberdintasunak ez dira horretara mugatzen. Gaztelaniaren gramatikak eta *EGLU*-k, funtsean, aski antzeko gaiak ukitzen dituzte, nahiz gaztelaniakoak baduen karga teoriko handiagoa, morfologiaren eta sintaxiaren arteko harremanak aztertzen direnean, edo morfologiaren eta fonologiaren artekoak eztabaidatzen direnean. Gaztelaniaz, bestetik, eratorpena aztertzen da, gure gramatikak ezer gutxi aipatzen duena (jakina denez, hau LEF batzordeak lantzen du. Badirudi han esaten diren gauzak gure gramatikari barneratu beharko ditugula). Azkenik, gaiak xehetasun handiagoarekin aztertu dira, duda gabe, gaztelaniaz. Izenaren inguruko gorabeherak aipa daitezke, adibidez.

Gure gramatika katalanarekin erkatuz gero, desberdintasunak handiagoak dira: ez da bakarrik xehetasun kontua, eta teoriari dagokiona. Hemen ere, nahiz karga teoriko handiagoa atzeman daitekeen (ikus, esate baterako, kuantifikazioaren eta ezeztapenaren inguruko kontuak, edo elipsiari dagokiona), esan be-

har da lehenbiziko liburukiaren erdia fonetika eta fonologiako kontuak aztertzeko erabiltzen dela. Hualderen eta Ortiz de Urbinaren gramatikak ere orrialde asko eskaintzen dizkio fonetika-fonologiari, eta sarrera batean datu soziologikoak ere ematen ditu euskararen ingurukoak, euskalkiei buruzkoak, eta abar.

Gramatikak nola egin daitezkeen ikusteko, badira beste eredu batzuk ere. Ingeleseztan, konparazionez, alde batera uzten baditugu teoriari estu-estu loturik dauden gramatikak, batez ere sintaxia hartzen dutenak aztergai, Quirk, Greenbaum eta Svartvik-en *A Grammar of Contemporary English* (Longman, 1972), eta Declerck-en *a Comprehensive Descriptive Grammar of English* (Kaityakusha, Tokyo, 1991) ikus daitezke. Bigarrena egon daiteke hurbilago guk egin nahi izan dugunetik. Lehenbizikoak ingeles dialektoak aztertzen ditu, eta fonetikari ere bere tokia ematen dio. Gainera, pasarte osoak ditu sintaxi teoretik hurbilago daudenak eta beste ohar asko argigarriak direnak hizkuntzaren inguruan: ingelesaren «lingua franca»-ko izaera, edo nazioartean duen pisuari buruzkoak, adibidez. Badira beste gramatika batzuk ere, baina uste dut hona ekarritako adibide hauekin aski dela oraingoz.

Zer dela eta, aipatzen ditut hemen eta orain gramatika hauek? *EGO* bezalako proiektu bat bultzatu nahi bada, ezin dugu holakorik egin gure inguruan zer dagoen kontuan izan gabe. Eta eman ditugun adibideak kontuan izanik, berehala konturatzen gara *EGO* eta *EGLU* proiektuak elkarren artean erkatzean bi gauza desberdin egin behar direla: batetik, *EGLU*-n esandakoa birmoldatu, kontraesanak kendu, terminologia finkatu, adibideak gaurkotu, eta abar, eta, bestetik, *EGLU* osatu. *EGLU* osatzeko bi bide erabili behar dira: han ukitutako gai batzuetan sakondu behar da. Ez da dudarik Gramatika batzordeak ere material desberdinak erabiltzeko aukera izan duela hasieran eta amaieran, hasieran ez baikenuen inolako corpus informatikorik. Horrek, noski, tratamendu desberdina emanarazi die gai batzuei eta besteei. Horra zergatik sakondu behar diren gai batzuk, batez ere lehenbiziko liburuei dagozkienak. Bestetik, beste gai batzuk osatu beharko direla dirudi, kontuan hartzen baditugu orain arte egin ditugun oharak.

Zer egin euskarari buruzko datu soziologikoekin, euskalkiekin, gaur egun batasuna dela-eta, sortu zaizkigun hiztunen belaunaldi berrieekin? Zer egin fonetika-fonologia mailako gaiekin, hizkera doinuarekin, eta abar? Holako gaiak sartu behar dira edo ez? Zenbateraino osatu behar dira lehendik sakontasun aski izan ez duten gaiak? Teoriaren inguruan zerbait esan behar da? Zer egin *EGLU*-n ageri diren adibide horiekin guztiekin, ez baitaude batuan eta batzuetan nekez baitabil irakurlean horiek irakurri nahi dituenen? Aitortu behar da beste hizkuntzei buruzko gramatiketan ez dela arruntean holako adibiderik aurkitzen.

Baina ez dira hor bukatzen galderak: neurri batean gramatika arau emalea nahi dugu? Bildu behar ditu gramatika honek Euskaltzaindiak eman dituen

arau nagusiak? Zenbateraino? Bildu behar dira hemen Gramatika batzordeak behin eta berriz, *Jagonet* dela eta, ematen dituen erantzunak? Kontuan izan behar dugu gramatika hau kontsulta liburua izango dela, ororen gainetik, irakasleek-eta zalantzak dituztenean gauzak behatzeko toki segurua edo, gutxienez, segurua.

Horiek guztiak galderak dira, oraingoz erantzunik gabeko galderak. Hala ere, horri guztiari ekin nahi dio *EGO* proiektuak. Beraz, nolabait ere laburtu nahi baldin badugu honaino esandakoa, esan dezagun *EGO* proiektuak (bide batez, izena bera ere aldatuko nuke, ez *Euskal Gramatika Orotarikoa* baizik *Euskal Gramatika Orokorra*), *EGO* proiektuak, diogu, helburu bikoitza du: batetik, *EGLU* bildu eta birformulatu, eta, bestetik, *EGLU* osatu, terminologia gaurkotuz eta batuz, gai zerrendak osatuz, eta abar.

Baina *EGO*rekin batera kontuan hartu nahi dugu beste gauza bat ere. Gramatika batzordeak orain dela hainbeste urte atera zuen *Euskal Gramatika Laburra* izeneko liburua, perpaus bakunari dagokiona. Batzordeak uste du berak egin behar duela *EGO*ren laburpen fidagarria, besteren eskuetan utzi gabe, besteak beste, beti izan baitu inpresioa batzuetan kanpoko jendeak aprobetxatzen duela batzordekideek aurretik egindako lana. Hori egiteko ere asmoa du, *EGO*-rekin batera.

EGO proiektua garatzen berehala has bagaitezke ere, ezin dugu ahaztu hurrengo hilabeteetan *EGLU* bukatu behar dela. Jadanik azkeneko liburukiaren eskema egina da eta lehenbiziko lanak eztabaidatzen hasiak gara. Beraz, esan behar da hiru gauza batera ditugula mahai gainean, hiru alderdi dituela gure egitasmoak: *EGLU VII*, *EGO* eta *EGO txikia*.

LANA EGITEKO BALIABIDEAK

Zernahi gisaz, proiektu hau aurrera ateratzeko ez du Gramatika batzordeak gehiegi eskatzen. Batetik, Hezkuntza sailak eta EHUK eskaintzen duen laguntzari esker, batzordekide bat, orain hitz egiten ari dena, lan horretan arituko da, nahiz EHUKo Euskara Institutuaren inguruko kontu batzuk ere bultzatu beharko dituen aldi berean. Horretaz gain, bere garaian aurkeztu txostena kontuan harturik, teknikari bat-edo beharko litzateke, batez ere egin behar diren lan automatiko guztiak aurrera atera ahal izateko.

Orain arte erabili dugun prozedura ez da, hala ere, sobera aldatuko, lanak, azken batean, batzordeak berak eztabaidatu behar baititu, eta ezin baita inola ere lagun baten ardura izan. Edo eredu hau aukeratzen da, edo beste gramatikek egin dutena, baina orduan jende asko kontratatu beharko litzateke, gauzak hobeki egingo diren segurtasunik izan gabe gainera. Gure ustez, hala ere, komenigarria litzateke parte hartzea eskatu duen Beatriz Fernandez irakaslea lehenbailehen sartzera taldean. Batzordeak ezinbestekoa du holako jendea.

Batzordeak orain dela hilabete batzuk aurkeztu zion proiektua Euskaltzaindiari, eta proiektu horrek bere horretan dirau. Hemen jartzen ditugu xehetasunak, baina laburtuak, txosten osoa ez errepikatzeagatik, urterik urte. Bi hitzetan esateko, 2007an aterako litzateke *EGLU-VII*, eta 2012an *EGO* eta *EGO txikia*.

2005

Euskal Gramatika. Lehen Urratsak (VII). Eskema orokorra eztabaidatu eta lehen kapituluaren lehenbiziko idazketa

EGO: Eskema nagusia eztabaidatu, metodologia zehaztu eta lana zedarritu

2006

Euskal Gramatika. Lehen Urratsak (VII). Kapituluaren bigarren idazketa.

EGO: aztertutako gai berriak lantzeko lehenbiziko lanen idazketa

2007

Euskal Gramatika. Lehen Urratsak (VII) Hirugarren idazketa egin eta **argitaratzeko entregatu**

EGO: Lan berriak eztabaidatu eta erabakiak hartu. Aurretik landutako gaiak osatu

2008

EGO: Adibide guztiak aztertzen hasi. Estilo kontuak eztabaidatu

EGO txikia: Lokailuei eta juntadurari dagozkion gaiak idatzi

2009

EGO: Perpaus bakuna berriatzaren lehenbiziko bertsioa eztabaidatu. Ikusi nola osa daitekeen

EGO txikia: Menderakuntza idatzi. Lokailuak eta juntadura eztabaidatu

2010

EGO: Lan guztiaren lehenbiziko erdia eztabaidatu oso-osorik. Euskaltzaindiari eskatu behar zaizkion arau berriak eskatu.

EGO txikia: Perpaus bakunari dagokiona idatzi

2011

EGO: Lan guztiaren bigarren atala idatzi eta eztabaidatu. Euskaltzaindiari eskatu behar zaizkion arau berriak eskatu

EGO txikia: Lanaren bertsio osoa lehenbiziko aldiz eztabaidatu

2012

***EGO*: Osorik entregatu**

***EGO txikia*: Osorik entregatu**

Hau da Gramatika batzordeak aurkezten duen lan egitasmoa, kontuan izanik, Euskaltzaindia sortu zenetik izan dela Akademia honen helburu nagusia Gramatika lantzea.

EUSKAL CORPUS ONOMASTIKOA (*)

*Andres Iñigo Ariztegi,
zuzendari akademikoa*

*Patxi Galé García,
arduradun teknikoa*

0. ATARIKOA: EGITASMOA

Duela zenbait urte, Onomastika batzordeak aurrera eraman behar izaten dituen lanetan, ahalmena eta kalitatea hobetzeko asmoz, mahai gainean jarri genuen honako egitasmo hau berau. Gure *Euskal Corpus Onomastikoaren* helburua, funtsean, Onomastika alorreko ikerketa, txosten, irizpen, gomendio eta arauak eman aurretik, aztertu behar diren lekukotza dokumental guztiak datutegi bakar batean biltzean datza. Dokumentazio fondoa hornitzeko, lan ugari osatutako iturrien multzo ireki bat erabiliko dugu esku artean. Oinarritzko agiritegi horretatik, Corpus onomastikoa elikatzeko balio izan dezaketen «izen» guztiak erauzi eta behar bezala jasotzea da lehenengo eginbeharra. Eta «izena» esaten dugunean, jakina, ponte-izen, deitura, toponimo nahiz exotoponimoa adierazi nahi dugu, horiek izango baitira Corpusaren lau atal nagusiak. Bada, jasoko diren era horiek guztiek beteko dute egitasmoaren oinarrian egongo den dokumentazio fondoa eta horretatik abiatuta hartuko dira, besteak beste, Akademiaren onomastika alorreko ondorengo arautze erabakiak.

Datutegiaren egitura nagusiak dagoeneko eraikirik daude eta toponimia alorreko datu batzuk ere jaso dira egitura horietan. Honela, etorkizunean sistematizazio lanetan jarduteko beharko diren tresna batzuk ere dagoeneko diseinatu ahal izan ditugu, aplikazioa bere osotasunean frogatze aldera. Hortaz, egitasmoa abian dela esan daiteke. Hala ere, datutegiaren egiazko neurriaz ohartuta, lanak aurrera egingo badu, behar diren baliabideetan jauzi nabarmena eman behar dela inoiz baino argiago dugu orain. Bereizi, jaso, erlazionatu eta aztertu behar den erregistro kopurua hainbeste hazi da, ezen une honetan esku artean dugun froga-moduko datu basean bertan, ezinezko bihurtu baita zaletasun hutsaren mailan errentagarritasunez lan egitea.

(*) Proiektu hau Euskaltzaindiak 2005. urteko maiatzean Argomaizen egindako XIV. Barne-Jardunaldietan onartu zuen.

Esan dugun bezala, Corpora osatzeko abiapuntua, erauzi beharreko agiritegi zabal bat izango da. Aztertu eta erauziko diren lan horiek izaera desberdinekoak izango dira, pertsona eta lekuen izenak agertzen direneko testu-motak oso direlako heterogeneoak. Hala ere, duten omenagatik eta segur aski ekarriko duten emaitzen oparotasunagatik, lan dokumental, historiko, etnografiko, kartografiko eta zientifikoak izango dira batez ere. Iturrien corpus hori ezin da, inola ere, zerrenda itxitzat hartu. Kontrara, argitara atera litekeen, edo eskuetara heltzen zaigun beste edozein lan interesgarri, geure multzora gainertzeko ez du gu inolako beldurrik izan behar.

Hori horrela izanik ere, lan horien erauzketa erraztuko lukeen edozein baliabide ongi etorria izango litzateke, izugarritzko aurrezkoa izan daitekeelako guretzat lan horren bertsio digitala edo aurkibide onomastiko zehatza edukitzea. Horrelakorik gabe, ikertzaileen lan-metodologia aspergarri eta geldoa besterik ez zaigu gelditzen, hots, lanaren irakurketa lasaian aurkitzen diren pertsona nahiz leku izen guztiak banan banan jasotzea. Zeregin hauetan lagungarri izan daitezkeen burubideak jarri behar dira abian, hala nola, bekak, itunak, administrazioen langileen zerbitzu-eginkizunak, behin-behineko kontratazioak, unibertsitateko irakasleen parte hartzea... Era honetan, emaitzak ugaritzen laguntzeaz gainera, Euskaltzaindiaren Onomastika batzordearen inguruan alor honetako ikertzaile-sare handi bat osatzen lagunduko genuke, Euskal Herrian egiten eta egingo diren ikerketa lanen irizpide-batasuna eta eztabaida zientifiko beharrezkoa bultzatuz.

Jasotze lan horiek egiten diren heinean, dagoeneko handi samarra den gure dokumentazio fondoa hazten joango litzateke, baina ez dira hor amaitzen onomastikaren alorreko ikerketak. Bildutako era horiek guztiak, gaur eguneko pertsona-izen, deitura edo leku zehatzei dagozkie. Datu basearen kudeaketan, zereginik zail eta iraunkorrena, baina aldi berean emaitzetan guretzat interesgarriena, jasotako datuen sailkatze lana izango da. Eginbehar honetan, datu basearen kudeatzaileek, dokumentazio fondoko era ugari horiek gaur eguneko datuekin erlazionatu beharko dituzte. Eta erlazio horiek datuak banan-banan hartuta ezarri behar dira, kasu bakoitza arretaz aztertuz, beste iturri osagarriak kontsultatuz, mapa zehatzetan lekuak kokatuz eta abar. Bistan da, ikerketa lan interesgarri, oparo eta emankor bezain aspergarri, astun eta amaigabea izango dela. Akademiarentzat saihestezina, ordea, halakorik gabe hartutako erabakiak nekez izango baitira behar bezain zuzenak, ezta erabiltzaileek eskatzen dituzten bezain ugariak eta azkarrak ere. Eginbehar honetan teknologia berrien laguntza ezinbestekoa izango da eta, noizean behin, tresna egokien diseinuan edo iturri bereziki oparoen datuen migrazioan, espezialisten laguntza beharrezkoa izan daiteke.

Lan horien ondoko emaitza, datuez hornituko den datu base haundi hori, Onomastika batzordearen tresna nagusi bihurtuko da. Argi dago, dokumentu fondo ugaria horretan oin hartuta emango diren irizpen, txosten, gomendio, erabaki zein arauak, askoz ere berme sendoagoa izango dutela eta, ezbairik

gabe, ondorengo zuzenketen arriskua nabarmen gutxituko dutela. Datutegiak, halaber, Akademian izen onomastiko batez inoiz hartutako erabaki guztien berri jasoko du. Honela, izen horien arautze-prozesuan gertatutako gorabehera guztien historia bistaratuko dugu begi-kolpe batez eta, ondorioz, haietaz emango diren ebazpen guztiak zehaztuagoak, bermatuagoak eta zuzenagoak izango dira.

Ondoko eranskinetan, hemen azaletik deskribatu dugun egitasmo honen berri zehatzagoa eskaintzen dugu. Eranskin horietan, *Euskal Corpus Onomastikoaren* ezaugarri nagusiak ematen dira ezagutzera, nahi duenak sakonago irakur eta azter ditzan. Horrela, egitasmoan arituko direnei beren egitekoa gidatzeko eta zehazteko ere balioko dielakoan gaude. Asmo horrekin idatzi dugu txostena eta helburu horrekin aurkezten dugu Euskaltzaindiaren Zuzendaritzaren aurrera.

Patxi Galé batzordekideak proposatua eta
Onomastika Batzordeak, bi mila lauko ekainaren bian onartua.

1. EGITASMOAREN HELBURUAK

Zenbait urte dira Euskaltzaindiak teknologia berrien aldeko apustu argia egin zuela. Horren ondorioz, bere zerbitzu eta lan-sail gehienak informatizatu zituen orduan eta modernizatze horrek ekarri dituen abantailak gaur egun erraz antzeman daitezke, batik bat egitasmoen tamainan eta berauen emaitzen aberastasunean.

Onomastikaren alorrean ere, urrats sendoak eman dira ildo horretan aurrera. Lan esparru honetan aritu diren ikertzaileak, apurka-apurka, beren lanetarako tresnak finduz eta zehatzuz joan dira. Hala ere, bakoitza bere aldetik ibiltzearen ondorioz, kontsultagai egon litezkeen hainbat datutegi aberats eta interesgarri, sistema eta formatu heterogeneoetan antolatuta dauzkagu oraindik. Datutegi horietatik aipu edo testigantzen bat bilatu nahi duen ikertzailea, eskuera dituen baliabide tradizionalak erabiltzera behartuta dago: berak darabilen sistema edo aplikazio informatikoko datutegiak kontsultatu, bilaketa luzeak egin, jatorri diren liburueta jo... Azken batean, euskarri digitalean dauden lan asko ezin erabil ditzakegu, formatu desberdinetan daudelako edo, askotan, ez daukagulako haien berririk.

José María Jimeno Jurío zenak zuzenduta, hainbat liburukitan argia ikusi zuen *Nafarroako Toponimia eta Mapagintza* izan zen Euskal Herrian eginiko lehenbiziko toponimia-lan exhaustiboa, esparru jakin bat hartzen zuena. Ondoren, Eusko Jaurlaritzak Nerea Mujika Deustuko Unibertsitateko irakasle-ari enkargatu zizkion, Autonomia Erkidegoan herrialdez herrialde antzeko lanak, gaur egun birbegiratzeko ari direnak. Azkenik, badirudi Frantziako Geografia Institutu Nazionala ere urratsak ematen ari dela, alde hartako herrien

leku-izenak euskarazko grafia propio arautuaz errotulatzeko eta lan hori abian omen dago. Beraz, antzeko zehaztasun mailako lanen bitartez, Euskal Herri osoa edukiko dugu epe ertainean ikertua.

Beste alde batetik, azken bolada honetan udaletan pizten ari den toponimiarekiko interesa espresuki aipatu behar dugu. Hauen artean, aipamen berezia merezi du Gasteizko udalak bultzaturik, Henrike Knörr euskaltzainaren zuzendaritzapean, Elena Martínez de Madina Onomastika Batzordeko kidearen lan-taldea egiten ari dena. Gasteizko udalerrria oso zabala delako –Arabako Lautada ia osoa hartzen du– eta oso dokumentazio ugaria erazuten ari delako, erregistro kopuru izugarria biltzen ari dira ikertzaile hauek eta aurki lan eredugarri bat izango dugu esku artean. Beste herri askotan monografia interesgarriak egiten ari dira, bertako toponimia txikia gorago aipatu ditugun lan orokorretan baino zehaztasun handiagoz bildu eta aurkeztu nahirik. Tamalez, ekinbide hauek ez dira beti ondo bideratzen eta arian-arian trebatzen diren zaleen esku utzi ohi dira, isolaturik jardun eta inolako laguntzarik nahiz aholkurik eskatu ez eta, batzuetan, onartu ere egiten ez dutenak. Ondorioz, kalitate, neurri eta zehaztasun oso desberdineko lanak ari dira nonahi plazaratzen.

Azkenik, piztu den interes horrek, iturri historiko eta dokumentalak kontsultatzeko beharra ere ekarri du. Beste garai batzuetan gai hauek pizkunde xumea ezagutu zuten, baina zokoraturik egon dira hainbat urtetan eta gaur egun, ikertzaile askoren eskariz, haien behar nabaria dago gure artean. Era honetako iturriak kontsultagai jarri beharrak ezinbestez eramaten gaitu teknologia berrien eremura.

Euskaltzaindia ere aritu da onomastikaren alor horietan argitalpen mailan aktiboki parte hartzen, *Onomasticon Vasconiae* bildumako liburukiek ezin hobeto erakusten duten moduan. Bilduma honetan bertan, ezin ditugu aipatu gabe utzi, ikerketa onomastikoen metodologiaren inguruan plazaratutako bi liburukiak, beste hainbeste kongresuren emaitza direnak.

1999an Onomastika Batzordean abiatu zen *Nafarroako Toponimia eta Mapagintza* bildumako corpusa kontsultagai jartzeko sistema informatiko baten diseinua (*Euskal Onomastika Datu basea, EODA*) eta gaur egun erabilgarri dago. Euskaltzaindiarekin harreman zuzenean jarri diren ikertzaileei, diseinu berean edo antzekoan lan egiteko aholkatu zaie, tresna egokiak emanaz eta beraien beharriari egokituaz, etorkizunean beraien lanen emaitza gure datu basean integratzeko arazorik egon ez dadin. Bitarte honetan, Nafarroako datu base mardul haren txukuntze lanetan jardun du Patxi Galé batzordekideak eta horren ondorioz, toponimia nagusia eta beste zenbait atal ikusgai jartzeko moduan daude. Eusko Jaurlaritzak aginduta, duela urtebete, Deiker institutuak Bizkaiko toponimiaren bigarren azterketa amaitu zuen eta batzordekide honek parte hartu zuen lan horretan ere. Lan honen emaitza plazaratzen denean, gure datu basean Autonomia Erkidegoko datuak gaineratzeari ekingo diogu. Ara-

ba eta Gipuzkoa herrialdeetako toponimiaren bigarren azterketa ere Deikerrek egingo omen du aurki. Gasteizko toponimia ere laster jasotzeko prest egongo dela uste dugu. Iparraldea beranduago etorriko delakoan gaude...

Datu-iturri interesgarri izan litekeen hainbat ikerlanek argia ikusi bai, baina formatu bibliografiko hutsean ditu gaur egun erabiltzaileak eskueran. Pentsatzen dugu honelako iturriak, batez ere masiboak diren haiek, formatu digitaletan lortzea edo hartara isurtzea, aurrerapauso handia izango litzatekeela, betiere urrats hori egile, biltzaile edo jabeekin itundu ondoren ematen bada, jabetza-eskubideen urratze bezala inola ere ulertua izan ez dadin.

Duela gutxira arte datu kopuru masiboen kudeaketarako teknologia informatikoa, gutxi batzuen eskuetan zegoen tresna izan da. Gaur ordea, informatikaren merkatua zabalduz joan den neurrian, lehen pentsaezinak ziren lanabesak erabil ditzakegu etxeko konputagailu arruntetan. Gure corpus hau, onomastikaren ikerkuntzan egin diren eta aurrerantzean ere egingo diren lanetako datuen bilduma trinkoa izateko dago pentsatua. Alde batetik, ikertzaileek aztertu nahi duten leku-izen batez, beste batzuek eginiko lanak nahiz Akademiak harturiko erabakiak, begi aurrean kolpe bakar batez begiztatzen ahalko dituzte. Modu honetan, ahaleginak ez dira alferrik galduko eginbeharrekoak behin baino gehiagotan eginez eta, era berean, lehendik araututa dauden izenen edo grafien gainean ez dira eztabaidak berpiztuko. Bestetik, kartografoek, topografoek, geografia ikertzaileek, autonomia, foru eta udal administrazioek eta abarrek, edozein unetan beharrezko dituzten zerrendak kontsultatzen ahalko dituzte, izen horietaz ezagutzen diren datu guztien bermeaz.

Akademiaren ikuspuntutik behatuta, pentsatzen dugu ekimen hau interes berezikoa izan daitekeela, neurri nabarmenago batean, hiru motatako erabiltzaileei begira:

- 1.1. **Ikertzaileentzat:** Etorkizunean interesgarri izan litezkeen ikerketak bultzatze aldera, zeren tresna honek agerian utzi beharko bailuke orain arte egindako lanek zeintzuk hutsune laga ote dituzten oraindik aztergai. Lehenik, erauzi behar diren iturrien lerrokada exhaustiboa (albeit exhaustiboena, esan nahi da) osatu behar genuke. Haie-tarik batzuetako datuak eskueran jarri dizkigu ikertzailearen batek eta besterik gabe, datu basera isuri beharko genituzke. Aitzitik, beste iturri interesgarri asko eta asko ez da oraingoz onomastikaren helburuarekin ikertu (zenbaitetan, ezain helbururekin ere ez). Hori guztia zehaztu eta agerian jarri beharko litzateke iturri bakoitzaren fitxan, bakoitzari nola ekin behar zaion jakiteko. Nola edo hala, egiteko dauden erauzketa-lanak zeintzuk diren jakingo dugu era honetan eta ikerketan aritzeko interesa izan lezakeenari eskaini lekizkioke benetakako errentagarritasunaz. Aztertze-ko iturriak iradokitzeaz gainera, datuak biltzeko sistema bateratua ere eskainiko genioke ikertzaile po-

tentzialari. Hau da, etorkizunean egingo diren erauzketa onomastikoak, iturri dokumentalenak nahiz ahozkoenak, patroï bateratu baten araberrako datuak bildu beharko lituzkete, besteak beste Akademiaren datu base honetan ahalik eta erarik errazenean jaso ahal izateko.

- 1.3. **Euskaltzain oso nahiz urgazleentzat:** Euskal onomastikaren erre-kurtsoen arautze iskanbilatsuaren bidean, hala proposamenak egin behar dituztenek nola erabakiak hartuko dituztenek, ordura arte bildu den informazio guztia, une bakoitzean komeni den itxurarik eta egiturarik egokienean ikusten (eta inprimatzen) ahalko dute eta beraien lana izugarri erraztuko da. Horretarako, ikusi nahi diren formularioek edo inprimatu nahi diren txostenek, zeintzuk erregistro (oronimoak, hidronimoak, herriak, oikonimoak...) eta haietaz zer-nolako datuak (dokumentazioa, kokapena, izen ofiziala...) agertu behar diren erabakitzea aski da, datu basearen kudeatzaileak eragiketa simple batzuen bidez, nahi dugun eskaera egin diezaion aplikazioari. Era berean, Euskaltzaindiaren Argitalpen Zerbitzuak erabilgarri izango luke onomastika datu basea, atal horretako edozein argitalpen eguneratu nahi duenean. Datu basea gaurkotuta edukiz gero, datu tauletatik edozein unetan atera litezke, liburu batean jarri nahi diren datuak paper euskarrian paratzeko era egokian, argitaratze-lanak ere izugarri erraztuz.
- 1.4. **Onomastika Batzordearentzat:** Datu basearen helburua, euskal onomastikaren atal desberdinen bilduma al bait osatuena biltzea litzateke. Datu kopurua handitzen den neurrian, hor barna barreiatu-rik dauden hainbat eta hainbat argitalpen eta ondare dokumentalen datuak leku bakar batean eta behar bezala erlazonaturik kontsultatzeko aukera izango genuke beraz. Honen ondorioz, Batzordeari hel-tzen zaizkion eskariak, berme dokumental egokiaz aztertzen ahalko dira eta emango diren irizpenek segurtasun maila altuagoa izango dute. Halaber, Batzordeak –eta orobat Euskaltzaindiko Osoko Bil-kurak– hartuko lituzkeen erabakiak, irizpenak, gomendioak, arauak eta abar, datu basean gaineratuz joan beharko lirateke. Datu basea ondo eguneratuta mantenduz gero, Onomastika bulegoarentzat ere izugarrizko lan-tresna bihur liteke.

Esandakotik aurreikus daitekeenez, helburuak bereizirik datu baseak eskainiko dituen tresnak bi eratakoak izango direla dirudi. Alde batetik, datuak era estandar batean kontsultatzeko formularioak edo txostenak izango genituzke beti prest, datu basearen baliabide finko legez. Baliabide hauek erabilia, edozein unetan kontsultatzen ahalko dira edozein ponte-izenen txosten osoa, deitzen grafia edo forma euskaldunen zerrendak, herrialde oso bateko lekuen fitxak, udal bateko toponimo guztien fitxak, objektu geografiko zehatz baten zerrenda osoa (mendiak, errekek, udal guztiak...), iturri zehatz batetik jasota daukagun dokumentazioa, erauzteko dauden iturrien

zerrendak, deitura baten euskal idazkera posibleak eta abar. Beste alde batetik, kontsulta bereziak egitea ere posible izango da, esan bezala, une bakoitzeko beharretara erantzuna emateko tresnak diseinatuz gero. Bide hau segitu beharko dugu edozein izendegiren argitalpen eguneratua egin nahi denean, udal batek bere toponimia osoaren txosten bereziren bat eskatzen duenean, errolda-zerbitzu batek izen edo deituren zerrenda gaurkotua behar duenean eta abar.

Aurkezpen hau amaitzeko, datu basearen neurriaz zenbait ohar egiteari ere komenigarri deritzogu. Osa daitekeen corpus honen egiazko heinaz ideia bat egiteko, esan dezagun orain arte *Nafarroako Toponimia eta Mapagintza* lanaren datu basetik jaso ditugun erregistroak 100.646 leku eta 235.770 era (toponimo nahiz grafia) direla. Eta hauei, «kokatu» gabeko beste 71.124 era gehitu beharko zaizkie berehala. Era horiek jasotzeko, egileek 585 iturri desberdin kontsultatu dituzte neurri azalekoago edo sakonagoan. Bigarrenik, Deiker institutuak egindako Eusko Jaurlaritzaren datu baseak, 570 iturri dokumental nahiz kartografiko kontsultatu ditu eta 109.142 leku izendatzeko ahozko 254.992 era jaso zituen, dokumentatutako 192.083 testigantzez gainera. Bizkaiko datu basearen birpasa egin da eta franko handitu dira kopuru hauek herrialde horretarako. Iparraldeaz ez dugu oraindik datu zehatzik. Exotoponimia datu basearen oinarria, Euskaltzaindiak orain arte plazaratutako zerrendak eta arauak izango dira, segur aski corpus honen atalik txikiena osatuko dutena. Toponimiaz gainera, Euskaltzaindiak argitara ateratako ponte-izenen zerrendan, *Euskal izendegia* delakoan alegia, 2.266 sarrera daude, haien datu argigarri, itzulpen eta elkarrekiko erlazioekin, eta han-hemenka barreiaturik, berauei dagozkien datu dokumental batzuk ere jasoko dira. Azkenik, Euskaltzaindiak Eusko Jaurlaritzako Justizia Sailarekin eta Espainiako Justizia Ministerioarekin batera argitara ateratako *Euskal deiturategia* izeneko liburuan, 10.000 deitura jasotzen dira, hizkuntza ofizialen baliokidetzekin batera. Horiek ere modu azkarrean jasotzeko moduan daude, dokumentaturiko erekin erlazioak ezartzea lan astun eta luzeagoa geroago etorriko bada ere.

2. CORPUSAREN ATAL NAGUSIAK

Egitasmo beraren barruan lau atal nagusi desberdinetako datuak bildu nahi dira, onomastikaren alorreko ikerketen objektu direnak, hain zuzen ere. Horretarako, antzeko egitura izango duten lau datu base nagusi eraikiko dira, taula egokietan izaera desberdineko datuak bildu eta haien artean behar diren erlazioak ezartzeko:

- 2.1. **Toponimia:** Euskal Herriko leku-izendegi orokorra izango litzateke, bai toponimia nagusia eta bai txikia bilduko duena. Abiapuntu bezala, leku eta toponimo errolda nagusi diren beste lan batzuk ja-

sotzen hasiko gara, zehazki, Nafarroako Gobernuak *Nafarroako Toponimia eta Mapagintza* proiekturako enkargatu zuena –izenburu horrekin argitara atera zena–, eta Eusko Jaurlaritzaren ekinbideaz Deiker institutuak egindakoa –Autonomia Erkidegoa biltzen duena–. Zehaztasun maila horretaraino helduko litzateke beraz, hasierako bilduma, baina hori ez litzateke oztopoa etorkizunean hiri-toponimia, oikonimia, mikrotoponimia... ere gaineratzen joateko. Iparraldeko toponimiaren abiapuntua, dudarik gabe, IGN delakoa-ren 1:25000 eskalako mapetako leku bilduma izango da, ordea, hori jasotzeko modua argitu beharko da jabetza-eskubideen urraketarik gerta ez dadin.

- 2.2. **Pertsona izendegia:** Abiapuntu legez, Euskaltzaindiak berak 2001ean argitara ateratako *Euskal Izendegia (Ponte-izendegia)* edukiko genuke. Atal hau litzateke agian «*biziena*», errolda zerbitzuetatik ia egunero datu berriak jaso bailitezke eta gurasoek liburu hartan agertzen ez diren izenen ziurtagiriak eskatzen baitituzte maiz. Eskari horietarik askori bidea irekitzen zaie, haien atzean benetako tradizio onomastikoa dagoela frogatzen delako, baina Euskaltzaindiaren izen onaren kaltetan, maiz gertatzen da datu faltagatik ezin izaten dela inolako erantzunik eman. Jaio berri den haur bati izena jartzea premiazko gauza da eta egoera horretan dauden gurasoek nekez ulertzen ahal dute gabezia hori. Datutegi hau lekukotza dokumentalez ondo hornitua eta eguneratuta edukiz gero, izugarritzko tresna erabilgarria izango litzateke Onomastika bulegorako, bai kontsultak erantzute aldera, bai aldikako argitalpenen eguneratzeari begira.
- 2.3. **Deiturategia:** Hasierako datutegia Euskaltzaindiak Espainiako Justizia Ministerioarekin eta Euskal Autonomia Erkidegoko Justizia, Ekonomia, Lan eta Gizarte Segurantzza sailarekin 1998an argitara ateratako *Euskal deituren izendegia* delakoa izango litzateke. Hala ere, liburu horretan agertzen den zerrenda mugatu samarra denez gero, hiritar gehiagoren eskariak etengabe heltzen dira Onomastika bulegora, erroldetan «ofizial» gisa hartutako zerrenda horretan agertzen ez diren beren deituren grafia euskaratu nahian. Hain eskari premiazkoak ez diren arren, kasu askotan ezezkoa ematen zaie, Bartzordeak ez dituelako euskal deituratzat jotzen, nahiz eta askotan irizpide horiek oinarri duten datu dokumentalak oso urriak diren. Datutegi hori ere, lekukotza dokumentalez ondo bete eta ematen diren irizpide guztien berri jasoz gero, deiturategiaren datu baserik ugaria bihur liteke aurki. Euskaltzaindiko Onomastika bulegoarentzat benetan tresna baliagarria izango litzateke eta, horrez gainera, bigarren deitura izendegiaren argitalpena prestatzea errazago izango litzaike.

- 2.4. **Exotoponimia:** Hainbat testu-liburutan euskaraz agertu beharreko kanpoko tokien izenen premiagatik batik bat, Exotoponimia Azpibatzerdeak ekin dio lan honi eta zenbait arau ere eman ditu Euskaltzaindiak. Arautze horien oinarrian, euskal literaturan dauden leku-kotzak, beste hizkuntzetan jarraitzen diren bideak eta beste Akademia batzuekin izandako harremanak daude. Datu horiek guztiak ondo bilduta eta Euskaltzaindiak arau gisa, atal honetan emandako zerrenden berri jaso beharko lirateke datu base honetan, egingakoa ondo finkatua gera dadin eta eginbeharrak zeintzuk izan litezkeen argiago ikusi eta ondorengo ahaleginak ere, egiazko beharizanen araberakoak izan daitezten.

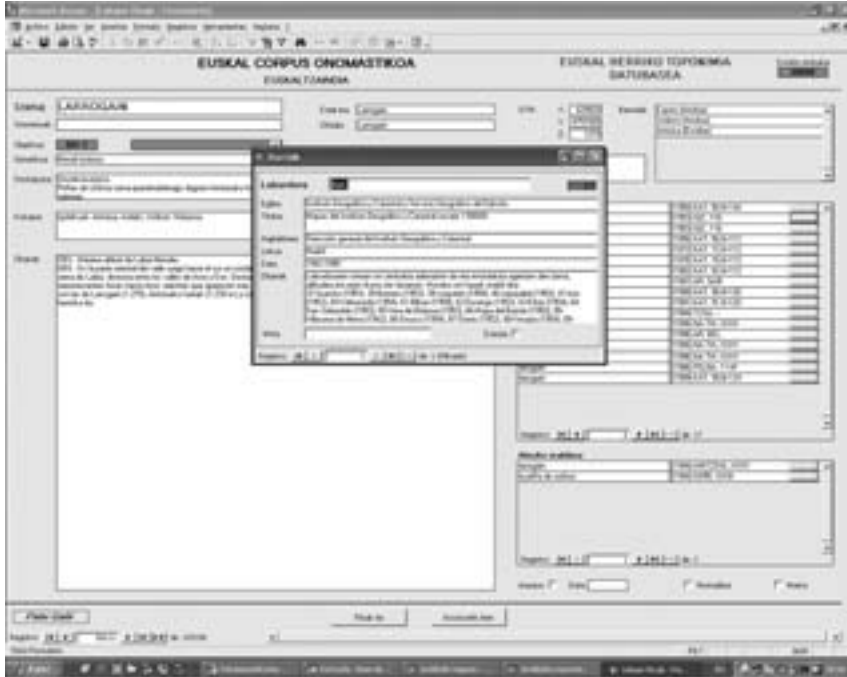
3. DATU BASEAREN ESKAINTZA

Modu grafikoan zer-nolako informazioa eta zein eratan bistaratu genezakeen ohartzeko, hona hemen *Toponimia* datu baseko erregistro baten fitxa eredu bat. Gaur egun datutegian jasota dagoen informazioa oso iturri urri batzuetatik bakarrik atera den arren, emaitza interesgarri samarra dela bistan da:

The screenshot shows a web-based interface for the 'EUSKAL CORPUS ONOMASTIKOA' database. The interface is divided into several sections:

- Header:** 'EUSKAL CORPUS ONOMASTIKOA' and 'EUSKAL BEGIRU TOPOONIMIA DATUBASEA'.
- Form Fields:**
 - Lehenak:** A text input field.
 - Bigarrenak:** A text input field.
 - Herria:** A dropdown menu.
 - Herriaren izena:** A text input field.
 - Herriaren azalpena:** A large text area.
 - Herriaren azalpena (2):** A large text area.
 - Herriaren azalpena (3):** A large text area.
 - Herriaren azalpena (4):** A large text area.
 - Herriaren azalpena (5):** A large text area.
 - Herriaren azalpena (6):** A large text area.
 - Herriaren azalpena (7):** A large text area.
 - Herriaren azalpena (8):** A large text area.
 - Herriaren azalpena (9):** A large text area.
 - Herriaren azalpena (10):** A large text area.
 - Herriaren azalpena (11):** A large text area.
 - Herriaren azalpena (12):** A large text area.
 - Herriaren azalpena (13):** A large text area.
 - Herriaren azalpena (14):** A large text area.
 - Herriaren azalpena (15):** A large text area.
 - Herriaren azalpena (16):** A large text area.
 - Herriaren azalpena (17):** A large text area.
 - Herriaren azalpena (18):** A large text area.
 - Herriaren azalpena (19):** A large text area.
 - Herriaren azalpena (20):** A large text area.
- Buttons:** 'Aukeratu', 'Aukeratu', 'Aukeratu', 'Aukeratu'.

Lekukotza dokumental nahiz ahozkoen aipamenetako erreferentzietan agertzen diren laburdurak ez ezagutzekotan, eskuinaldeko botoiari sakatuta, dagokion iturriaren fitxa agertuko litzaiguke argigarri:

Antzeko sistema jarraitu da ponte-izenak, deiturak eta exotoponimoak landu eta erakusteko fitxetan, esparru kopuruaren aldetik askoz sinpleagoak direnak, eta beren izaera propio bakoitzari egokitutako egitura dutenak (ikus beherago datu baseen egitura). Datu basearen erabiltzaileak izaera anitzekoak izanik, hor bildurik daukagun informazioa bistaratu edo erabiltzeko hiru maila ere ezarriko genituzke:

- 3.1. Sare publikoan (Internet) periodikoki jar litezke datu baseko erre-gistro zerrenda batzuk ikusgai. Kontsulta-maila honek arautze-lanean azkeneko emaitza erakutsi beharko luke bakarrik, zergatietan edo oi-narri dokumentaletan gehiegi sartu barik.
 - Araututako izenen zerrendak (herri-izenak, mendi-izenak, ponte-izenak, deituren idazkera zuzenak...).
 - Araututako ponte-izen zehatz baten gaineko oharra.
- 3.2. Bigarren maila batean (Intranet) Euskaltzaindian, nahiz Euskaltzain-diaren babesean, lanean diharduten ikertzaileak izango lirатеke, eus-

kaltzainak berak barne. Maila honetan corpus dokumentaleko datu-tegi osoa bistaratu liteke, baina datu basearen egituran edo erregistroetan aldaketak egiteko biderik eman gabe.

- Iturrien zerrenda (erauzitakoak, erauztekoak...)
- Erregistro baten fitxa osoa (leku bati buruzko datuak, ponte-izen bat, deitura bat...)
- Bilaketa aurreratuak (herrialde bateko lekuak, udal bateko mendiak, herrialde bateko errekak, atzizki bat duten toponimoak, lexe-ma bat duten deiturak...)

3.3. Aurreko kontsulta horietarako bidea zabalik dagoen bitartean, datu basearen kudeatzaileek jatorrizko bertsiotan jarraituko lukete lanean, datuak gaineratuz eta eguneratuz. Horretarako, datu basearen kudeatzaile hauek beste tresna batzuk erabil edo sor litzakete eskuetatzen zaizkien datuak jorratu eta gaineratzeko. Datu base gordina erabiliko lukete eta aukeratutako sistemak eskaintzen dituen baliabide guztiak edukiko lituzkete eskueran. Datu basearen kudeaketa honetarako bidea, bistan da, ezin dela irekia izan, hau da: pertsona jakin batzuek bakarrik edukiko lukete maila honetako eskuartzerako sarbidea. Eta hau, ez sekretuan gorde beharreko datuak direlako, esku askok eginiko aldaketek sekulako anabasa sor lezaketelako baizik. Nolanahi ere, bi maila desberdinetako tresnak aipatuko genituzke datu basearen kudeaketa maila honetarako:

a) Datu berrien ohiko gaineratze hutserako formularioak:

- Erlazionatu gabeko erak: Iturri erauzi berri batetik datozen datuak isurtzean, gerta dakiguke, erakarrirako zenbait erak, dagokien erregistroaren fitxarekin duten loturarik ezarri gabe gertatzea. Toponimoen kasuan, adibidez, hau hala izan daiteke izen normalizatua, objektu geografikoa edo udala ez direlako behar bezala adierazi, edo sinpleago, leku hori ordu arte ez delako inoiz ere gure datu basean erroldatu. Den legez dela, egoera honetan dauden erak bereizi eta aparte erakusteko formularioa diseinatu beharko genuke, dagokien fitxa nagusia bilatu edo sortzeko aukera emanez.
- Erregistro izenkideak: Ikerketa konkretu baten ondorioz, erregistro fitxa berriak ere gainera litezke datu basera. Halaber, hau egitean, erregistro sartu berriren batek *izena-udala-objektua* esparruak datu basean dagoen erregistro baten izenkideak izan ditzake. Honelako errepikapenak, berehala lokalizatu eta zenbakien bidez bereizi behar ditugu.

- b) Une konkreturen batean, beharrian konkretu batengatik inprimatzeko txostenak:
- Unean uneko txostenak: Edozein unetan erregistro konkretu baten txostena atera daiteke inprimagailuaren bidez. Eta txosten horretan interesekoa den informazio guztia para daiteke, nahi den erara. Txosten hauen era estandar bat prest egon daiteke, baina itxurazko aldaketaren bat egin nahi izatekotan, berau era errazean diseinatuko luke kudeatzaileak.
 - Testu txostenak: Txosten idatziak, hala ere, ez dira ezinbestez erregistro konkretu huts baterako izan behar. Era berean, multzo oso batentzako txostena para liteke (Sabino Aranaren *Deun Ixendegi Euzkotarra* laneko ponte-izenak, *-korta-* lexema dararmaten deiturak, Bizkaiko leku eta toponimo guztiak, Lapurdiko hidronimoak, Artzibarreko oronimoak...), nahi den ordena ezarririk eta nahi diren datuak gaineratuz. Txosten hauek zuzenean pasa daitezke inprimagailura, baina, modu berean, testu artxibo bezala ere gorde daitezke, edozein testu jorratzailearen bidez editatzeko. Bistan da, honek izugarri erraztuko lukeela toponimia lanen eta Akademiak har litzakeen ebazpenen argitalpena.

4. BALIABIDEAK

Badirudi lan honetan datu basearen kudeaketarako programa edo aplikazio jakin batzuk bakarrik izan daitezkeela egokiak. Aukeraturutako programak, lehenik, behar ditugun tresnak era errazean diseinatzeko aukera eskaini behar digu, honetarako informatikazko ezaguera handiegirik behar ez bada ere. Bigarrenik, nondik edo handik ailegatuko zaizkigun datuak jasotzeko arazo handirik ez digu eman behar, beraiek tratatzeko OCR (scanner), datu base sistema diferenteak, testu jorratzaile desberdinak... erabili badira ere. Hirugarrenik, edukiera ez zaigu denborarekin arazo bihurtu behar. Datu baseak asko handituko balira, eta pentsatzekoa da halaxe gertatuko dela, gure sistemak hori guztia mugitzeko eta erabiltzeko gauza izan beharko du.

Honengatik, oraingoz egin diren diseinuak erabiltzaile arruntentzat etxe-koagoa den MsAccess sisteman egin badira ere, pentsatzekoa da denborarekin SQL Server bezalako zerbitzaria izango dela egokiagoa. Honetarako, erabiltzen ditugun kodeketa guztien bideragarritasuna frogatuta, taulen egitura zurruna edo behin-betikoia izango delako segurtasuna eduki behar dugu. Era honetan, nahiz eta datuak SQL Server zerbitzarian metaturik eduki, bistaratzeko eta kontsultak MsAccess errazagoan diseina litezke, horretarako programatzaile ezagutzak izan barik ere.

Goiago aditzera emandako iturri-tipologiak ikusita, datuen migrazio ma-
siborako tresna estandar batzuk diseinatzen ahal dira. Datuen jatorri desberdi-
netik, taulen egitura zurrunaren egiturarako saltoa modurik automatizatuenean
egingo dute eta aldi berean baliagarri izan dakigukeen ezein informazioerik ez
dute galdu behar. Tresna hauen diseinurako, aldian-aldian, informatikan adi-
tuagoa den teknikoren baten laguntza beharko da segur aski, programazio eza-
gutzek asko erraztu baitezakete diseinu hori.

Jatorri jakin bateko datuek egitura edo euskarri berezia izatekotan, mol-
de horretarako baliagarri den migrazio-prozedura zehatza diseina daiteke, be-
tiere jasotako datuen interesa edo kopuruan neurtuta, diseinu lan horrek erren-
tagarritasuna izango badu.

Hau guztia posible egiteko, Onomastika zerbitzuaren ohiko lanetarako
giza baliabide handitze ezinbestekoaz gainera, Corpusaren hasierako diseinu
eta hornitze oinarrikoa aurrera ateratzeko, zenbait urtetarako bi lanposturen
sorrera eskatuko luke ohikoz kanpo. Gainera, ezin da ahaztu, aldian aldiko
kontratazio puntualak ere ekarriko dituela. Lan puntual hauek helburu desber-
dinak izan ditzakete, hala nola, iturri zehatz baten erauzketa edo migrazioa,
baliabide tekniko baten diseinua eta abiatzea, inguru geografiko jakin baten
azterketa osoa, txosten berezien atontzea...

5. LANAREN DATU-ITURRIAK

Euskal Herriko toponimiaren alorrean orain arte egin diren lanik exhaus-
tiboena, gorago esan den bezala, Nafarroako Gobernuak bultzatutako *Nafa-
rroako Toponimia eta Mapagintza* izenekoa eta *Deiker* taldeak Eusko Jaurla-
ritzarentzat eginiko bilduma ditugula uste dugu. Kalitate eta zehaztasun maila
desberdineko lanak dira eta arretaz birpasatu eta txukundu beharko dira noiz-
bait. Hala ere, badirudi euskal toponimiaren bilduma egin nahi bada, ezinbes-
teko abiapuntua dela, hasteko, bilduma horietan dauden datuak jasotzea eta
formatu berrian elkarrekin jartzea. Agian kontsultatu beharko litzateke ber-
onek arazo legalik ekar ote lezakeen, bi datu base horiek jabea dutelako, jabe-
goa datuetara heda daitekeen ala ez eztabaidagarria den arren. Dena den, du-
darik gabe jabeen baimena lortzea litzateke onena, geroago etor litezkeen
arazoak saiheste aldera.

Erakunde jabeek oztoporik jarriko balute, uste dugu argudia litekeela guz-
tiz egokia dela halako corpus toponimiko mardula Euskaltzaindia bezalako
erakunde baten eskuetan egotea. Eta hau lehenik, Euskaltzaindiari berez da-
gokiolako euskararen erabilpenerako eskuduntza arau emalea, Euskararen Le-
gearen 8.2. artikulua arabera, eta bigarrenik, Deiker eta NTM lantaldeen la-
guntzaile eta datu biltzaileen artean egon ez den koordinazioa eta irizpide
batasuna, Euskaltzaindiaren inguruan sortzea litzatekeelako desiragarriena.

Baimena lortuta, Deiker, NTM eta hain neurri handikoak ez diren beste datu bilduma asko eta asko, gure egitasmo honen iturri izatera pasatuko lirateke, guztien erauzketa egin nahi lukeen datu base zentral honen zerbitzuko, alegia.

Ponte-izendegia, deiturategia eta exotoponimoen datu baseen hasierako oinarriak, Euskaltzaindiak berak argitaratutako lanak izango lirateke, hau da, *Euskal izendegia, Euskal deiturategia, Arauak...* Behin datu base horretara hasierako erregistroak gaineratuta, beste iturri askoren datuak jaso eta daudenean erlazionatu beharko dira, batez ere lekukotza dokumentalak. Era berean, erregistro berriak gaineratzen ahalko dira, adibidez, jaso gabe geneuzkan izenak, deiturak edo Euskal Herriatik kanpoko lekuen izenak, erauzten den lan berrien batean aurkituz gero.

Datu basera jasotako era guztiek gordeko dute jatorriaren memoria, hau da, edozein kasutan era bakoitza nondik jaso den adierazten ahalko da uneoro. Modu honetan, jatorrizko iturrien egileei beren lanaren ezagutza egiten zaie.

Iturri eta ikerlanek eduki ditzaketan asmo eta egitura desberdinak begiratuta, uste dugu hiru eratako lanak jaso beharko ditugula:

- 5.1. **Zerrendak:** Euskal Herria banatuta dagoen hiru gune politikoetan egin dira edo egiten ari dira halako lan exhaustiboak. Goian aipaturikoak dira zehazki, hots: Jose María Jimeno Jurío zenak zuzenduriko *Nafarroako Toponimia eta Mapagintza*, Araba-Bizkaia-Gipuzkoa herrialdeen kartografiarako Eusko Jaurlaritzarentzat Nerea Mujikaren zuzendaritzapean Deikerren eginiko lanak, eta Iparralderako Bernadette Soulé IGNren laguntzaz eta Beñat Oyarçabalen ardurapean duela gutxi gauzatzen hasi omen dena. Lan hauek izango lirateke etorkizuneko Toponimia datu basearen oinarria, «erak» (ahozkoak, dokumentalak, bibliografikoak, kartografikoak...) bildu ez ezik, kokaleku eta kodeketa geografiko zehatza ere ematen baitute («lekuak» ondo zehaztuta, alegia), normalean, arautze-proposamena ere serio samarra izanik. Proposamen horiek hasierako «lema» izateaz gainera, lan horren egileen proposamentzat ere jaso behar dugu («erak» beraz), etorkizunean aurkikuntza berrien ondorioz, egindako arautze-proposamena alda baitaiteke. Kasu askotan balio ofiziala ere badute proposamen horiek, gune politiko horri dagozkion erakundeek argiago edo gordeago, nola edo hala ontzat eman dituztelako. Bildutako erak mapan kokaturiko leku zehatzekin erlazionatuta agertzen zaizkigu eta lotura horiek ez dira inola ere galdu behar. Gainerako datu baseetarako bakoitzari dagokion Euskaltzaindiaren argitalpena izango da oinarria, hau da, Mikel Gorrotxategik eta Patxi Salaberrik paratutako *Euskal izendegia (ponte-izendegia)* eta *Euskal deiturategia* alde batetik, eta bestetik, exotoponimiarako dagokion azpibatzerdeak *Euskera* aldizkarian nahiz Arauak bildu-

man plazaratutako zerrendak. Aipamen berezia behar du Gasteizko toponimia lanak, Araba zati handi bat hartzeaz gain, inoiz ez bezalako datu kopurua bildu baitu.

- 5.2. **Arautze-proposamena duten datu bilketak:** Normalean inguru geografiko konkretu baten ikerlan toponimikoak izaten dira. Erauzketa dokumental edo ahozko bilketa azalekoa edo sakona izan dezakete, bilketaren ondoren egileek arautze edota normalizaziora begira proposamen bat eginik. Honelako lanek bi parte dituzte, bakoitza bere aldetik baloratu eta bere horretan jaso (edo bazterrerara utzi) behar dena. Alde batetik, halako lanetan egiten diren bilketek (dokumentalak zein ahozkoak) era batzuk jasotzen dituzte, jadanik datutegian erauzita dauzkagun iturri batzuetakoak izan daitezkeenak, edo lan horretan lehenengoz erauzi direnetakoak. Esan beharrik ez dago, azkeneko hauek bakarrik jaso behar ditugula eta, langileen ahaleginak alferrik galdu behar ez dira-eta, ikertzaileen esku jarri beharko genituzkeela, ikerkuntza lanetan aurrera egingo badugu. Era hauek, hala ere, nondik heldu zaizkigun eman behar da aditzera, norbaitek argudia lezakeen edozein lan-lapurreta itxurarik saihesteko. Beste alde batetik, egileek eurek eginiko arautze proposamenak ditugu. Azken hauek ere jaso behar ditugu, baina jatorria ikerketa-lan hori bera dela adieraziz. Honenbestez, beroni dagozkion erreferentzia guztiak eraman beharko ditu. Bistan da, hauetatik atera daitezkeen datu guztiak «erak» direla eta azkeneko ezaugarri horiek ezin direla ahaztu, migrazio lanak egiteko prozedurak diseinatzean. Honelako lanak aukeratzean ondo baloratu behar da, ikertzaileak erabilitako metodologia parametro zientifiko onargarrien barruan mugitu den ala ez, zeren herri askotan egin diren mapak edo monografiak ez baitira beti prozedura eta ebazpide objektiboekin diseinatu, gauzatu edo amaitu. *Izendegia* eta *Deiturategia* datu baseak osatzeko, esparru horietan argitara atera diren bildumak izango ditugu kontuan. Hortik jasotzen diren datuak normalean «erak» izango dira, nahiz eta paperezko euskarrian ikus ditzakegun gehienek izendegi hutsen itxura eduki. Iturri horietatik egiten diren eren proposamenez gainera, egiten ahal diren oharra ere jaso daitezke, hala nola, jatorria, esanahia, etimologia, eboluzioak..., betiere jatorria aditzera ondo emanda.

- 5.3. **Datu bilketa hutsak:** Historiografia lan askoren amaieran aurkibide onomastikoak jartzeko ohitura ari da zabaltzen. Halako zerrendek izugarritzko corpus dokumental interesgarria osa dezakete. Eta era berean, guk egindako nahiz bultzatutako halako lan historiografiko, folkloriko eta abarren erauzketak. Toponimiaren alorrean egindako ahozko inkesten datuak ere, bereziki interesgarriak izan daitezke arautzeari begira, oso informazio argigarriak eman ditzaketelako. Era honetako datuek, hala ere, jatorriaren erreferentzia estandarra ondo

eman behar dute aditzera, hau da, iturriaren laburdura eta fitxa, ahozko lekukoaren datuak, data, kokaleku zehatza (orrialdea, kutxa, papera...), testuingurua eta abar. Honelako lan askotan, ordea, arautze faserako informazioa ematen den arren, ez da berau inorantz ere bideratzen, ez proposamenik egiten.

Migrazio lan hauek ez dira betiere errazak izango. Erauzketa, bilketa nahiz proposamen modura ikertzaileek eskuetaratzten dizkiguten «era» horiek guztiak, toponimiaren kasuan adibidez, mapa gainean zehazki koka daitezkeen errealtate geografikoekin erlazioan paratu behar ditugu. Prozedura hau, aldi berean, ikerketa lan nekeza izango da, inola ere ezin automatiza daitekeena. Kontrara, geografia eta aplikazio-informatikoak neurri minimo batean bederen, ezagutzen dituen eta erabil ditzakeen kudeatzaile-ikertzailea behar da horretan aritu.

Hala ere, aldez aurretik goiko hiru tipologia horiek ondo zehaztuta uzten baditugu, lanen migrazioa prozedura errazetan antola liteke, horretan ahalik eta denbora gutxien galdu dadin. Lehenengo pausu hau emanda, behinik behin, ikertzaileek datu iturri aberats eta mardul bat izango lukete erabiltzeko. Baina honez gainera, ikerketa berrietan jarduteko asmoa dutenek, ez dituzte berriro egingo beste norbaitek egin dituen erauzte-lanak eta, era honetan, iturri berrien ikerketa bultzatzen da. Hau guztia ez da ulertu behar beste inoren lanaren lapurreta baten gisa. Kontrara, bakoitzak bere lana plataforma komun honetan jartzen badu, lan zientifiko hauen aurrerakuntza bermatuko dugu, etorkizuneko ikertzaileek eginik dauden ikerketak ez, baina berri batzuk egiten jardungo dutelako.

Intereseko iturrien datutegi orokorra egin beharra dago, hala toponimia alorrean nola izen eta deituren esparruetan. Egile nahiz jabeen baimenaren kontua konponduz gero, datuen digitalizazio prozedurak diseinatu behar dira, modurik azkarren eta merkeenean egin ahal izateko. Zenbait kasutan egileek berek eskuratuko digute datu base itxuran. Beste kasu batzuetan, testu digitalizatu eran helduko zaigu eta geuk landu beharko dugu testu hori datu base itxurara migratzeko. Zenbait kasutan eskaner nahiz kamera digitalaren bidez digitaliza daiteke paperean dagoen testua. Azkenik, lanik neketsuena izango litzateke liburu eran dagoen datutegia teklatzea. Honetarako ere, Euskaltzaindiaren langileen artean oso kolaboratzaile onak aurki ditzakegu.

6. LANAREN DATU-ITURRIEN ZERRENDA IREKIA

6.1. Aipaturiko aldizkariak

AEF: *Anuario de Eusko Folklore*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1921etik aurrera.

AESC: *Annales: Economies, Sociétés, Civilisations*, Paris, 1946tik aurrera.

- AFA: *Archivo de Filología Aragonesa*, Zaragoza Probintziako Diputazioa; Institución Fernando el Católico, Zaragoza, 1945etik aurrera.
- ASJU: *Anuario del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo»*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1954tik aurrera.
- Ateneo: *Ateneo, revista órgano del Real Ateneo de Vitoria*, Gasteiz, 1913tik aurrera.
- BCMN: *Boletín de la Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de Navarra*, Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de Navarra, Iruñea, 1860tik aurrera.
- BEHSS: *Boletín de Estudios Históricos sobre San Sebastián*, Kutxa Gizarte eta Kultur Fundazioa, Donostia, 1967tik aurrera.
- Berceo: *Berceo, revista riojana de ciencias sociales y humanidades*, Instituto de Estudios Riojanos; Gobierno de La Rioja, Logroño, 1946tik aurrera.
- BIAEV: *Boletín del Instituto Americano de Estudios Vascos*, Editorial Vasca Ekin, Buenos Aires, 1950etik aurrera.
- BISS: *Boletín de la Institución Sancho el Sabio*, Fundación Sancho el Sabio, Gasteiz, 1957tik aurrera.
- BRAH: *Boletín de la Real Academia de la Historia*, Real Academia de la Historia, Madril, 1877tik aurrera.
- BRSBAP: *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, Real Sociedad Bascongada de Amigos del País, Donostia, 1945etik aurrera.
- BMB: *Bulletin du Musée Basque*, Société des Amis du Musée Basque, Baiona, 1927tik aurrera.
- CEEN: *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra*, Príncipe de Viana eta Nafarroako Gobernua, Iruñea, 1969tik aurrera.
- EAA: *Estudios de arqueología alavesa*, Arkeologiarako Arabar Institutua, Gasteiz, 2002tik aurrera.
- Egan: *Egan, Suplemento de literatura del Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, Real Sociedad Bascongada de Amigos del País, Donostia, 1948tik aurrera.
- Euskalerrriaren alde: *Euskalerrriaren alde*, Euskalerrriaren alde elkarte, Donostia, 1911-1931.
- Euskal Esnalea: *Euskal esnalea*, Euskal esnalea elkarte, Tolosa, 1908-1931.
- Euskera: *Euskera, Euskaltzaindiaren lan eta agiriak*, Euskaltzaindia, Bilbo, 1920tik aurrera.

- FLV: *Fontes linguae vasconum. Studia et documenta*, Príncipe de Viana eta Nafarroako Gobernua, Iruñea, 1969tik aurrera.
- Iker: *Iker bilduma*, Euskaltzaindia, Bilbo, 1996tik aurrera.
- Orbis: *Orbis, Bulletin International de Documentation Linguistique*, Centre international de dialectologie generale-Universite catholique de Louvain, Louvain, 1952tik aurrera.
- PV: *Revista Príncipe de Viana*, Institución Príncipe de Viana; Consejo de Cultura de Navarra, Iruñea, 1940tik aurrera.
- RAMB: *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, Ministerio de Educación y Ciencia, Madril, 1871-1978.
- RFE: *Revista de Filología Española*, Publicaciones de la Revista de Filología Española, Madril, 1917-1957.
- RH: *Revue hispanique: recueil consacré à l'étude des langues des littératures et de l'histoire des pays castillians, catalans et portugais*, Revue hispanique, Paris-New York, 1894-1933.
- RIEV: *Revista Internacional de Estudios Vascos*, Eusko Ikaskuntza (1918tik), Donostia, 1907tik aurrera.
- RIO: *Revue Internationale d'Onomastique*, Paris, 1949-1968.
- SV: *Scriptorium Victoriense*, Teologia Fakultatea, Gasteiz, 1954tik aurrera.
- Via Domitia: *Via Domitia, annales publiées par la Faculté des Lettres de Toulouse*, Toulouse, 1954tik aurrera.

6.2. Corpuserako lanak

- ABELLA, Manuel; GONZÁLEZ ARNAU, Vicente; MARTÍNEZ MARINA, Francisco; TRAGGIA, Joaquín: *Diccionario geográfico histórico de España por la Real Academia de la Historia. Sección I. Comprende el reyno de Navarra, señorío de Vizcaya y provincias de Álava y Guipúzcoa* (2 liburuki), Viuda de AtD. Joaquín Ibarra, Madril, 1802 [La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1968].
- AGIRRE KEREXETA, Iñigo (zuz.): *Bailarak, guía de ríos, valles y comarcas de Euskal Herria* (6 liburuki), Linorsa, Donostia, 1990.
- AGUD QUEROL, Manuel: «Alba, topónimo preindoeuropeo» in *Actas del Primer Congreso Internacional de Estudios Pirenaicos, Salamanca, 1950*, Centro Superior de Investigaciones Científicas, Zaragoza, 1952.
- : «Áreas toponímicas en el País Vasco» in *ASJU*, VII (1973), 41-75.

- : *Elementos de cultura material del País Vasco*, Luis Haranburu, Donostia, 1980.
- AGUD QUEROL, Manuel; CARO BAROJA, Julio (zuz.): *Historia General del País Vasco* (11 liburuki), La Gran Enciclopedia Vasca; Luis Haranburu, Donostia, 1980-1981.
- AGUD QUEROL, Manuel; MITXELENA ELISSALT, Luis: «Formas populares de topónimos del País Vasco anteriores a 1900» in *Acta Salmanticensia XI*, Salamancako Unibertsitatea, Salamanca, 1958, 39-59.
- AGUD QUEROL, Manuel; TOVAR LLORENTE, Antonio: «Materiales para un diccionario etimológico vasco» in *ASJU*, 25 (1991), 255-314, 543-622, 805-864; 26 (1992), 281-340; 27 (1993), 321-360, 613-692, 949-1028; 28 (1994), 263-332, 631-682, 915-992.
- AGUIRRE GANDARIAS, Sabino: *Las dos primeras crónicas de Vizcaya [1452, 1454]*, Biblioteca de Historia del Pueblo Vasco 5, Caja de Ahorros Vizcaina, Bilbo, 1986.
- AGUIRRE SORONDO, Antxon; LIZARRALDE ELBERDIN, Koldo: *Ermittas de Gipuzkoa*, José Miguel de Barandiaran Fundazioa [1993ko beka], Donostia, 2000.
- AICUA IRISO, Ana María; et al: *El valle de Roncal. Documentación básica*, Dindana, Iruñea, 1985.
- AICUA MARÍN, José María; MARTÍN DUQUE, Ángel Juan, etc.: *El valle de Elorz. Naturaleza-Historia-Arte*, San Migel parrokia, Noain, 1990.
- ÁLAMO, Juan del: *Colección diplomática de San Salvador de Oña (822-1284)*, Centro Superior de Investigaciones Científicas, Madril, 1950.
- ALARCOS LLORACH, Emilio: «Apuntaciones sobre toponimia riojana» in *Berceo*, XVI (1950), 473-492.
- ALBAIGÈS OLIVART, Josep María: *Enciclopedia de los topónimos españoles*, Planeta, Bartzelona, 1998.
- ALBERTOS FIRMAT, María Lourdes: «Álava pre-romana y romana: estudio lingüístico» in *EAA*, 4 (1970), 107-223.
- : «La antroponimia de las inscripciones hispano-romanas del País Vasco. Reflejos de onomástica personal de época románica en los topónimos alaveses» in *Estudios de Deusto* 20, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo, 1972, 335-356.
- : «Onomástica personal en las inscripciones romanas de Álava» in *La formación de Álava. 650 aniversario del Pacto de Arriaga (1332-1982)*, I (Ponentziak), Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 1984, 33-61.

- ALEGRÍA SUESCUN, David; LOPETEGUI SEMPERENA, Guadalupe; PESCADOR MEDRANO, Aitor: *Archivo general de Navarra (1134-1194)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1997.
- ALFÖLDY, Geza: *Flamines provinciae hispaniae citerioris*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madril, 1973.
- ALFORD, Violet: «Some Notes on the Pyrenean Stringed Drum» in RIEV, XXVI (1935), 567-577.
- ALTADILL Y TORRONTERA DE SANCHO SAN ROMÁN, Julio: «Los desdoblados en Navarra» in BCMN, 1917, 1923.
- ALTARRIBA ORDÓÑEZ, Antonio (koord.): *Doscientos años de geografía en Álava. Del cuestionario de Tomás López a la actualidad*, Vital Kutxa Fundazioa, Gasteiz, 2000.
- ALZOLA GEREDIAGA, Nicolás «Anai Berriotxo»: «Onomástica alavesa. Topónimos de la cuenca del Omecillo» in BRSBAP, 17:1 (1961), 97-98.
- ALLI ARANGUREN, Juan Cruz: *La mancomunidad del Valle de Roncal*, Nafarroako Gobernua, Lehendakaritza Saila, Iruñea, 1989.
- ALLIÈRES, Jacques: «Basque et latin vulgaire» in FLV, 15 (1973), 355-367.
- : *Les basques*, Presses Universitaires de France, Paris, 1977 [*Los vascos*, EDAF Universitaria, Madril, 1978].
- : «La dialectologie basque» in *Euskal linguistika eta literatura, bide berriak*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo, 1981, 103-114.
- ALVAR LÓPEZ, Manuel: *El habla de Oroz-Betelu*, RDTP, III, 1947.
- : «Palabras y cosas en la Aezcoa» in Pirineos, Revista del Instituto de Estudios Pirenaicos, Zaragoza, 1947, V, VI.
- : «Voces prerromanas en la toponimia pirenaica (arte, gaparra, karri, muga)» in BRSBAP, III (1950), 8-15.
- : Catalán y aragonés en las regiones fronterizas in *Actas del XII Congreso Internacional de Lingüística Románica*, Bartzelona, 1955.
- : «Notas lingüísticas sobre Salvatierra y Sigüés» in AFA, 8-9 (1957).
- : *Documentos de Jaca (1362-1502)*, Institución Fernando el Católico, Zaragoza, 1960.
- : «“Poma” y “Mat(t)iana” en la toponimia de la Península Ibérica» in *Actas del IX Congreso Internacional de Lingüística Románica* (BF XX), III (1962), 165-203.
- : *El dialecto riojano*, Gredos, Madril, 1976.

- ANDERSSON, L.: «Liberri y la cuestión vasco-ibérica» in *FLV*, III (1971), 107-118.
- APEZETXEA ZUBIRI, Pello: «Etxalarko etxe eta baserrien izenak (1623-1983)» in *FLV*, 45 (1985), 183-203.
- APRAIZ BUESA, Odón de: «Un caso de fonética histórica estudiado en la toponimia alavesa. La alternancia de l/r» in *RIEV*, XI (1920), 81-94.
- : «De toponimia histórica, evolución de la raíz *zubi*» in *RIEV*, XV (1924), 306-312.
- : «El idioma en Álava. Toponimia alevesa. Notas, problemas y deducciones» in *Euskal Esnalea*, 20 (1930), 13-18.
- : «*Saltus, Zaltu, Zaldu* y el toponímico *Salduba*» in *Yakintza*, Revista de Cultura Vasca, Donostia, 1934, 458-460.
- : «De la vieja toponimia de Navarra. Etimología vasca en latín del siglo XII» in *Homenaje a don Julio de Urquijo*, III, Donostia, 1950, 447-545.
- : KNÖRR BORRÁS, Henrike: «De la toponimia euskariene en Álava» in *BISS*, 22 (1978), 286-304.
- ARANA GOIRI, Sabino: «Deun-ixendegi euzkotarra, Tratado etimológico de los apellidos euzkéricos» in *Obras completas*, Sabindiar batza; Amorrortu, Buenos Aires, 1965, 702-809 [1897] [Sendoa, Donostia, 1980].
- ARANZADI UNAMUNO, Telesforo de: «Un poco de apellidos actuales en San Sebastián» in *RIEV*, VII (1913), 157-173; VIII (1913), 340.
- ARAZURI DÍEZ, José Joaquín: *Pamplona, calles y barrios* (3 liburuki), Gráficas Castuera, Iruñea, 1979-1980.
- ARANBERRI ODRIOZOLO, Fernando: *Ermua-Eitzaga leku-izenak, geure izanaren barrena*, *Onomasticon Vasconiae* 22, Euskaltzaindia, Bilbo, 2001.
- ARBELAIZ, Juan José: *Las etimologías vascas en la obra de Luis Michele-na*, Kardaberaz 31, Librería Técnica de Difusión, Tolosa, 1978.
- ARBIZU GABIRONDO, Nicolás: «Toponimia de Iturmendi» in *FLV*, 56 (1990), 261-275.
- ARELLANO SADA, Pedro: *Salinas de Añana a través de los documentos y diplomas conservados en su archivo municipal*, La Académica, Zaragoza, 1930.
- ARIGITA Y LASA, Mariano: *Colección de documentos inéditos para la historia de Navarra*, Imprenta Provincial, Iruñea, 1900.

- : *Historia de la imagen y santuario de San Miguel de Excelsis*, Lizaso hermanos, Iruñea, 1904.
- ARIN DORRONSORO, Juan de: «Toponimia del pueblo de Ataun» in *Anuario de Eusko Folklore*, VII (1928), 55-152.
- : «Contribución al estudio de la toponimia (Ataun)» in *BRSBAP*, XXV-4 (1969), 471-516.
- AROCENA ARREGI, Fausto: *Brumas de nuestra historia*, Monografías vascongadas 10, Biblioteca Vascongada de los Amigos del País, Donostia, 1952.
- ARRAIZA, Eugenio: «Ain-ez bukatzen diren euskal toponimoak» in *FLV*, 48 (1986), 225-249.
- ARREGI, B.: «Notas etimológicas, los nombres de los pueblos guipuzcoanos» in *Euskalerrriaren alde*, II (1912), 119-121.
- ARREGI, Santiago: «Toponimia de Ezcaray» in *Euskera*, III (1958), 83-102.
- ARREGI AZPEITIA, Gurutzi: *Ermitas de Bizkaia* (3 liburuki), Labayru ikastegia; Bizkaiko Foru Aldundia, Bilbo, 1987.
- ARZAMENDI SÁEZ DE IBARRA, Jesús: *Términos vascos en documentos medievales de los siglos XI-XVI*, Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbo, 1985.
- ASTARLOA, Pablo Pedro de: *Apología de la lengua bascongada ó ensayo crítico filosófico de su perfección y antigüedad sobre todas las que se conocen*, Gerónimo Ortega, Madril, 1803 [Argitaraldi faksimilea: Librerías París-Valencia, Valentzia, 1993].
- AYERBE IRIBAR, María Rosa: *Documentación medieval del archivo municipal de Azkoitia (XIII-1500)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1993.
- : *Documentación medieval del archivo municipal de Legazpia (1290-1495)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1995.
- : «La unión o mancomunidad de Enirio y Aralar. Un caso modélico de montes comunales intervenidos por el Servicio Forestal de la Diputación de Gipuzkoa» in *BRSBAP*, LXI:1 (2005), 5-136.
- AYERBE IRIBAR, María Rosa; ELORZA MAIZTEGI, Javier: *Archivo municipal de Elgeta (1181-1520)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 2002.
- AYERBE IRIBAR, María Rosa; ETXEZARRAGA GABILONDO, Jon: *Archivo municipal de Elgoibar (1346-1520)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1999.

AZKUE ABERASTURI, Resurrección María: *Cancionero popular vasco*, A. Boileau y Bernasconi, Bartzelona, 1921-1925.

—: *Las mil y una canciones populares vascas*, A. Boileau y Bernasconi, Bartzelona, 1923.

—: «El artículo y la epéntesis en la toponimia» in *Euskera*, IX (1928), 212-217.

—: «La epéntesis en la toponimia» in *Euskera* IX (1928), 307-310.

—: *Acerca del santoral vasco*, Editorial Vasca, Bilbo, 1933.

—: *Advertencias a las notas sobre el santoral vasco del Sr. Altube*, Gaubeka'ren irarkola, Bermeo, 1935.

—: *Euskalerriaren yakintza, literatura popular del País Vasco*, Espasa-Calpe, Madril, 1935 [Euskaltzaindia, Bilbo, 1989].

—: *Morfología vasca* (3 liburuki), La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1969 [1925].

BADIA MARGARIT, Antoni María: «Mal “Roca” en la toponimia pirenaica catalana» in *Actas de la Primera Reunión de Toponimia Pirenaica (Jaca, agosto de 1948)*, Cursos del Instituto de Estudios Pirenaicos, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Zaragoza, 1949, 35-58.

—: «Toponymie et histoire dans le “Chemin de Saint-Jacques” en Espagne» in *Actas del IV Congreso de Toponimia Upsala*.

BÄHR, Gerhard: «De toponimia vasca» in *RIEV*, XXII (1931), 143-145.

BALASQUE, Jules; DULAURENS, Edouard: *Études historiques sur la ville de Bayonne* (3 liburuki), Baiona, 1862-1875.

BALDINGER, Kurt: *La formación de los dominios lingüísticos en la Península Ibérica*, Gredos, Madril, 1972.

BALEZTENA ABARRATEGUI, Javier: *Toponimia del viejo Pamplona*, Temas de cultura popular 101, Nafarroako Foru Diputazioa, Iruñea, 1971.

BALEZTENA ASCARATE, Ignacio: «Términos de Pamplona» in *PV*, 13 (1943), 511-518.

—: «Toponimia del término de Pamplona» in *Actas de la Primera Reunión de Toponimia Pirenaica (Jaca, agosto de 1948)*, Cursos del Instituto de Estudios Pirenaicos, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Zaragoza, 1949, 59-63.

BALPARDA Y DE LAS HERRERÍAS, Gregorio de: *Historia crítica de Vizcaya y de sus fueros* (2 liburuki), Caja de Ahorros Municipal de Bilbao, Bilbo, 1974 [1922-1945].

- BAÑALES GARCÍA, Gregorio Alfonso: *Mayorazgos de la villa de Portugalete*, Librería San Antonio, Barakaldo, 1997.
- : *Mayorazgos de Barakaldo*, Librería San Antonio, Barakaldo, 1999.
- BARAIBAR Y ZUMARRAGA, Federico: «Toponimia alavesa» in *Ateneo*, 69 (1919), 3-11; 74 (1919), 13-15; 75 (1919), 3-7.
- BARANDIARAN AIERBE, Jose Migel: «Toponimia. Despoblados de Álava» in *AEF*, 9 (1929), 95-100.
- : «Etnología de la Península Ibérica» in *RIEV*, XXIV (1933), 627-650.
- : «Rapports entre la toponymie et l'archeologie au Pays Basque» in *Third International Congress of Toponymy and Anthroponymy*, III, 1951, 520-523.
- : «Toponymes inspirés par la mythologie basque» in *Acta Salmanticensia XI, V^o Congrès international de toponymie et d'anthroponymie*, II, Salamanca, 1958, 65-70.
- : *Diccionario de mitología vasca*, Txertoa, Donostia, 1984.
- BARANDIARAN, Salvador: «Roncal, riñón de Vasconia» in *BRSBAP*, XXI-4, 1956, 49-67.
- BARRAGÁN DOMEÑO, María Dolores: *Archivo general de Navarra (1322-1349)* (2 liburuki), Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1997-1998.
- BARRAU-DIHIGO, Louis: «Chartes de l'église de Valpuesta du IXe. Au XIe. siècle» in *RH*, XII (1900), 274-390.
- BARRENA OSORO, Elena: *Ordenanzas de la Hermandad de Guipúzcoa (1375-1463). Documentos*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1982.
- BARRENGOIA ARBERAS, Federico de: *Onomástica de la Tierra de Ayala* (3 liburuki), Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 1990.
- BASAÑEZ ARRESE, Jesús: *Lejona, anteiglesia vizcaína*, La Editorial Vizcaína, Bilbo, 1971.
- BASAS FERNÁNDEZ, Manuel: *Diccionario abreviado de las calles de Bilbao*, Bilboko udaletxea, Bilbo, 1991.
- BECERRO DE BENGUA, Ricardo: *El libro de Álava*, Hijos de Manteli, Gasteiz, 1877 [El Txoko de Jostexo; Roger editor, Donostia, 2000].
- : *Voces toponímicas de Aramayona*, Gasteiz, 1881.
- : *Traducción castellana de los nombres vascongados de las hermandades, villas, pueblos, montes, ríos y términos de esta provincia*, 1881.

- : *Descripciones de Álava: Libro inédito de Ricardo Becerro de Bengoa escrito en 1880*. Publicaciones del Real Ateneo de Vitoria, Gasteiz, 1918 [in Ateneo, 1918-1919].
- BELA, Jacques de: *Commentaire à la coutume de Soule* (Zuberoako foruaz), 1995 [1665] [Pariseko Biblioteque Nationale delakoan bi kopia].
- BELASKO ORTEGA, Mikel: *Diccionario etimológico de los nombres de los pueblos, villas y ciudades de Navarra. Apellidos vascos*, Pamiela, Iruñea, 1996.
- : *Diccionario etimológico de los nombres de los montes y ríos de Navarra*, Pamiela, Iruñea, 2000.
- BÉMONT, Charles Year: *Recueil d'actes relatifs à l'administration des rois d'Angleterre en Guyenne au XIIIe siècle (Recogniciones feodorum in Aquitania) transcrits et publiés par...* (5 liburuki), Paris, 1914.
- BIDACHE, Jean: *Le livre d'or de Bayonne. Textes latins et gascons du Xe au XIVe siècle*, Pau, 1906 [1896].
- BIDART MEABE, Asier; ETXEBARRIA LEJARRETA, Aintzane: *Lezamako toponimia*, Lezamako udala; Labayru ikastegia, Bilbo, 2003.
- BIDEGAIN, Xarles: *Izendegia*, Elkarlanean, Donostia-Baiona, 1999.
- : *Izendegia, nombres vascos*, Elkarlanean, Donostia, 2000.
- Bilboko gotzaindegia: *Elizbarrutiko Elizaren gidaliburua*, Bilboko gotzaindegia, Bilbo, 2000.
- Bizkaiko Espeleologi Taldea: *Bizkaiko haitzuloen katalogoa*, Bizkaiko Foru Aldundia, Bilbo, 1985.
- BONAPARTE, Louis Lucien: *Carte des sept provinces basques*, Londres, 1863.
- BOSCH GIMPERA, Pedro: «Los celtas y el País Vasco» in RIEV, XXIII (1933), 457-486.
- : *El poblamiento antiguo y la formación de los pueblos de España*, Imprenta Universitaria, México, 1945.
- BOSCH GIMPERA, Pedro: «Ibères, Basques, Celtes» in Orbis, VI-1 (1957), Lovaina, 1957, 131.
- BOUDA, Karl: «Nouvelles étymologies basques» in BRSBAP, V (1949), 411-420.
- : «Étymologies basques» in Eusko Jakintza, 1950-IV, 51-70, 317-336; 1951, 57-62, 217-222; 1952, 30-33.

- : «Etymologies basques» in *Euskera*, 1956-1, 131-136.
- CAMPIÓN JAIME-BON, Arturo; BARAIBAR ZUMARRAGA, Federico; VELASCO LÓPEZ-CANO, Eduardo; ARRIANDIAGA GOROCICA, Manuel de; ELEIZALDE BRENOSA, Luis de: «Patronimia y toponimia vasca. A los vascos de buena voluntad» in *Euskalerriaren alde*, 5 (1915), 242-246.
- CANTERA BURGOS, Francisco: *Fuero de Miranda de Ebro*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1945 [Burgos Probintziako Diputazioa, Burgos, 1980].
- CARO BAROJA, Julio: *Materiales para una historia de la lengua vasca en su relación con la latina*, Txertoa, Donostia, 1990 [Salamanca Unibertsitatea, Salamanca, 1945].
- : «Proyecto para la elaboración del fichero de toponimia y antroponimia vasca medieval» in *BRSBAP*, 5:3 (1949), 381-385.
- : «La toponimia alavesa y su valor histórico» in *Vitoria en la Edad Media. Actas del I Congreso de Estudios Históricos celebrado en esta ciudad del 21 al 26 de setiembre de 1981, en conmemoración del 800 aniversario de su fundación*, Gasteizko udala, Gasteiz, 1982, 55-61.
- : *La casa en Navarra* (4 liburuki), Caja de Ahorros de Navarra, Iruñea, 1982.
- CARRASCO PÉREZ, Juan: *La población de Navarra en el siglo XIV*, Colección histórica de la Universidad de Navarra XXIX, Nafarroako Unibertsitatea, Iruñea, 1973.
- CARRERAS CANDI, Francisco (zuz.): *Geografía general del País Vasco-navarro* (12 liburuki), Alberto Martín, Bartzelona, 1911-1925.
- CASTRO ÁLAVA, José Ramón; IDOATE IRAGUI, Florencio: *Archivo General de Navarra. Catálogo de la sección de Comptos* (52 liburuki), Nafarroako Foru Diputazioa, Iruñea, 1952-1970.
- CESARINI, Cardenal Julián: *Statuta seu constitutiones synodales... episcopi Pampilonensis*, Lyon, 1532.
- CIÉRBIDE MARTINENA, Ricardo: «Toponimia del Becerro antiguo de Leyre (siglos XII-XIII)» in *FLV*, 23 (1973), 237-283.
- : «Índice completo de antropónimos citados en el Becerro Antiguo de Leyre-I» in *FLV*, 27 (1977), 431-472.
- : «Índice completo de topónimos citados en el Becerro Antiguo de Leyre-II» in *FLV*, 25 (1977), 117-152.
- : «Índice completo de topónimos en el Becerro Antiguo de Leyre-III» in *FLV*, 26 (1977), 281-310.

- : «Índice completo de antropónimos citados en el Becerro Antiguo de Leyre-II» in *FLV*, 28 (1978), 71-126.
- : *Toponimia navarra: historia y lengua*, Nafarroako Foru Diputazioa, Iruñea, 1980.
- : «Consideraciones históricas en torno a la toponimia de La Rioja Alavesa» in *La formación de Álava. 650 aniversario del Pacto de Arriaga (1332-1982)*, II-III (Komunikazioak), Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 1985, 165-179.
- : «Onomasticon Vasconiae: consideraciones metodológicas» in *FLV*, 17:1 (1985), 175-182.
- : «Antropónimos de la Baja Navarra según el censo de 1350» in *Iker*, 6 (1992), 127-142.
- : HERRERO MARTÍN, Graciliano: «Toponimia de la comarca de la Oliva» in *CEEN*, 46 (1985), 5-85.
- CIÉRBIDE MARTINENA, Ricardo; HERRERO MARTÍN, Graciliano: «Toponimia de la comarca de la Oliva-II» in *CEEN*, 47 (1986), 91-164.
- CIÉRBIDE MARTINENA, Ricardo; RAMOS REMEDIOS, Emiliana: *Documentación medieval del monasterio de Santa Clara de Estella (siglos XIII-XVI)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1996.
- : *Documentación medieval del monasterio de Santa Engracia de Pamplona (siglos XIII-XVI)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1997.
- : *Documentación medieval del Monasterio de San Pedro de Ribas de Pamplona (siglos XIII-XVI)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1998.
- : *Documentación medieval del archivo municipal de Pamplona (1129-1356)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1998.
- : *Archivo municipal de Tafalla (1157-1540)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 2001.
- CIÉRBIDE MARTINENA, Ricardo; SANTANO MORENO, Julián: *Colección diplomática de documentos gascones de la Baja Navarra (siglos XIV-XV)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1990.
- COLOMBÁS, García María; AIZCORBE URROZ, María Luisa: *Monasterio de Tulebras*, Príncipe de Viana, Iruñea, 1987.
- Commission de toponymie de Québec: *Méthodologie des inventaires toponymiques*, Gouvernement du Québec, Québec, 1986.
- CONDE DE LLOBREGAT: *Fuenterrabía. Noticias históricas*, Imprenta Voluntad, Madril, 1930.

- COROMINES I VIGNEAUX, Joan: *Tópica hespérica: estudios sobre los antiguos dialectos, el substrato y la toponimia* (2 liburuki), Gredos, Madrid, 1961.
- : «De toponimia vasca y vasco-románica en los Bajos Pirineos» in *FLV*, 12 (1972), 299-319.
- CORONA BARATECH, Carlos E.: *Toponimia navarra de la Edad Media*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Huesca, 1947.
- CRESPO RICO, Miguel Ángel; CRUZ MUNDET, José Ramón; GÓMEZ LAGO, José Manuel: *Colección documental del archivo municipal de Bergara*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1995.
- : *Colección documental del archivo municipal de Rentería* (2 liburuki), Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1991-1997.
- : *Colección documental del archivo municipal de Mondragón* (4 liburuki: 1260-1400, 1400-1450, 1451-1470, 1471-1500), Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1992-1996.
- DASSANCE, Louis: *Herrien eta herritarren izenak eskuaraz*, Gure Herria, Baiona, 1966.
- DAUZAT, Albert; ROSTAING, Charles: *Dictionnaire étymologique des noms de lieux en France*, Larousse, Paris, 1963 [1926].
- Deia: *Colección de Mapas de la Comunidad Autónoma Vasca* (1:25000 eskala, 25 mapa), Iparragirre, Bartzelona, 2002.
- DELMAS, Juan Bautista Eustaquio: *Viaje pintoresco por las provincias vascogadas*, Imprenta y librería de N. Delmas, Bilbo, 1846.
- DELMAS, Juan Bautista Eustaquio: *Guía histórico descriptiva del viajero en el señorío de Vizcaya en 1894*, Kultura Batzarra, Bizkaia Probintziako Aldundia, Bilbo, 1944.
- DÍAZ DE ARCAYA Y GONZÁLEZ DE ECHÁVARRI, Manuel: *Leyendas alavesas* (2 liburuki), Librería de Cecilio Gasca, Zaragoza, 1897-1898.
- DÍAZ BODEGAS, Pablo: *Libro de visita del licenciado Martín Gil*, Diócesis de Calahorra y La Calzada-Logroño, Logroño, 1998 [s. XVI].
- DÍAZ DE DURANA ORTIZ DE URBINA, José Ramón: *Álava en la Baja Edad Media*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1995.
- DÍEZ DE SALAZAR FERNÁNDEZ, Luis Miguel: *Colección diplomática del concejo de Segura (Guipúzcoa) (1290-1500)* (2 liburuki), Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1985-1993.

- DONOSTIA, Aita [ZULAIKA ARREGI, Jose Gonzalo] [P. Jorge de Riezu (arg.)]: *Obra literaria P. Donostia, Euskal eres-sorta - Cancionero vasco* (5 liburuki), Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1994 [Bilbo, 1922; La Gran Enciclopedia Vasca (9 liburuki), Bilbo, 1983].
- Donostiako gotzaindegia: *Donostiako Elizbarrutiko izendegia*, Donostiako gotzaindegia, Donostia, 2003.
- ECHALAR, Eusebio de [ELZAURDI, Eusebio]: «Disertación sobre el análisis e interpretación de los nombres toponímicos vascos» in Carreras Candi, Francisco (zuz.), *Geografía general del País Vasco-navarro*, Alberto Martín, Bartzelona, 1915, Navarra-I, 1049-1099.
- EGAÑA GOIA, Miren: «Nafarroako Yerri ibarreko leku-izen nagusien zenbait berri» in *Aingeru Irigarayri omenaldia*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1985, 349-362.
- Ego Ibarra batzordea, Eibarko udala: *Eibarko hiri-toponimia*, Onomasticon Vasconiae 13, Euskaltzaindia, Bilbo, 1995.
- EGUÍLUZ ROMERO, Miren Aintzane; ARENILLAS SAN JOSÉ, Olga; BAÑALES GARCÍA, Gregorio Alfonso: *Portugalete en la edad moderna: tres estudios monográficos*, Kultura saila, Portugaleteko Udala, Portugalete, 2001.
- EGUREN BENGOA, Enrique: *Estado actual de la arqueología y prehistoria vasca*, Eléxpuru, Bilbo, 1914.
- ELEIZALDE BRENOSA, Luis de [izenik gabe]: *Indicaciones elementales sobre la formación y los usuales componentes de las voces toponímicas vascas*, Eusko Ikaskuntza, Bilbo, 1916.
- ELEIZALDE BRENOSA, Luis de: «Listas alfabéticas de voces toponomásticas vascas» in RIEV, 13 (1922), 113-128, 420-438, 493-509; 14 (1923), 128-144, 315-328, 442-456, 558-571; 18 (1927), 625-633; 19 (1928), 77-87, 381-392, 614-626; 20 (1929), 24-35, 218-227; 21 (1930), 178-201, 518-546; 22 (1931), 288-303; 23 (1932), 408-437; 24 (1933), 283-303, 387-404; 25 (1934), 418-429; 26 (1936), 168-176; BRSBAP, XIX:3 (1963), 241-273; XX:1.2 (1964), 103-159.
- Elizen arteko Biblia Elkarte (itz.): *Elizen arteko Biblia*, Bibli Elkarte Batuak, euskal elizbarrutiak, Madril-Donostia, 1994.
- ELORTEGI BILBAO, Angel Maria: *Pasaiaiko toponimia*, Onomasticon Vasconiae 8, Euskaltzaindia, Donostia, 1992.
- ELÓSEGUI, Jesús Ramón: *Catálogo dolménico del País Vasco*, Pirineos, Zaragoza, 1953.

- ELÓSEGUI ALDASORO, Jesús; URSÚA SESMA, Carmen: *Las Bardenas Reales* (liburua eta mapa), Nafarroako Gobernu, Iruñea, 1990.
- ENBEITA, K.: «Urkabustaizko toki-izenak» in *Euskera*, XIX (1974), 230-233.
- ENCISO VIANA, Emilio: *Laguardia en el siglo XVI*, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 1959.
- ENRÍQUEZ FERNÁNDEZ, Javier: *Colección documental de la villa de Plencia (1299-1516)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1989.
- : *Colección documental del archivo municipal de Marquina (1355-1516)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1989.
- : *Colección documental de los archivos municipales de Guerricaiz, Larra-bezúa, Miravalles, Ochandiano y Villaro*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1991.
- ENRÍQUEZ FERNÁNDEZ, Javier; HIDALGO DE CISNEROS AMESTOY, Concepción; LORENTE RUIGÓMEZ, Araceli; MARTÍNEZ DE LAHIDALGA, Adela: *Colección documental del archivo municipal de Elorrio (1013-1519)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1988.
- : *Colección Documental del archivo municipal de Durango* (4 liburuki), Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1989.
- : *Colección documental del archivo municipal de Lequeitio* (4 liburuki), Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1992.
- : *Colección documental del archivo municipal de la villa de Lequeitio: Pleito sobre el monte Otoyó*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1993.
- : *Libro de visitas del Corregidor (1508-1521) y libro de fábrica de Santa María (1498-1517) de la villa de Lequeitio*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1993.
- : *Fuentes jurídicas medievales del señorío de Vizcaya: Fueros de las Encartaciones, de la merindad de Durango y de las ferrerías*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1994.
- : *Colección documental del archivo municipal de Orduña* (2 liburuki: 1271-1510, 1511-1520), Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1994.
- : *Libro de autos judiciales de la alcaldía (1419-1499) y libro de acuerdos y decretos municipales (1463) de la villa de Bilbao*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1995.
- : *Ordenanzas municipales de Bilbao (1477-1520)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1995.
- : *Repartimientos y foguera-vecindario de Bilbao (1464-1492)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1996.

- : *Foguera-vecindario de las villas de Vizcaya de 1511*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1997.
- ENRÍQUEZ FERNÁNDEZ, Javier; HIDALGO DE CISNEROS AMESTOY, Concepción; MARTÍNEZ DE LAHIDALGA, Adela: *Foguera de las villas de Vizcaya de 1514*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1997.
- : *Colección documental del Archivo Histórico de Bilbao (1300-1520)* (2 liburuki), Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1999-2001.
- ENRÍQUEZ FERNÁNDEZ, Javier; SARRIEGI ERRASTI, María José: *La Colegiata de Santa María de Cenarruza 1353-1515*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1986.
- : *Colección documental de Santa María de Cenarruza. El pleito de Otaola (1507-1510)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1989.
- Equipo técnico Geògraf Salvador Llobet: *Guía excursionista y turística: Baztan, Bidasoa –Alduides, Baigorri, Belate, Bertiz, Kintoa– (I Bidasoa, Belate –Bortzirriak, Malerreka–; II Alduides, Baztan –Kintoa / Quinto Real, Baigorri–)*, 1:40000 eskala, Editorial Alpina, Granollers, 1999.
- ERKOREKA BARRENA, Anton; GONZÁLEZ, Nieves: «Gatikako antropónimoak eta toponimoak» in *Aingeru Irigarayri omenaldia*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1985, 365-378.
- ERRIONDO, Mikel: «Artikutza. Toponimia actual y antecedentes históricos» in *FLV*, 51 (1988), 119-143.
- ESCÁRZAGA SOLAUN, D. Eduardo Leopoldo de: *Avellaneda y la Junta General de las Encartaciones*, Emeterio Verdes, Bilbo, 1927.
- ESPARZA, Emilio J.: «De toponimia navarra» in *PV*, 94-95 (1964), 67-126; 98 (1965), 161-227.
- ESPINA, Fray Atilano de la: *Espejo del santo yreal monasterio de Tulebras*, Tulebras, 1686.
- ESTORNÉS LASA, Bernardo: «De toponimia roncalesa» in *Aingeru Irigarayri omenaldia*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1985, 379-388.
- ETXAIDE ITHARTE, Yon: «Uri eta toki-izen batzuen euskal-izendegia, orain arte bildutakoen osagarri» in *Egan*, 1961: 217-229.
- : «Euskal pontizen zahar batzuk aztarrikatuz» in *Euskera*, XXX (1985-2), 513-525.
- ETXABE ORIO, Baltasar de: *Discursos de la antigüedad de la lengua cántabra bascongada*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1971 [XVII].

- ETXEBARRIA MIRONES, Jesús; ETXEBARRIA MIRONES, Txomin: *Orígenes históricos de las Encartaciones. Siglos X-XIII. Toponimia, onomástica y lengua propia*, Etxebarria Mirones anaiak, Bilbo, 1994.
- ETXEBARRIA MIRONES, Txomin: *Toponimia y apellidos de origen prerromano en Las Encartaciones, Cantabria, Aiala y Las Merindades*, Txomin Etxebarria Mirones, Bilbo, 2000.
- ETXEBERRIA SALABERRIA, Luis Fernando: «Goizuetako toponimia, Artikutzakoa izan ezik» in FLV, 51 (1988), 77-118.
- Euskal Mendizale Federazioa: *Euskal Herriko mendien katalogoa*, Euskal Mendizale Federazioa, Bilbo, 1950, 1956, 1972, 1976, 1982, 1990, 1991.
- Euskaltzaindia: *Orotariko Euskal Hiztegiko testu corpusa, Onomastika* (2 liburuki), Barne-erabilerarako dokumentua, Bilbo.
- : *Nafarroako euskal izendegia*, Nafarroako Gobernua, Iruñea, 1990.
- Excelentísima Diputación de Vizcaya: *Mapa 1:25000 de Vizcaya*, Bizkaia Probintziako Aldundia, Bilbo, 1934 [1924].
- FELONES MORRÁS, Román: «Contribución al estudio de la Iglesia navarra del siglo XIII. El libro del rediezmo de 1268. Transcripción e índices» in PV (1982), 623-713.
- FERNÁNDEZ MARCO, Juan Ignacio: *Cascante, ciudad de la Ribera*, Hezkuntza eta Kultura Saila, Nafarroako Gobernua, Iruñea, 1978.
- FERNÁNDEZ PALOMARES, Vidal: *Álava: los templarios, los sanjuanistas y la vieja toponimia*, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 1984.
- FITA Y COLOMER, Fidel: «El vascuence alavés anterior al siglo XIV» in BRAH, 3 (1883), 215-243.
- : «Escrituras inéditas de los siglos XI y XIV» in BRAH, 3 (1883), 202-208.
- : «La Reja de San Millán» in BRAH, 3 (1883), 353-361.
- : «Bulas históricas del reino de Navarra en los postreros años del siglo XII» in BRAH, 26 (1895), 417-ss.
- FLORANES ENCINAS, Rafael: *La supresión del obispado de Álava y sus derivaciones en la historia del País Vasco* (2 liburuki), Gráficas Mateu, Madrid, 1920.
- FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, Luis Javier: «Colección de “Fueros menores” de Navarra y otros privilegios locales» in PV, 43 (1982), 273-346, 951-1036; 46 (1985), 361-448.
- FRAGO GRACIA, Juan Antonio: «Toponimia navarroaragonesa del Ebro, I» in PV, 40, 154-155 (1979), 51-64.

- : «Toponimia navarroaragonesa del Ebro, II» *in* PV, 40, 155-156 (1979), 333-350.
- : «Toponimia navarroaragonesa del Ebro, III-Vías de comunicación» *in* AFA, 28-29 (1981), 31-56.
- : (1982) «Toponimia navarroaragonesa del Ebro, IV-Orónimos» *in* AFA, 30-31 (1982), 23-62.
- : (1986) «Toponimia navarroaragonesa del Ebro, V-Yermos y pastizales» *in* AFA, 38 (1986), 89-121
- France Telecom: Iparraldeko etxe-izenen Telefonikaren zerrenda, 2000.
- FUENTES PASCUAL, Francisco: *Catálogo de los archivos eclesiásticos de Tudela*, Imprenta Oroz y Martínez, Tuterá, 1944.
- : *Catálogo del archivo municipal de Tudela*, Tuterá, 1947.
- FULGOSIO, Fernando: *Crónica de la provincia de Guipúzcoa*, Rubio, Grilo y Vitturi, Madrid, 1868.
- FURUNDARENA SALSAMENDI, Joxe Jabier: *Hondarribiko toponimia*, Onomasticon Vasconiae 23, Euskaltzaindia, Bilbo, 2002.
- GAIBROIS DE BALLESTEROS, Mercedes: «El condado de Treviño» *in* BRAH, 11 (1943), 7-17.
- GARATE, Justo: «Defensa de Padurango y filología prelatina» *in* BRSVAP, 9:3 (1953), 411-414.
- : «Pérdida de p, pa, ba y ma iniciales en euskera» *in* BIAEV, 12 (1961), 170-177.
- GARATE CASTRO, Luis Alberto; KNÖRR BORRÁS, Henrike: «El itinerario de los recaudadores de San Millán. Problemas, deducciones, hipótesis» *in* *Vitoria en la Edad Media. Actas del I Congreso de Estudios Históricos celebrado en esta ciudad del 21 al 26 de setiembre de 1981, en conmemoración del 800 aniversario de su fundación*, Gasteizko udala, Gasteiz, 1982, 533-558.
- GARCÍA ARANCÓN, María Raquel: *Colección diplomática de los reyes de Navarra de la dinastía de Champaña II. Teobaldo II (1253-1270)*, Fuentes documentales del País Vasco, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1985.
- : *Archivo general de Navarra* (2 liburuki: 1234-1253, 1253-1270), Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1996-1998.
- GARCÍA CARRAFFA, Arturo; GARCÍA CARRAFFA, Alberto: *El solar vasco navarro* (6 liburuki), Librería internacional, Donostia, 1966.

- GARCÍA DE ALBIZU, Balbino: «Hagiónimos en la toponimia amescoana» in *FLV*, 63 (1993), 259-272.
- GARCÍA DE SALAZAR, Lope: *Las Bienandanzas e Fortunas* (Códice del siglo XV transcrito, anotado y anexoado por Ángel Rodríguez Herrero), Bizkaia Probintziako Aldundia, Bilbo, 1967 [s. XV].
- GARCÍA ECHEGOYEN, Lorenzo: *Documentación medieval del archivo parroquial de San Pedro de Olite (siglos XIII-XVI)*, Fuentes para la historia de Navarra-69, Departamento de Educación y Cultura, Gobierno de Navarra, Iruñea, 1998.
- GARCÍA FERNÁNDEZ, Ernesto: *La comunidad de Laguardia en la Baja Edad Media (1350-1516)*, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 1984.
- GARCÍA DE CORTÁZAR RUIZ DE AGUIRRE, José Ángel: *El dominio del monasterio de San Millán de la Cogolla (siglos X a XIII). Introducción a la historia rural de Castilla altomedieval*, Salamancako Unibertsitatea, Salamanca, 1969.
- : «La Rioja Alta en el siglo X. Un ensayo de análisis cartográfico sobre los comienzos de la ocupación y explotación cristiana del territorio» in *PV*, 34:2 (1973), 309-335.
- : «La sociedad alavesa medieval antes de la concesión del fuero de Vitoria» in *Vitoria en la Edad Media. Actas del I Congreso de Estudios Históricos celebrado en esta ciudad del 21 al 26 de setiembre de 1981, en conmemoración del 800 aniversario de su fundación*, Gasteizko udala, Gasteiz, 1982, 89-114.
- : *Introducción a la historia medieval de Álava, Guipúzcoa y Vizcaya en sus textos*, Txertoa, Donostia, 1979.
- GARCÍA LARRAGUETA, Santos Ángel: *El gran priorado de Navarra de la orden de San Juan de Jerusalén* (2 liburuki), Príncipe de Viana, Iruñea, 1957.
- : *Archivo parroquial de san Cernín de Pamplona. Colección diplomática hasta 1400*, Príncipe de Viana, Iruñea, 1976.
- : *Documentos navarros en lengua occitana*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1990.
- GARCÍA SESMA, Manuel: *Investigaciones históricas sobre Fitero*, Tuterá, 1986.
- GARIBAY Y ZAMALLOA, Esteban de: *Ilustraciones genealógicas de los católicos reyes de las Españas*, Biblioteca hispánica Puvill 1, Puvill, Barzelona, 1974 [1596].

- : *Los quarenta libros del compendio historial de las crónicas y universal historia de todos los reynos de España*, Biblioteca del vascófilo, Gerardo Uña, Leioa, 1988 [1628].
- : *Discurso de mi vida*, Clásicos vascos en castellano 1, Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbo, 1999 [1533-1599].
- Garrasi: *Euskal izendegia*, Pamiela, Iruñea, 1992.
- GÁRRIZ AYANZ, Javier: *Despoblados*, Temas de cultura popular 186, Nafarroako Foru Diputazioa, Iruñea, 1973.
- GARRO BASTERRETXE, Bernardo Maria «Otxolua»: «Nombres genéricos de río en la toponimia vasca» in *Euskera*, III (1958-3), 68-81.
- Gasteizko goitzaindegia: *Elizbarrutiko gidaliburua*, Gasteizko gotzaindegia, Gasteiz.
- GIESTAAS, Pe Bernat de; SUS, Menauton de; BAU, Pes deu: *Censier du Béarn*, Archives départementales, Paue, 1385.
- : *Terrier du Pays de Soule* (XVII. mendeko eskuidazkia, XIV-XV. mendeetako jatorrizkoen aldakia), Archives départementales, Paue, 1600.
- GIL Y GIL, Ioannes: «Sancti Eulogii epistulae: epistula tertia ad Willesindum [Pampilonensis sedis episcopum]» in *Corpus scriptorum muzarabicorum* (2 liburuki), Instituto Antonio Nebrija, Madril, 1973, 498-503.
- GÓMEZ TEJEDOR, Jacinto: *Los ríos de Vizcaya*, Temas vizcaínos 43-44, Bizkaiko Aurrezki Kutxa, Bilbo, 1978.
- GONZÁLEZ DE ECHÁVARRI, Vicente: *Alaveses ilustres* (6 liburuki), Imprenta Provincial, Gasteiz, 1900-1906.
- GONZÁLEZ MÍNGUEZ, César: *Documentos de Pedro I y Enrique II en el archivo municipal de Vitoria*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1994.
- GONZÁLEZ SALAZAR, José Antonio: «Vida de relación y toponimia de Bajauri, Obécuri y Urturi» in *AEF*, 14 (1971-1972), 9-24.
- : *Cuadernos de Toponimia Alavesa* (8 liburuki), Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 1985-1998.
- GOÑI GAZTAMBIDE, José: *Catálogo del archivo Catedral de Pamplona* (829-1500), Nafarroako Foru Diputazioa, Iruñea, 1965.
- GOROSABEL, Pablo de: *Diccionario histórico-geográfico-descriptivo de los pueblos, valles, partidos, alcaldías y uniones de Guipúzcoa, con un apéndice de cartas-pueblas y otros documentos importantes*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1971 [1862].

- GOROSTIAGA BILBAO, Juan: *Historia de la Anteiglesia de Guecho. El Guecho antiguo hasta el siglo XVIII*, Imprenta provincial de Vizcaya, Bilbo, 1953.
- GORROCHATEGUI CHURRUCA, Joaquín: *Estudio sobre la onomástica indígena de Aquitania*, Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbo, 1984.
- : «Basque names» in Ernst Eichler etc. (arg.). *Namenforschung. Name studies. Les noms propres*, Walter de Gruyter, Berlin-New York, 1995, I, 747-756.
- GORROCHATEGUI NIETO, Javier; YARRITU, María José: *Carta arqueológica de Vizcaya* (2 liburuki), Arkeologia mindegia, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo, 1984.
- GORROTXATEGI NIETO, Mikel (koord.): *Euskal deituren izendegia*, Justizia Ministerioa; Justizia, Ekonomia, Lan eta Gizarte Segurantzza Saila; Euskaltzaindia, Madril, 1998.
- GORROTXATEGI NIETO, Mikel; KNÖRR BORRÁS, Henrike (par.): *II. Onomastika jardunaldien agiriak. Urduña, 1987ko iraila*, Onomasticon Vasconiae 17, Euskaltzaindia, Bilbo, 2000.
- GORROTXATEGI NIETO, Mikel; SALABERRI ZARATIEGI, Patxi: *Euskal izendegia, Ponte-izendegia*, Justizia, Lan eta Gizarte Gaietako Saila; Euskaltzaindia, Gasteiz, 2001.
- GORROTXATEGI NIETO, Mikel; SUSO OTXOA DE ERIBE, Sofía: *Getxoko leku izenak*, Euskara zerbitzua, Getxoko Udala, Getxo, 2004.
- GOYHENETCHE, Eugène: *Bayonne et la région bayonnaise du XIe au XVe siècle. Étude d'histoire économique et sociale*, Baiona, 1990 [1949].
- : «Paul Raymond et les études basques» in BMB, 25 (1964), 127-135.
- : *Onomastique et peuplement du nord du Pays Basque (XI-XV siècle)*, Goyhenetche, Bordele, 1966.
- GRANDES, Fortunato: *Cosas de Salvatierra*, Imprenta del Asilo Provincial de Álava, Gasteiz, 1939.
- GUERRA Y BAÑOS DE VELASCO, Juan Carlos de: *Estudios de heráldica vasca*, Librería de J. Baroja e Hijos, Donostia, 1910.
- : *Ensayo de un padrón histórico de Guipúzcoa según el orden de sus familias pobladoras*, Joaquín Muñoz Baroja, Donostia, 1928.
- GUEZALA Y AYRIVIER, Antonio de; GUIARD Y LARRAURI, Teófilo: *Escudo y toponimia de Bilbao*, Ibaizabal, Biblioteca vascongada Villar, Bilbo, 1966.

- HARISTOY, Pierre: *Recherhes historiques sur le Pays Basque*, Lafitte reprints, Marsella, 1977.
- HARITSCHELHAR, Jean: «Le centenaire du *Dictionnaire Topographique* de Paul Raymond» in *BMB*, 25 (1964), 97-99.
- HENAO, Gabriel de: *Averiguaciones de las antigüedades de Cantabria* (7 liburuki), La Gran enciclopedia vasca, Bilbo, 1980 [1689].
- HERCE Y PÉREZ CABALLERO, Luis: *Historia de las calles de Bilbao*, Gráficas Ellacuría, Bilbo, 1957.
- HERNANDORENA, Vicente: «Goizueta'ko etxe eta baserri'en izenak: 1616 urtetik 1925'ño» in *CEEN*, 10 (1978), 75-90.
- HIDALGO DE CISNEROS AMESTOY, Concepción; LARGACHA RUBIO, Elena; LORENTE RUIGÓMEZ, Araceli; MARTÍNEZ LAHIDALGA, Adela: *Colección documental del archivo general del Señorío de Vizcaya*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1986.
- : *Colección documental del archivo municipal de Portugalete*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1987.
- : *Libro de decretos y actas de Portugalete (1480-1516)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, (1988).
- : *Colección documental del archivo municipal de Valmaseda (1372-1518)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1991.
- : *Colección documental del archivo de la Cofradía de pescadores de la villa de Lequeitio (1325-1520)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1991.
- : *Libro padrón de la hacendera raíz de la villa de Lequeitio (1510-1556)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1993.
- : *Colección documental de los monasterios de Santo Domingo de Lequeitio (1289-1520) y Santa Ana de Elorrio (1480-1520)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1993.
- HIDALGO DE CISNEROS AMESTOY, Concepción; LARGACHA RUBIO, Elena; MARTÍNEZ LAHIDALGA, Adela: *Fuentes jurídicas medievales del Señorío de Vizcaya Cuadernos legales, capítulos de la hermandad y fuero viejo (1342-1506)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1986.
- HIGOUNET, Charles: «Mouvements de population dans le midi de la France du XIe au XVe siècle, d'après les noms de personnes et de lieux» in *AESC* VIII (1953), 1-24.
- HOYOS SEIN, Mikel: *Euskal izenak*, Xenpelar, Orereta, 1998.

- IBÁÑEZ LÓPEZ, Carlos: *Historias de un pueblo, Baracaldo*, El Correo Español-El Pueblo Vasco, Bilbo, 1987.
- IBARRA MURILLO, Javier: *Historia de Roncesvalles*, Tipografía «La Acción Social», Iruñea, 1935.
- IBARRA MURILLO, Orreaga: «Mezkirizko toponimiaz» in FLV, 58 (1991), 301-357.
- IDOATE IRAGUI, Florencio: «Poblados y despoblados o desolados en Navarra (en 1534 y 1800)» in PV (1958), 309-334.
- : «Cendeas en Navarra « in PV, 130-131 (1973), 5-25.
- : *Catálogo de los Cartularios Reales del Archivo General de Navarra. Años 1004-1384*, Gómez, Iruñea, 1974.
- : *La comunidad del valle de Roncal*, Nafarroako Foru Diputazioa, Iruñea, 1977.
- : *Rincones de la historia de Navarra* (3 liburuki), Príncipe de Viana, Nafarroako Gobernua, Iruñea, 1979:
- IHITZA SAINZ, Urtzi: *Euskal izendegi bateratua*, Euskal Nortasuna Elkarte, Bilbo, 1999.
- INSAUSTI TREBIÑO, Sebastian: *Las parroquias de Guipúzcoa en 1862*, Gipuzkoa Probintziako Aldundia, Donostia, 1964.
- : «División de Guipúzcoa en valles» in BEHSS, 8 (1974), 219-229.
- Institut Géographique National: *Carte topographique 1:25000* (hainbat orri), Institut Géographique National, Paris, 1986-2000.
- : *Mapa Topográfico Nacional de España 1:25000* (Ikus orrien lerrokada 1:50000 eskalako mapetan), Instituto Geográfico Nacional, Madril, 1993-1999.
- Instituto Geográfico y Catastral/Nacional; Servicio Geográfico del Ejército: *Mapas 1:50000 del Instituto Geográfico y Catastral/Nacional* (Orriak: 37-41, 60-66, 85-91bis, 110-118, 136-144, 169-175, 203-208, 243-245, 281-283, 319-321), Instituto Geográfico y Catastral/Nacional, Madril, 1942-1990.
- IÑIGO ARISTEGI, Andres: *Toponomástica histórica del Valle de Santesteban de Lerín*, Nafarroako Gobernua, Iruñea, 1996.
- IÑURRIETA AMBROSIO, Esperanza: *Cartulario real a la provincia de Álava (1258-1500)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1983.

- IÑURRIETA AMBROSIO, Esperanza; GOICOLEA JULIÁN, Javier: *Colección diplomática del archivo municipal de Salvatierra* (3 liburuki), Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1989-2002.
- IRIGARAI IRIGARAI, Aingeru: «Antropónimos medioevales de Navarra» in PV, 61 (1955), 495-506.
- : «Onomástica medieval de Navarra» in PV, 78-79 (1960), 131-135.
- IRIGOIEN ETXEBARRIA, Alfontso: «Formas de nombres de localidades vizcainas» in FLV, 11 (1972), 207-218.
- : «La colegiata de Cenarruza y sus seles» in *La sociedad vasca rural y urbana*, Bizkaia Probintziako Aldundia, Bilbo, 1975, 83-114.
- : «Sobre el topónimo *Gasteiz* y su entorno antropónimo» in *Vitoria en la Edad Media. Actas del I Congreso de Estudios Históricos celebrado en esta ciudad del 21 al 26 de setiembre de 1981, en conmemoración del 800 aniversario de su fundación*, Gasteizko Udala, Gasteiz, 1982, 621-652.
- : *La lengua vasca en relación con la antroponimia y otras cuestiones medievales* (resumen de la tesis doctoral del 7 de diciembre de 1983), Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbo, 1983.
- : *Las lenguas de los vizcaínos: antroponimia y toponimia medievales*, Pracor, Bilbo, 1985.
- : *En torno a la toponimia vasca y circumpirenaica*, Euskal Hizkuntza Atala, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo, 1986.
- : «Nafarroako leku izenen euskarazko formez» in *Euskera*, XXXIII (1988), 647-650.
- : *Pertsona-izenak euskaraz nola eman (eta exotoponymiaz eraskin bat)*, Euskal Ikaskuntzen Institutua, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo, 1994.
- IRIGOIEN ETXEBARRIA, Alfontso; OLASOLO, Elizabet: *Nombres de familia y oicónimos en las fogueraciones de Bizkaia de los siglos XVII y XVIII* (5 liburuki), Bizkaiko Batzar Nagusiak, Bilbo, 1998.
- IRIGOYEN, D.: «Ermitas e iglesias de Guipúzcoa. Ensayo de catalogación» in *AEF*, XIV (1934), 7-92.
- Iruñeko artzapezpikutegia: *Elizbarrutiko gidaliburua*, Iruñeko artzapezpikutegia, Iruñea.
- ISASTI, Lope Martínez de: *Compendio historial de la M.N. y M.L. provincia de Guipúzcoa*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1968 [1625] [Ignacio Ramón Baroja, Donostia, 1850].

- ITURRATE, José: «Dos libros desconocidos del desaparecido convento de Santo Domingo de Vitoria» in SV, 32:1 (1985), 40-89.
- ITURRIZA Y ZABALA, Juan Ramón de: *Historia general de Vizcaya, comprobada con autoridades, y copias de escrituras, y privilegios fehacientes...*, París-Valencia S.L., Valentzia, 2000 [1785] [Imprenta de la V. É de J. Subirana, Bartzelona, 1884].
- IZAGIRRE, Kandido: «Erronkariko euskal ondakin batzuk» in BR SBAP, XV:3 (1959), 312-313.
- IZTUETA ETXEBERRIA, Joan Ignazio: *Guipuzcoaco condaira*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1975 [1847].
- JAURGAIN, Jean de: «Toponymie basque» in RIEV, VI (1912), 161-171; VII (1913), 261-273, 398-418; VIII (1914-1917), 51-52, 267-281.
- JIMENO JURÍO, José María: *Documentos medievales artajoneses (1070-1312)*, Nafarroako Foru Diputazioa, Iruñea, 1968.
- : «El euskera en la toponimia de Artajona» in FLV, 3 (1969), 371-385.
- : «El libro rubro de Iranzu» in PV (1970), 221-269.
- : «El mito del camino alto entre Roncesvalles y Saint-Jean-Pied-de-Port» in PV, 130-131 (1973), 85-175.
- JIMENO JURÍO, José María: «Cendea de Olza. Toponimia» in FLV, 38 (1981), 175-220.
- : «Nombres vascos de ermitas en Iruñerria» in *Aingeru Irigarayri omenaldia*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1985, 397-403.
- : «Sustitución de topónimos por hagiónimos en Navarra» in Euskera, XXX (1985), 619-626.
- : «Topónimos navarros con sufijo -ain» in FLV, 48 (1986), 251-281.
- : «Nombres vascongados y romanceados de pueblos navarros» in FLV, 47 (1986), 171-182.
- : *Toponimia de la cuenca de Pamplona, Cendea de Cizur*, Onomasticon Vasconiae 1, Euskaltzaindia, Bilbo, 1986.
- : *Toponimia de la cuenca de Pamplona, Cendea de Galar*, Onomasticon Vasconiae 2, Euskaltzaindia, Bilbo, 1987.
- : *Ujué*, Temas de cultura popular 63, Nafarroako Gobernua, Iruñea, 1987.
- : *Toponimia de la cuenca de Pamplona, Cendea de Olza*, Onomasticon Vasconiae 3, Euskaltzaindia, Bilbo, 1989.

- : *Toponimia histórico-etnográfica de Tafalla*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1989.
- : *Toponimia de la cuenca de Pamplona, Cendea de Iza*, Onomasticon Vasconiae 6, Euskaltzaindia, Bilbo, 1990.
- : *Estudio toponímico de Burlada*, Burlatako Udala, Iruñea, 1991.
- : *Toponimia de la cuenca de Pamplona, Cendea de Ansoain*, Onomasticon Vasconiae 9, Euskaltzaindia, Bilbo, 1992.
- JIMENO JURÍO, José María (zuz.): *Nafarroako Toponimia eta Mapagintza* (59 liburuki), Trabajos Catastrales S.A.; Nafarroako Gobernua, Iruñea, 1992-1999.
- JIMENO JURÍO, José María; JIMENO ARANGUREN, Roldán: *Archivo general de Navarra (1194-1234)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1998.
- JIMENO JURÍO, José María; SALABERRI ZARATIEGI, Patxi: *Toponimia de la cuenca de Pamplona, Pamplona/Iruña*, Onomasticon Vasconiae 12, Euskaltzaindia, Bilbo, 1994.
- : *Artaxoa. Euskal toponimia*, Altaffaylla Kultur Taldea, Tafalla, 1998.
- KEREXETA GALLASTEGI, Jaime de: *Fogueraciones de Bizkaia del siglo XVIII*, Estudios de etnología y etnografía 2, Instituto Labayru; Bilbao Bizkaia Kutxa, Bilbo, 1992.
- KNÖRR BORRÁS, Henrike: «Para una delimitación etno-lingüística de la Álava antigua. Ensayo de cartografía a partir de pruebas toponímicas» in *La formación de Álava. 650 aniversario del Pacto de Arriaga (1332-1982)*, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 1985, I (Ponentziak), 691-696.
- KNÖRR BORRÁS, Henrike (zuz.): *Trebiñuko izendegia* (argitarakizun).
- KNÖRR BORRÁS, Henrike; LÍBANO ZUMALACÁRREGUI, Ángeles (par.): *I Onomastika jardunaldien agiriak. Toponimia. Gasteiz, 1986ko apirila*, Onomasticon Vasconiae 4, Euskaltzaindia, Bilbo, 1991.
- LABAYRU Y GOICOECHEA, Estanislao Jaime de: *Historia general del señorío de Vizcaya* (7 liburuki), La Gran Enciclopedia Vasca, Zalla, 1967-1973 [1895-1903].
- LACARRA DE MIGUEL, José María: «Onomástica vasca del siglo XIII» in RIEV, XXI (1930), 247-254.
- : *Vasconia medieval. Historia y filología*, Gipuzkoa Probintziako Aldundia, Donostia, 1957.
- : *Colección diplomática de Irache I (958-1222)*, Centro Superior de Investigaciones Científicas, Zaragoza, 1965.

- LACARRA DE MIGUEL, José María; URÍA RIU, Juan; VÁZQUEZ DE PARGA, Luis: *Las peregrinaciones a Santiago de Compostela* (3 liburuki), Centro Superior de Investigaciones Científicas, Madril, 1949.
- LACOIZQUETA SANTESTEBAN, José María de: *Catálogo de las plantas que espontáneamente crecen en el valle de Vertizarana*, Imprenta de Fortanet, Madril, 1885.
- : *Diccionario de los nombres euskaros de las plantas en correspondencia con los vulgares, castellanos y franceses y científicos latinos*, Imprenta Provincial, Madril, 1888 [Argitaraldi faksimila: Nafarroako Gobernu, Iruñea, 1994].
- LAFON, René: «Sur l'usage de la langue basque actuelle dans l'interprétation des toponymes» (VIIIe congrès des Etudes Basques à Bayonne) in RIO, VI (1954), 247-251.
- LANDÁZURI Y ROMARATE, Joaquín Josef de: *Historia civil, eclesiástica, política y legislativa de la M.N. y M.L. ciudad de Vitoria*, Imprenta de Pedro Marín, Madril, 1780 [La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1973-1979].
- : *Historia eclesiástica de la M.N. y M.L. provincia de Álava*, Imprenta de Miguel de Cosculluela, Iruñea, 1797 [La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1973-1979].
- : *Los compendios históricos de la ciudad y villas de la M.N. y M.L. provincia de Álava*, Imprenta de Miguel de Cosculluela, Iruñea, 1798 [La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1974].
- : *Historia civil de la M.N. y M.L. provincia de Álava* (2 liburuki), Baltasar Mantelli, Gasteiz, 1798 [La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1973-1979].
- : *Suplemento a los quatro tomos de la historia de la M.N. y M.L. provincia de Álava*, Baltasar Mantelli, Gasteiz, 1799 [La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1973-1979].
- : *Los varones ilustres alaveses, y los fueros, exenciones, franquezas y libertades de que siempre ha gozado la M.N. y M.L. provincia de Álava*, Baltasar Mantelli, Gasteiz, 1799 [La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1973-1979].
- LAPUENTE MARTÍNEZ, Luciano: «Toponimia amescoana» in FLV, 21 (1975), 393-410.
- LARRAMENDI, Manuel de Garagorri: *Corografía de la muy noble y muy leal provincia de Guipúzcoa*, Biblioteca de cultura vasca 36, Ekin, Buenos Aires, 1950 [1756].

- LARRAÑAGA ZULUETA, Miguel; LEMA PUEYO, José Ángel: *Colección de documentos medievales del convento de San Bartolomé (San Sebastián) (1250-1515)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1995.
- LARRAÑAGA ZULUETA, Miguel; ROLDÁN GUAL, José María; TAPIA RUBIO, Izaskun: *Colección documental del archivo municipal de Hondarribia* (2 liburuki: 1186-1479, 1480-1498), Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1993-1996.
- LEDESMA RUBIO, María Luisa: *Cartulario de San Millán de la Cogolla (1076-1200)*, Textos medievales 80, Anubar, Zaragoza, 1989.
- LEGARDA, P. Anselmo de: «Uterga en su catastro de 1854» in *FLV*, 24 (1976), 419-438.
- LEIZAOLA CALVO, Fermín: «Toponimia del valle de Atez» in *Aingeru Iri-garayri omenaldia*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1985, 405-421.
- LEKUONA ETXABEGUREN, Manuel: «Contribución a la toponimia vasca. Toponimia de tipo militar» in *Hizkuntza eta literatura*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1982, I, 31-36.
- : «Léxico latino en la toponimia militar vasca» in *Hizkuntza eta literatura*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1982, I, 37-42.
- : «Euskalerriko toponimoak geografo klasikoetan» in *Julio Caro Baroja-ri omenaldia*, RIEV, XXXI (1986), 905-907.
- LEMA PUEYO, José Ángel: *Colección diplomática de Alfonso I de Aragón y Pamplona (1104-1134)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1990.
- LEMA PUEYO, José Ángel; ROLDÁN GUAL, José María; TAPIA RUBIO, Izaskun: *Colección diplomática del archivo municipal de Tolosa* (2 liburuki: 1256-1407, 1420-1499), Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1991-1996.
- LÍBANO ZUMALACÁRREGUI, Ángeles: *Toponimia medieval en el País Vasco* (4 liburuki), *Onomasticon Vasconiae* 14-16-19-20, Euskaltzaindia, Bilbo, 1995-1999.
- LINAZASORO MATÉ, Iñaki: *Caseríos de Guipúzcoa*, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa, Donostia, 1974.
- LIZARRALDE, José Adrián de: *Semblanza religiosa de la provincia de Guipúzcoa. Ensayo iconográfico, legendario e histórico. Andra Mari, reseña histórica del culto de la Virgen Santísima en la provincia*, Imprenta C. Dochao de Urigüen, Bilbo, 1926.
- : *Ensayo iconográfico, legendario e histórico. Andra Mari, reseña histórica del culto de la Virgen Santísima en la provincia de Vizcaya*, Imprenta

C. Dochao de Urigüen, Bilbo, 1934 [*Antiguos recuerdos de Vizcaya. Andra Mari de Vizcaya*, Amigos del libro vasco, Bilbo, 1985].

LLORENTE, Juan Antonio [Juan Nellerto]: *Noticias históricas de las tres provincias vascongadas: Álava, Guipúzcoa y Vizcaya* (5 liburuki), Imprenta de Don Luciano Vallín, Madril, 1806-1808.

LÓPEZ CASTILLO, Santiago: *Diplomatario de Salinas de Añana 1194-1465*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1984.

LÓPEZ DE GUEREÑU GALLARRAGA, Gerardo: *Álava, solar de arte y de fe*, Obra Cultural de la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de la Ciudad de Vitoria, Gasteiz, 1962.

—: «Toponimia euskérica de Apellániz» in *Homenaje a Odón de Apraiz / Odon Apraizi omenaldia*, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 1981: 225-229.

—: «Toponimia de Contrasta» in *Piarres Lafitteri omenaldia*, Iker, 2 (1983), 415-423.

—: *Toponimia alavesa seguido de mortuorios o despoblados y pueblos alaveses*, Onomasticon Vasconiae 5, Euskaltzaindia, Bilbo, 1989 [1960].

LÓPEZ MENDIZABAL, Isaak: *Etimologías de apellidos vascos*, Ediciones Librería del Colegio, Buenos Aires, 1958.

LÓPEZ SELLÉS, Tomás: «Contribución a un catálogo de ermitas de Navarra» in *CEEN*, 21 (1975), 457-492.

LUCHAIRE, Achille: *Remarques sur les noms de lieux du Pays Basque. Extrait du compte-rendu des travaux du Congrès Scientifique de France*, Imprimerie et lithographie Veuve Vignancourt, Paue, 1874.

LUCHAIRE, Achille: *Les origines linguistiques de l'Aquitaine*, Véronèse, Paue, 1877.

—: *Étude sur les idiomes pyrénéens de la région française*, Maisonneuve, Paris, 1881 [argitaraldi faksimila: Slatkine reprints, Geneva, 1973].

MADOZ IBÁÑEZ, Pascual: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar* (16 liburuki), Establecimiento literario-tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti, Madril, 1845-1850 [*Álava-Araba*, Arabako Biltzar Nagusiak; *Ámbito*, Gasteiz-Valladolid, 1989; *Bizkaia*, Bizkaiko Batzar Nagusiak; *Ámbito*, Valladolid, 1990; *Gipuzkoa*, Gipuzkoako Batzarre Nagusiak; *Ámbito*, Valladolid, 1991; *Navarra*, Go-bierno de Navarra; *Ámbito*, Valladolid, 1986].

Madrilgo ministerioak: *Nomenclátor de las ciudades, villas y pueblos de España*, Madril, XIX.etik aurrera.

- MALO ICÍAR, Javier: *Mapas montañosos* (Gailur-lerroen bidezko topografia eskematikoak. Orriak: B5, B7, B9-B15, B17, B19-B28, C-3), Javier Malo, Bilbo, 1968-1995.
- MAÑARICÚA Y NUERE, Andrés Eliseo de: *Las ordenanzas de Bilbao de 1593*, Bilboko Udala, Bilbo, 1954.
- MARICHALAR, Carlos: *Colección diplomática del rey Sancho VIII el Fuerte de Navarra*, Iruñea, 1934.
- MARÍN ROYO, Luis María: *Murchante (Historia, folklore y arte)*, Cuadernos de cultura popular, Tutera, 1976.
- MARLIAVE, Olivier de: *Pequeño diccionario de mitología vasca y pirenaica*, Alejandría, José J. de Olañeta, Palma de Mallorca, 1995.
- MARTÍN DUQUE, Ángel Juan: «Cartulario de Santa María de Uncastillo (s. XII)» in *Estudios de Edad Media de la corona de Aragón*, VII (1962), 647-740.
- : *La comunidad del valle de Salazar. Orígenes y evolución histórica*, Gómez, Iruñea, 1963.
- : *Colección diplomática de Obarra (siglos XI-XIII)*, Centro Superior de Investigaciones Científicas, Zaragoza, 1965.
- : *Documentación medieval de Leire (siglos IX al XII)*, Nafarroako Foru Diputazioa, Iruñea, 1983.
- MARTÍN DUQUE, Ángel Juan; LACARRA DE MIGUEL, José María: *Colección diplomática de Irache II (1223-1397)*, Fuentes para la Historia de Navarra-59, Nafarroako Gobernua, Iruñea, 1986.
- MARTÍN GONZÁLEZ, Margarita: *Colección diplomática de los reyes de Navarra de la dinastía de Champaña I. Teobaldo I (1234-1253)*, Fuentes documentales del País Vasco, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1987.
- MARTINENA RUIZ, Juan José: *Catálogo documental de la Real Colegiata de Roncesvalles (1301-1500)*, Príncipe de Viana; Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Iruñea, 1979.
- MARTÍNEZ BALLESTEROS Y SÁENZ GONZÁLEZ, Miguel: *El libro de Laguardia* (argitaraldi faksimila), Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 1982 [Burgos, 1887].
- MARTÍNEZ DE MADINA SALAZAR, Elena: *Gasteizko toponimia bilduma*, Gasteiz, (argitarakizun).
- MARTÍNEZ DÍEZ, Gonzalo: *Álava medieval* (2 liburuki), Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 1974.

- : *Guipúzcoa en los albores de su Historia*, Gipuzkoa Probintziako Al-
dunia, Donostia, 1975.
- MARTÍNEZ MONJE, Juan: *Historia de la villa de Monteagudo (Navarra) y
de la imagen de la Virgen del Camino y de su Santuario (en la misma
villa)*, Imprenta de Jesús García, Iruñea, 1947.
- MARTÍNEZ RUIZ, Juan José: *Catálogo documental de la real colegiata de
Roncesvalles (1301-1500)*, Nafarroako Foru Diputazioa, Iruñea, 1979.
- MENDOZA, F.: «Historia alavesa. Laguardia a mediados del siglo XIV» in
Euskalerriaren alde, 6 (1916).
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón: *Toponimia prerrománica hispana*, Gredos, Ma-
dril, 1952.
- : *En torno a la lengua vasca*, Austral, Espasa-Calpe, Buenos Aires, 1962.
- : *Documentos lingüísticos de España* (2 liburuki), RFE-84, Miguel de Cer-
vantes Institutua, Madril, 1966.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón; TOVAR LLORENTE, Antonio: «Los sufijos
españoles en -z y especialmente los patronímicos» in BRAE, XLII:3
(1962), 371-459.
- MERINO URRUTIA, José Juan Bautista: *El vascuence en la Rioja y Burgos*,
Biblioteca Vascongada de los Amigos del País, Donostia, 1962.
- : *Apuntes para la historia de Guecho*, Editorial Vizcaina, Bilbo, 1970.
- : *La lengua vasca en la Rioja y Burgos*, Consejo Superior de Investiga-
ciones Científicas; Logroño Probintziako Diputazioa, Logroño, 1978.
- MIÑANO Y BEDOYA, Sebastián de: *Diccionario geográfico-estadístico de
España y Portugal* (11 liburuki), Imprenta de Pierat-Peralta, Madril,
1826-1829.
- MIRANDA GARCÍA, Fermín; RAMÍREZ VAQUERO, Eloísa: *Archivo de la
real colegiata de Roncesvalles*, Fuentes para la historia de Navarra 66, De-
partamento de Educación y Cultura, Gobierno de Navarra, Iruñea, 1996.
- MITXELENA ELISSALT, Koldo: *Apellidos vascos*, Minotauro, Madril, 1964
[1953] [Txertoa, Donostia, 1971].
- : *Textos arcaicos vascos*, Minotauro, Madril, 1964.
- : «Notas lingüísticas a “Colección diplomática de Irache”» in FLV, 1:1
(1969), 1-59 [in *Palabras y textos*, Euskal Herriko Unibertsitatea, Gas-
teiz, 1987, 87-118].
- : «Toponimia, léxico y gramática» in FLV, 3:3 (1971), 241-267.

- : «Nota marginal sobre la huella latina en la lengua vasca» in *FLV*, 4:1 (1972), 5-25 [in *Sobre historia de la lengua vasca*, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia, 1988, I, 121-137].
- : «Notas de toponimia» in *Estudios de Deusto* 20, Universidad de Deusto, Bilbo, 1972, 329-331.
- : «Estratos en la toponimia alavesa» in *La formación de Álava. 650 aniversario del Pacto de Arriaga (1332-1982)*, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 1984, II-III (Komunikazioak), 279-288.
- : «Algunos nombres de Contrasta» in *ASJU*, 19:2 (1985), 595-602.
- : *Fonética histórica vasca*, Julio Urquijo mintegia; Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia, 1985 [1961].
- : *Palabras y textos*, Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbo, 1987.
- MITXELENA ELISSALT, Koldo; IRIGARAI IRIGARAI, Aingeru: «Nombres vascos de persona» in *BRSBAP*, XI (1955), 405-425.
- MITXELENA ELISSALT, Koldo; MELENA GIMÉNEZ, José Luis: *Symbolae Ludovico Mitxelena septuagenario oblatae* (2 liburuki), Aintzinate-Zientzien Institutua, Euskal Herriko Unibertsitatea, Gasteiz, 1985.
- MONTERDE ALBIAC, Cristina: *Colección diplomática del monasterio de Fitero (1140-1210)*, Caja de Ahorros de Zaragoza, Aragón y Rioja, Zaragoza, 1978.
- MONTORO SAGASTI, José Joaquín: *Compilación de los amojonamientos, apeos, deslindes de las Bardenas de Navarra, con los pueblos limítrofes a los mismos* (3 kuaderno), Comisión Permanente de División de Bardenas, Iruñea, 1926.
- : *Recopilación de las ordenanzas de las Bardenas de Navarra desde las primeras de 1756 a 1915*, Tuterá, 1926.
- MORAZA BAREA, Alfredo; MORA AFÁN, Juan Carlos; ZAPIRAIN KARRIKA, David; RILOVA JERICÓ, Carlos; BENITO IZA, Jon; HERRERAS MORATINOS, Beatriz: *Irurako historia*, Tolosaldea historia bilduma 03, Aranzadi zientzi elkarteá, Irura, 2003.
- MORET MENDI, José de: *Anales del reino de Navarra* (S. Herrero Lopetegui arg.) (12 liburuki), Nafarroako Gobernua, Iruñea, 1987 [1684-1704] [Eusebio López, Tolosa, 1890-1892].
- MÚGICA ZUFIRIA, Serapio: «Donación a Leyre» in *RIEV*, XXVI (1935), 393-422.
- MÚJICA, Gregorio de: *Monografía histórica de la villa de Eibar*, Eibarko Udala, Eibar, 1990 [Viuda de B. Valverde, Irun, 1910].

- MUJIKA ULAZIA, Nerea (Deiker) (zuz.): *EAEko toponimia datu basea, Al-
dundietako 1:5000 eskalako mapetan errotulatzeko*, Hizkuntza Politika-
rako Sailburuordetza, Eusko Jaurlaritzza, Gasteiz, 1986-2003.
- MUJIKA URDANGARIN, Luis Maria: «Errenteriako toponimoak (Materiale
zenbait eta oharrak)» in *Bilduma*, Boletín del archivo y biblioteca muni-
cipales de Rentería, 1, Errenteria, 1987, 145-191.
- : *Toponimia. Fonetika. Lexikoa. (Legazpi eta Bergarako toponimia)*, Kri-
selu, Donostia, 1987.
- : «Gipuzkoako euskal toponimiazko materialeak» in *Euskera*, XXXIII
(1988), 633-646.
- : «Longidako toponimoak (Iturriak eta ohar filologikoak)» in *CEEN*, 51
(1988), 115-164.
- : *Euskal toponimiazko materialeak* (18 liburuki), Gipuzkoako Foru Al-
dunia, Donostia, 1989.
- : «El euskara en la toponimia de Burgos» in *Iker*, 6 (1992), 311-347.
- MUNITA LOINAZ, José Antonio: «*Libro Becerro*» del monasterio de Santa
María de la Oliva (Navarra). *Colección documental (1132-1500)*, Eusko
Ikaskuntza, Donostia, 1984.
- MURUGARREN ZAMORA, Luis: «Relación de puntos religiosos de Gui-
púzcoa» in *BRSBAP*, XXVIII (1972), 333-369.
- NARBAIZA AZKUE, Antxon: *Eibarko gatzizenak*, Eibarko udala, Eibar,
1990.
- NITTA, Masu: *Notas lingüísticas sobre vasquismos y topónimos de la zona de
Eslava*, Nafarroako Foru Diputazioa, Iruñea, 1980.
- NÚÑEZ DE CEPEDA ORTEGA, Marcelo: *La beneficencia en Navarra a tra-
vés de los siglos*, Escuelas profesionales salesianas, Iruñea, 1940.
- Oiartzun Bailarako Ikerketa Elkarte (OBIE): *Oiartzun bailarako mapa*,
OBIE, Oiartzun, 1988.
- : *Bera lurraldeko mapa*, OBIE, Bera, 1989.
- OIHENART, Arnaut: *Notitia utrisque vasconiae, tum Ibericae, tum Aquitani-
cae*, Eusko Legebiltzarra, Gasteiz, 1992 [1638].
- OJÁNGUREN IRALAKOA, Pedro Mari: *Orozko en la baja Edad Media*, Pe-
dro Mari Ojánguren Iralakoa, Bilbo, 1999.
- OLABARRIA Y SAUTU, Julián: *El valle de Zuya*, Obra Cultural de la Caja
de Ahorros Municipal, Gasteiz, 1973.

- OMAECHEVARRÍA, Ignacio: «Nombres propios y apellidos en Oñate. Consideraciones histórico-lingüísticas» in BRSBAP, 13:2 (1957-4), 114-136.
- ONDARRA ERDOCIA, Francisco: «Apeo de Baztán (1726-1727)» in CEEN, 44 (1984), 5-47.
- OÑATIVIA, Gregorio HOMBRADOS: *Mapa de Vizcaya*.
- ORELLA UNZUÉ, José Luis: *Cartulario real de Enrique IV a la provincia de Guipúzcoa*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1983.
- : *Libro Viejo de Guipúzcoa del bachiller Juan Martínez de Zaldivia*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1991.
- ORMAETXEA LASAGA, José Luis (1996) *Arrasateko toponimia*. Bilbo: Onomasticon Vasconiae 15, Euskaltzaindia.
- OROZ ARIZCUREN, Francisco Javier: «Toponimia menor de la cuenca» in FLV, 9 (1971), 311-323.
- ORPUSTAN, Jean-Baptiste: «Sur les noms et toponymes basques dans un compte bas-navarrais du XIIIe siècle (1264-1265)» in *Piarres Lafitte-ri omenaldia*, Iker, 2 (1983), 503-515.
- ORPUSTAN, Jean-Baptiste: «Les maisons médiévales du Pays Basque» in BMB, 105 (1983), ale osoa.
- : *Toponymie basque*, Universitaires de Bordeaux, Bordele, 1990.
- ORTA RUBIO, Esteban: *Murchante. La larga lucha por su libertad*, Murchante, 1988.
- : *Tudela y la Ribera de Navarra a través de los viajeros (siglos XV-XX)*, Esteban Orta Rubio, Tuterá, 1993.
- OSSA ALTZIBAR, Joseba (koord.): *Arroa-Behea, auzo gazte baten historia*, «Ezkaizto» Arroa-Beheko Auzo Elkarteá, Arroa, 2000.
- OSTOLAZA ELIZONDO, María Isabel: *Colección diplomática de Santa María de Roncesvalles (1127-1300)*, Príncipe de Viana-Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Iruñea, 1978.
- PASTOR, V.: «Toponimia menor de Los Arcos» in FLV, 54 (1989), 193-241.
- PEILLEN KARRIKABURU, Txomin: «Uhaitzibar osoa euskaldun?» in FLV, 39 (1982), 339-345.
- : «Andoze ibarreko leku izen nagusiak eta xeheak» in FLV, 57 (1991), 89-105.
- PEÑA SANTIAGO, Luis Pedro: *Las ermitas de Guipúzcoa*, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia, 1975.

- PÉREZ MARTÍNEZ, Germán: *Notas para la historia de Ablitas*, Tauste, 1982.
- PÉREZ OLLO, Fernando: *Ermitas de Navarra*, Caja de Ahorros de Navarra, Iruñea, 1983.
- PÉREZ SOLER, María Desamparados: *Cartulario de Valpuesta*, Anubar, Valentzia, 1970.
- PESCADOR MEDRANO, Aitor; SEGURA URRA, Félix: *Archivo general de Navarra. Sección de Comptos. Registros nº 3 y 4*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 2002.
- POLGE, Henri: «Réflexiones sur l'hydronymie basque» in *FLV*, 18 (1974), 307-323.
- PORTILLA VITORIA, Micaela Josefa: *Torres y casas fuertes en Álava* (2 liburuki), Obra Cultural de la Caja de Ahorros Municipal, Gasteiz, 1978.
- PORTU IRIBARREN, Florentino: *Fuenterrabía. Notas históricas y curiosidades hasta 1969*, Florentino Portu, Hondarribia, 1975.
- POTT, August Friedrich: *Ueber vaskische Familiennamen*, August Friedrich Pott, Detmold, 1875 [*Sobre los apellidos vascongados* (Emiliano Ugarteren itzulpena), Establecimiento tipográfico de C. Pérez, Bilbo, 1887].
- QUADRA SALCEDO, Fernando de la: *Calles de Bilbao*, El cofre del bilbaíno, Bilbo, 1963.
- QUEREXETA GALLASTEGUI, Jaime de: *Diccionario onomástico y heráldico vasco* (4 liburuki), La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1970.
- RAMÍREZ DE OKARIZ TELLERIA, Iñigo: *Antzuolako baserriak eta erro-tak*, Antzuolako udala, Antzuola, 1995.
- RAVIER, Xavier: «Toponymes en -dun dans le Sud-Ouest» in *Via Domitia*, XII (1963), 58.
- RAYMOND, Paul: *Dictionnaire topographique des Basses Pyrénées*, Imprimerie Impériale, Paris, 1863 [*Ekaina-Amalur, Donibane Lohizune*, 1983].
- : *Le cartulaire de Saint-Jean-de-Sordes*, Ribaut, Paris-Paue, 1873.
- RECALDE RODRÍGUEZ, Amaia; ORELLA UNZUÉ, José Luis: *Documentación real a la provincia de Guipúzcoa, siglo XV* (2 liburuki), Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1988.
- RIUS SERRA, José: *Rationes decimarum Hispaniae (1279-80). II. Aragón y Navarra*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Bartzelona, 1946-1947.

- RODRÍGUEZ R. DE LA LAMA, Ildfonso: *Colección diplomática medieval de La Rioja (923-1225)* (3 liburuki), Logroño Probintziako Diputazioa, Logroño, 1976-1989.
- RODRÍGUEZ HERRERO, Ángel: *Valmaseda en el siglo XV y la aljama de los judíos*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1990.
- ROHLFS, Gerhard: «Sur une couche préromane dans la toponymie de Gascogne et de l'Espagne du Nord» in RFE, XXXVI, 209-256.
- ROJAS Y SANDOVAL, Bernardo: *Constituciones sinodales del obispado de Pamplona*, Iruñea, 1591.
- ROS CUBAS, Ander; CABELLO, Jesús María: *Basauriko toponimia*, Basauriko udala-Labayru ikastegia, Bilbo, 1997.
- RUIZ DE LA CUESTA, Rafael: «Nombres vascos y el nombre vascón de Eneko» in FLV, 27 (1977), 473-494; 28 (1978), 139-168.
- RUIZ DE LARRINAGA, Juan: «El idioma en Álava. Algo más de toponimia vasco-alavesa» in Euskal Esnalea, 19 (1929), 169-171.
- RUIZ DE LOIZAGA, Saturnino: «Los nombres de nuestros pueblos» in BRS-BAP, 39:4 (1983), 772-777.
- : *Documentación medieval de la Diócesis de Bilbao en el Archivo Vaticano (siglos XIV-XV)*, Tuesta 3, Saturnino Ruiz de Loizaga, Erroma, 2001.
- RUIZ DE LOIZAGA, Saturnino; DÍAZ BODEGAS, Pablo; SÁINZ RIPa, Eliseo: *Documentación Vaticana sobre la Diócesis de Calahorra y La Calzada-Logroño (463-1342)*, Instituto de Estudios Riojanos, Logroño, 1995.
- RUIZ SAN PEDRO, María Teresa: *Archivo general de Navarra (1349-1381)* (3 liburuki), Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1997-1999.
- RUIZ DE URRESTARAZU, Manuel Maria: «Euskal izenak Arabako mendietan» in *Homenaje a Odón de Apraiz / Odon Apraizi omenaldia*. Gas-teiz, 1981, 289-292.
- SAINZ ALBERO, María Inés; SAINZ PEZONAGA, Jabier: *Toponómastica histórica de Tierra Estella y Valdizarbe*, Euskara Kultur Elkargoa, Iruñea, 2003.
- SAINZ Y PÉREZ DE LABORDA, Mariano: *Apuntes tudelanos* (2 liburuki), Tipografía de la Ribera de Navarra, Tuterá, 1913-1914.
- : *Apuntes tudelanos*, Ignacio Martínez García, Tuterá, 1969-1970.
- SALABERRI ZARATIEGI, Patxi: «Nafarroan erabiltzen diren zenbait toki-izenez» in FLV, 53 (1989), 55-59.

- : *Eslaba aldeko euskararen azterketa toponimiaren bidez*, Onomasticon Vasconiae 11, Euskaltzaindia, Bilbo, 1994.
- : *Euskal deiturategia: Patronimia*, Udako Euskal Unibertsitatea, Bilbo, 2003.
- SALAZAR ZUBÍA, Luis de: *Origen de 300 apellidos castellanos y vascongados*, E. Verdes, Bilbo, 1917.
- SAN MARTÍN ORTIZ DE ZARATE, Juan: «Toponimia de Aspárrena (Álava)» in BISS, 15 (1971), 231-254.
- : «Usa leku-izena eta bere esan nahia» in Euskera, XIX (1974), 267-275.
- : «Relación de caseríos del término municipal de Eibar, con citas cronológicas» in CEEN, 9 (1977), 61-91.
- : «Angio hitzaren zentzuaz» in Euskera, XXII (1977), 146-150.
- : «Hirietako izenez» in Euskera, XXII (1977), 639.
- : «Toponomástica eibarresa medieval» in *Symbolae Ludovico Mitxelena septuagenario oblatae. Pars altera*, Euskal Herriko Unibertsitatea, Gasteiz, 1985, 995-1006.
- : «Erdi Aroko etxe-izenak Elgetan» in Euskera, XXXVI (1991-3), 1001-1012.
- : «Repertorio toponomástico de Elgueta» in Euskera, XXXVI (1991-3), 1013-1049.
- : *Eibar eta Elgetako toponomastika*, Onomasticon Vasconiae 21, Euskaltzaindia, Bilbo, 2000.
- SÁNCHEZ GONZÁLEZ DE HERRERO, Mari Nieves: *El habla y la toponimia de la Puebla de Arganzón y el Condado de Treviño*, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 1985.
- SANZ SUESCUN, José María: *Mudos testigos de la historia de Falces*, José María Sanz Suescun, Faltzes, 1992.
- SARASOLA ERRAZKIN, Ibon: «Exotoponimoen euskal formaz» in Euskera, XXXVI (1991-3), 1051-1079.
- SASIA, Jesús María de: *Toponimia euskérica en las Encartaciones de Vizcaya*, Gráficas Ellacuría, Bilbo, 1966.
- SATRUSTEGI ZUBELDIA, Jose Maria: «Apellidos vascos en documentos de Baja Navarra» in BRSBAP, XIII, 1957- 4, 249-251.
- : (1961) «Aportación al estudio de la onomástica tradicional vasca» in Euskera, 6 (1961), 209-229.

—: *Euskal izendegia*, Euskaltzaindia, Iruñea-Bilbo, 1972, 1977, 1983.

Secretaría de la Excelentísima Diputación de Guipúzcoa: *Boletín oficial extraordinario de la Provincia de Guipúzcoa, correspondiente al 25 de junio de 1894: Censo electoral de Guipúzcoa*, Gipuzkoa Probintziako Al-dundia, Donostia, 1894.

SEGUROLA, Iñaki: «Notas de toponimia ameskoana» in ASJU, XXI:1 (1987), 264-275.

SERDÁN Y AGUIRREGAVIDIA, Eulogio: *Rincones de la historia vitoriana: implantación de la imprenta en la ciudad de Vitoria, relación de obras apenas conocidas hoy en la provincia de Álava...*, Imprenta Provincial, Gasteiz, 1922.

—: *Rincones de la historia de Álava: originalidad de las obras de D. Joaquín Josef de Landázuri y Romarate, antecedentes sobre la obra titulada Historia de la vida de San Prudencio...*, Imprenta Provincial, Gasteiz, 1924.

SERRANO PINEDA, Luciano (OSB): *Cartulario de San Millán de la Cogolla*, Centro de Estudios Históricos, Madrid, 1930.

Sociedad de Ciencias Naturales Aranzadi: *Catálogo espeleológico* (de Guipúzcoa), Aranzadi, Donostia, 1969.

—: «Carta arqueológica de Guipúzcoa» (1:25000 eskalako mapaz) in Mune 34, Aranzadi, Donostia, 1982.

TOVAR LLORENTE, Antonio *El euskera y sus parientes*, Minotauro, Madrid, 1959.

TRAPERO TRAPERO, Maximiano: *Para una teoría lingüística de la toponimia (Estudios de toponimia canaria)*, Universidad de Las Palmas de Gran Canaria, Las Palmas de Gran Canaria, 1995.

TRASK, Robert Lawrence: *The history of Basque*, Routledge, Londres, 1997.

TRUEBA Y DE LA QUINTANA, Antonio de: *Las Encartaciones, «Euzkadi y su historia»*, Geu, Bilbo, 1978 [1819-1889].

—: *Datos para la historia de Vizcaya*. Tipografía de Antonio Villamarín, Lugo, 1900.

UBIETO ARTETA, Antonio: *Colección diplomática de Pedro I de Aragón y Navarra*, Escuela de Estudios Medievales, Zaragoza, 1951.

—: *Cartulario de San Juan de la Peña* (2 liburuki), Anubar, Valentzia, 1962-1963.

- : «Los Votos de San Millan» in *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, Facultad de Filosofía y Letras, Universidad de Barcelona, Barcelona, 1965.
- : *Cartulario de San Millán de la Cogolla (759-1076)*, Anubar, Valencia, 1976.
- UBIETO ARTETA, Agustín: *Cartularios (I, II y III) de Santo Domingo de la Calzada*, Anubar, Zaragoza, 1978.
- UGARTE GARRIDO, Jose Luis: *Urretxu eta Zumarragako toponimia*, Onomasticon Vasconiae 18, Euskaltzaindia, Bilbo, 1998.
- URABAYEN, Leoncio: «Notas al gráfico de la extensión en Navarra de los nombres de pueblos terminados en ain» in RIEV, 16 (1925), 150-152.
- : «Sobre cambios en los nombres de pueblos de Navarra» in RIEV, 16 (1925), 289-297.
- URANGA SANTESTEBAN, José Javier: *Ujué medieval: fortaleza, villa, santuario*, Ediciones y libros, Iruñea, 1984.
- : «Fuegos de la Merindad de las Montañas en 1350» in PV, 56-57 (1954), separata.
- URANGA, L.: «Documentos sobre la población de Navarra en la Edad Media» in PV, 84-85 (1961), 137-176.
- : «Notas sobre topónimos navarros medievales» in CEEN, 41-42 (1983), 39-95.
- URQUIJO E IBARRA, Julio de: «Nombres vascos» in RIEV, 25 (1934), 56-57.
- URTASUN VILLANUEVA, Benito: «Toponimia de Oroz-Betelu» in FLV, 9 (1971), 333-346.
- USABIAGA FLORES, Amaia: *Andoingo toponimia*, Onomasticon Vasconiae 10, Euskaltzaindia, Bilbo, 1993.
- UTRILLA UTRILLA, Juan Fernando: *El Fuero General de Navarra. Estudio y edición de las redacciones protosistemáticas (Series A y B)* (2 liburuki), Institución Príncipe de Viana, Iruñea, 1987.
- VELAZA FRÍAS, Javier: «De toponimia del valle del Ebro navarro» in FLV, 57 (1991), 77-87.
- VILA Y BLANCH, Rosendo; VALENZUELA, M.C.; PÉREZ, Pau: *Pirineo aragonés y navarro: valles de Ansó-Hecho, Belagua-Zuriza, Isaba-valle de Mintxate, Petrechema-Ansabère* (1:40000 eskalako mapa), Editorial Alpina, Granollers, 1983.

- : *Pirineo aragonés y navarro: valles de Ansó-Hecho, Belagua-Zuriza, Isaba-valle de Mintxate, Petrechema-Ansabère* (1:40000 eskalako mapa), Editorial Alpina, Granollers, 2005.
- VILA Y BLANCH, Rosendo; LIZARRAGA, María A.; CREUS, J.; PÉREZ, Pau; LLOBET, Salvador: *Pirineo de Navarra: Roncesvalles, Roncal-Valcarlos, valles de Aézcoa, Irati, Salazar, Pico de Ori, Larrau* (1:40000 eskalako mapa), Editorial Alpina, Granollers, 1984.
- VILA Y BLANCH, Rosendo; MARTÍNEZ GARDE, Patxi: *Roncesvalles : Valcarlos, Valles de Irati y de Aezcoa, Valle de Roncal, Pic d'Orhy, Larrau* (1:40000 eskalako mapa), Editorial Alpina; Granollers, 1989.
- VINSON, Julien: «Importance des noms topographiques, lieux-dits, etc., pour l'étude de la langue basque» in RIEV, III (1909), 349-356.
- : «Toponymie basque» in RIEV, 6 (1912), 405-411.
- VIVANCOS GÓMEZ, Miguel C. (OSB): *Documentación del monasterio de Santo Domingo de Silos (954-1254)*, Fuentes medievales castellano-leonesas 50, J.M. Garrido Garrido, Burgos, 1995.
- : *Documentación del monasterio de Santo Domingo de Silos (1255-1300)*, Studia Silensia XVIII, Abadía de Silos, Santo Domingo de Silos, 1995.
- VIVANCOS GÓMEZ, Miguel C.: *Documentación del monasterio de Santo Domingo de Silos, índices 954-1300, fondo antiguo de Silos, fondo de Silos en el Archivo Histórico Nacional*, Studia Silensia XXII, Abadía de Silos, Santo Domingo de Silos, 1998.
- YANGUAS Y MIRANDA, José: *Diccionario de antigüedades del reino de Navarra* (3 liburuki), Príncipe de Viana, Iruñea, 1964.
- YBARRA Y BERGÉ, Javier de: *Escudos de Vizcaya* (8 liburuki), Librería Villar, Bilbo, 1967.
- YBARRA Y BERGÉ, Javier de; GARMENDIA Y GOYETCHE, Pedro de: *Torres de Vizcaya* (3 liburuki), Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madril, 1946.
- YTURBIDE, Pierre: *Le pays de Labourd avant 1789* (2 liburuki), Baiona, 1905-1908.
- ZABALA ALTUBE, Carlos María: *Historia de Guecho*, Padres Trinitarios, Algorta, 1990.
- ZABALA BENGOCHEA, Pedro María: «Toponimia vasca» in BRSBAP, VII (1951), 413-ss; XIII (1952), 25-32.
- : «Toponimia vasca. Hidrografía» in BRSBAP, 1953, 245-ss; 1957-4, 295-312.

- ZABALO ZABALEGUI, Francisco Javier: *El registro de comptos de Navarra de 1280*, Institución Príncipe de Viana, Iruñea, 1972.
- ZAPIRAIN KARRIKA, David: *Altzotik Altzora, ibilaldi historikoa Altzon zehar*, Tolosaldea historia bilduma 02, Aranzadi zientzi elkarte, Altzo, 2003.
- ZAPIRAIN KARRIKA, David; ARANBURU AMILLETA, Antxiñe; ETXEBERRIA ANDUEZA, Birjinia: *Aduna 1856-1965, bilakaera baten kronika*, Tolosaldea historia bilduma 04, Aranzadi zientzi elkarte, Aduna, 2003.
- ZAVAZA ALDAVE, María Itziar: *Archivo general de Navarra (1274-1321)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1997.
- ZZ.AA.: *Colección de cédulas, cartas-patentes, provisiones, reales órdenes y otros documentos concernientes a las Provincias vascongadas* (6 liburuki), Imprenta Real, Madril, 1829-1833.
- : *Actas de la Primera Reunión de Toponimia Pirenaica (Jaca, agosto de 1948)*, Cursos del Instituto de Estudios Pirenaicos, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Zaragoza, 1949.
- : *Actas del Primer Congreso Internacional de Pirineístas del Instituto de Estudios Pirenaicos*, Centro Superior de Investigaciones Científicas, Zaragoza, 1950.
- : *Actes et Mémoires du Troisième Congrès International de Toponymie et d'Anthroponymie*, Salamanca, 1951.
- : *Actes de 2e. Congrès International d'Études Pyrénéennes*, Toulouse, 1952.
- : *Actes et Mémoires du Cinquième Congrès International de Toponymie et d'Anthroponymie*, Salamanca, 1958.
- : *Actas del III Congreso Internacional de Estudios Pirenaicos*, Centro Superior de Investigaciones Científicas, Madril, 1962.
- : *Enciclopedia general ilustrada del País Vasco. Diccionario enciclopédico vasco* (22 liburuki), Auñamendi, Donostia, 1968-2003.
- : *Actas del VII Congreso Internacional de Estudios Pirenaicos*, La Seo d'Urgell, 1974.
- : *Catálogo monumental de Navarra* (9 liburuki), Príncipe de Viana-Nafarroako artzapezpikutegia-Nafarroako Unibertsitatea, Iruñea, 1980-1997.
- : *La formación de Álava. 650 aniversario del Pacto de Arriaga (1332-1982)* (3 liburuki: I-Ponentziak, II-III-Komunikazioak), Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 1984-1985.

- : *Gran enciclopedia navarra* (11 liburuki), Caja de Ahorros de Navarra, Iruñea, 1990.
- : *Catálogo monumental* (Araba, 7 liburuki), Vital Kutxa Fundazioa, Gasteiz, 1967-1995.
- ZUBIAUR CARREÑO, Francisco Javier: «Toponimia de San Martín de Unx (Navarra)» in CEEN, 9 (1977), 415-462.
- : «Toponimia de San Martín de Unx según los amojonamientos de la villa en el siglo XVI» in CEEN, 29 (1978), 255-271.
- ZUMALDE IGARTUA, Irune: *Colección documental del archivo municipal de Oñati* (2 liburuki), Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1994-1999.
- ZUMARRAGA Y LARREA, José Luis: *Euskalerriko karta (1932-1936)*, Caja de Ahorros Municipal de San Sebastián, Donostia, 1983.

ARAUTEGI ETA BARNE-ERREGELETARAKO ONARTUTAKO ALDAKETAK

Lehendabizi, zeintzuk artikulua aldatu beharko liratekeen ikusi eta onartu dira Argomaizen, XIV. Barne-Jardunaldietan. Madrilen, Hezkuntza Ministerioan tramitatu behar baitira aldatetok, beharrezko diren bakanak aldatzekoaren alde agertu dira euskaltzainak, «erreforma partziala», alegia.

3, 6, 17, 22 eta 33. artikulua aldatzea onartu da, euskaltzainen adin eta egoeraren ondorioak soluzio bidean jartzeko, Erakundearen lanerako euskaltzainen benetako kopuru «aktiboa», gutxienez 24koa izan dadin.

Euskaltzain emerituak sortzea, onartu da maiatzaren 27an Argomaizen egindako batzarrean, horren berridazketa ekaineko bilkuran berretsiz.

6 eta 13. artikulua aldatzeaz ez zuen inork oharrik egin, argi zegoelako nonbait lehengo garaian idazkariordetza eta kudeaketa esku berebetean zeudelako eta, orain, bi arduradun desberdinen artean banatuta.

Ondorioz, Arautegiaren eta Barne-Erregelen testuak honela onartu dira.

Bilbon, 2005.eko ekainaren 23an.

Jose Luis Lizundia Askondo, Lege azpibatzaordeko idazkari eta ponentea.

I. Arautegia

3. Artikulua	Zenbat euskaltzain
---------------------	---------------------------

Indarrean zegoena

Hogeita lau euskaltzain osoz, euskaltzain urgazlez eta euskaltzain ohorezkoz osatua da Euskaltzaindia. Euskaltzain urgazle eta ohorezkoentzat ez da muga jakinik.

Argomaizen onetsia

Hogeita lau euskaltzain osoz, euskaltzain emerituz, euskaltzain urgazlez eta euskaltzain ohorezkoz osatua da Euskaltzaindia. Euskaltzain urgazle eta ohorezkoentzat ez da muga jakinik.

4. Bis artikulua**Euskaltzain emerituen izaera****Argomaizen onetsia**

Euskaltzain emeritu mailara, ezintasunagatik edo adinagatik euskaltzain oso direnak pasatuko dira. Emerituek euskaltzain osoaren kideko maila gordeko dute. Barne Erregeletan garatuko dira euskaltzain emerituekiko xehetasunak.

6. Artikulua**Idazkariordea eta kudeatzailea****Indarrean zegoena**

Idazkari ordeko bat ere izenda daiteke, alogeraz ordaindua. Hau ez da euskaltzain osoa izango.

Argomaizen onetsia

Idazkariorde eta kudeatzaile bat izenda daitezke, alogeraz ordainduak. Hauek ez dira euskaltzain osoak izango.

13. Artikulua**Idazkariordearen zereginak****Indarrean zegoena**

Idazkariordeari dagokio:

- a) Idazkaria falta denean, haren lanak egitea.
- b) Euskaltzaindiaren etxean zeregin arrunten arta izatea.
- c) Bulego arazoak aitzinatzea, euskaltzainburu, buruorde, idazkari, diruzain edo bibliotekariaren oniritziaz, gaiak nola diren.
- d) Euskaltzainburuaren aginduz, joan den batzarreko akta eta heldu deneko deia, erabiliko diren gaien zerrendaz, batzarkide guztiei bidaltzea.
- e) Ordezkaritzetako lanak koordinatzen idazkariari laguntzea.

Argomaizen onetsia

Idazkariordeari dagokio:

- a) Idazkaria falta denean, haren lanak egitea.
- b) Bulego arazoak aitzinatzea, euskaltzainburu edota idazkariaren oniritzi-az, gaiak nola diren.
- c) Euskaltzainburuaren aginduz, joan den batzarretako akta eta heldu de-
neko deia, erabiliko diren gaien zerrendaz, batzarkide guztiei bidaltzea.
- d) Ordezkaritzetako eta lan-taldeen lanak koordinatzen idazkariari lagun-
tzea.

13. Bis artikulua**Kudeatzailearen zereginak****Argomaizen onetsia**

Kudeatzaileari dagokio:

- a) Diruzaina falta denean, haren lanak egitea.
- b) Bulego arazoak aitzinatzea, euskaltzainburu edota diruzainaren oniri-
tzi-az, gaiak nola diren.
- c) Euskaltzaindiaren etxeetan zeregin arrunten arta izatea eta langileen ar-
dura kudeatzea.
- d) Ordezkaritzetako eta lan-taldeetako langileen ardura laborala kudeatzea.

17. Artikulua**Batzar arruntak eta bereziak****Indarrean zegoena**

Erakundearen bilkurak ohikoak eta ohiz kanpokoak izango dira, barren-
goak eta agerikoak. Hilabete oro, ahal dela, ohiko barren-
go bat egin-
go da, eta euskaltzain oso guztiak joatera behartuak daude, eta joaterik ez
baldin badute, ezin etorria agertu behar dute.

Argomaizen onetsia

Erakundearen batzarrak ohikoak eta ohiz kanpokoak izango dira, barren-
goak eta agerikoak. Hilabete oro, ahal dela, ohiko barren-
go batzar bat egin-
go da, euskaltzain oso guztiak joatera behartuak daude, eta joaterik ez bal-
din badute, ezin etorria agertu behar dute. Euskaltzain emerituak ez daude
ohiko barren-
go batzarretara joatera behartuak. Artikulu honen zehaztapena
Barne Erregeletan garatuko da.

22. Artikulua	Ezin etorrian (bozketa ahalmena)
----------------------	---

Indarrean zegoena

Batzarrera ez etortzeko arrazoi taxuzkoa duten euskaltzain osoek beren botoa idatziz nahiz beste euskaltzain oso baten bidez (hartarako ahala honi emanez) igor dezakete. Iritziak berdin agertzen badira, euskaltzainburuak izanen du azken hitza.

Argomaizen onetsia

Batzarretara ez etortzeko arrazoi taxuzkoa duten euskaltzain osoek beren botoa idatziz edo beste euskaltzain oso baten bidez (hartarako ahala honi emanez) igor dezakete. Euskaltzain emerituek ezin dezakete bozketa ahalmen hori erabil. Iritziak berdin agertzen badira, euskaltzainburuak izanen du azken hitza.

33. Artikulua	Euskaltzain osoen hutsunea
----------------------	-----------------------------------

Indarrean zegoena

Euskaltzain osoen hutsuneak ohiko bilkuran jakinaraz bitez, eta hutsuneok hornitzeko proposamenak horren hurrengo bi batzarretan aurkeztu ahal izango dira.

Argomaizen onetsia

Euskaltzain oso baten heriotzagatik, edota ezintasun ala adinagatik emeritu mailara pasatu delako, euskaltzain osoen hutsuneak gertatzen direnean ohiko batzarrean jakinaraz bitez, eta hutsuneok hornitzeko proposamenak horren hurrengo bi batzarretan aurkeztu ahal izango dira.

II. Barne-Erregelak

Arautegian egindako aldaketetatik eratorzen diren aldaketak egin behar dira Barne-Erregeletan.

3. Artikulua	Zenbat euskaltzain
---------------------	---------------------------

Indarrean zegoena

Arautegiaren hirugarren artikulua dioenez, hogeita lau euskaltzain osoz, eta euskaltzain urgazleez eta euskaltzain ohorezkoek osatua da Euskaltzaindia.

Argomaizen onetsia

Arautegiaren hirugarren artikulua dioenez, euskaltzain osoez, euskaltzain emerituez, euskaltzain urgazleez eta euskaltzain ohorezkoek osatua da Euskaltzaindia. Euskaltzain osoak hogeita lau izango dira. Emerituak, ordea, gehienez, haren bat, zortzi izan daitezke.

4. Bis artikulua	Euskaltzain emerituak
-------------------------	------------------------------

Argomaizen onetsia

Euskaltzain emerituak dira:

- Hirurogeita hamabost urte bete dituztenak;
- Hirurogeita hamar urte bete dituztenak eta, bere borondatez, emeritu izatea erabaki dutenak;
- Bere burua euskaltzain osoari dagozkion eginkizunak betetzeko ezindurik ikusten badu eta, idatziz hala adierazita, osoko bilkurak, gehiengo osoz, onartzen badu.

6. Bis artikulua	Euskaltzain emerituen eskubideak
-------------------------	---

Argomaizen onetsia

- Euskaltzain emerituek euskaltzain osoen eskubide guztiak gordetzen dituzte, baina ez dute erakunde ardura betebeharririk.
- Euskaltzain emerituek osoko bilkuretan, nahiz batzordeetakoetan parte hartzeko eskubidea dute, ahots eta botoarekin, halaber Euskaltzaindiaren *Iker* edota *Jagon* Sailetako egitasmoetan.
- Euskaltzain emerituek erakundearen karguetarako hautagai eta hautesle izan daitezke, baina ahala inori ezin diete eman.

13. Bis artikulua**Bulego arazoan aitzinatzea****Argomaizen onetsia**

Arautegiaren 13. eta 13. bis artikuluen arabera, ahal delarik, aste oro, bulego arazoak aitzinatzeko eta eskuarteko gai arrunten zama arintzeko, euskaltzainburua, idazkaria eta diruzaina, idazkariordearekin eta kudeatzailearekin bil daitezke.

19. Artikulua**Idazkariorde eta kudeatzailea****Indarrean zegoena**

Zuzendaritzaren bileretan idazkariordeak parte hartuko du.

Argomaizen onetsia

Zuzendaritzaren bileretan idazkariordeak eta kudeatzaileak, botorik gabe, parte hartuko dute.

Xedapen gehigarria

Euskaltzaindiak bere barne ibilbidean gizon eta andreen berdintasunerako politikak sustatuko ditu.

Azken xedapenak

1. Arautegi eta Barne-Erregelen eraldaketa hau indarrean jarriko da Estatuko Buletin Ofizialean argitaratu eta biharamunean.
2. Arautegia eta Barne-Erregelak indarrean jarri eta lehen osoko bilkuran, 75 urte bete dituzten euskaltzain osoak emeritu egoerara igaroko dira jaiotze dataren arabera.
3. Arautegi eta Barne-Erregelak indarrean jarri eta lehen urtean, gehienez, lau euskaltzain oso berri izendatu ahal izango dira, euskaltzain oso batzuk emeritu egoerara igarotzearen ondorioz.

Epe honen ostean, urte bakoitzeko, gehienez ere, bi euskaltzain oso berri izendatu ahal izango da, euskaltzain osoak emeritu egoerara igarotzearen ondorioz.

4. Quorum ondorioetarako, honako artikulua eransten zaie Barne-Erregelei:

59.bis. Arautegi eta Barne-Erregelen ondorioetarako, quorum eta gehiengoak, betiere, euskaltzain oso eta bilerara bertaratu diren euskaltzain emerituen kopurua zenbatuta egingo da.

XIV. BARNE-JARDUNALDIEN KRONIKA

*Pello Telleria,
idazkariordea*

Euskaltzaindiak, Argomaizko Paradorean (Araban) egin ditu bere XIV. Barne-Jardunaldiak 2005eko maiatzaren 27an eta 28an, hileko osoko batzarra maiatzaren 26 arratsaldean egin ondoren. Euskaltzain oso hauek izan dira jardunaldi horietan, denbora osoz edo partez: Andres Urrutia, euskaltzainburua; Beñat Oihartzabal, euskaltzainburordea; Xabier Kintana, idazkaria; Jose Luis Lizundia, diruzaina; Henrike Knörr, *Iker* sailburua; Andres Iñigo, *Jagon* sailburua eta Jose Antonio Arana Martija, Adolfo Arejita, Miren Azkarate, Jean-Louis Davant, Patxi Goenaga, Emile Larre, Pello Salaburu, Ibon Sarasola eta Piarres Xarriton euskaltzainak.

Aurreikusitako egitarauari jarraituz gertatu dira gauzak, eta horrela, maiatzaren 27 goizean Andres Urrutia euskaltzainburuak eman die hasiera Barne-Jardunaldiei, Euskaltzaindiaren oraingo egoera azalduz eta aurrean dauden erronkak eta hobetu beharreko arloak zeintzuk diren adieraziz.

Ondoren, Barne-Jardunaldiek izan duten gairik garrantzitsuenari heldu zaió: Arautegi eta Barne Erregelen aldaketa. Bi aukera eskaintzen ziren: batean, euskaltzain osoen kopurua handitzea eta, bestean, euskaltzain emeritoak sortzea, nolabait horien ordezkioak-edo izango liratekeen euskaltzain osoak hautatuz, beti ere gehienezko kopuru batean. Bi aukera horien artean, euskaltzain emeritoak sortzea onartu da, aho batez.

Beñat Oihartzabal buruordeak, gero, Euskaltzaindia Frantziako legedian nola txertatuta dagoen azaldu du, horretarako prestatu duen txostena banatu eta irakurri. Europar Batasunaren garapenak Euskaltzaindiaren zerikusia izan dezakeela ere aipatu da.

Henrike Knörr *Iker* sailburuak txostena irakurri du Euskaltzaindiaren argitalpen-politikaz, batez ere irizpide argiakoak eta eraginkorragoak ezartzea proposatuz.

Ordu bat eta erdietan bazkaltzeko etena egin da, eta arratsaldeko lauretan berriro Barne-Jardunaldiei ekin zaie.

Arratsaldeko lehen saioan, Pello Salaburuk Euskal Gramatika Orokorren egitasmoa aurkeztu du txostena irakurriz, «Euskal Gramatika orotarikoa» izenekoa. Gaiak dituen zenbait arlo ukituz euskaltzain batzuek parte hartu dute eztabaidan: egitasmoaren finantzabidea, gramatika moderno eta tradizionalaren arteko oreka, egitasmoen zuzendariek bere agin hartu beharko dituzten erantzukizunak eta gramatikari buruzko egitasmo horretan fonetika ere sartzeaz, besteak beste. Ongi ikusi da proiektu akademiko hau eta erantzukizunaren eta finantzabidearen zehazpena Zuzendaritzaren eta batzordeburuaren eskuetan geratu da.

Bigarren egitasmoa Ibon Sarasolak aurkeztu du, Hiztegegintzari dagokion egitasmoa. «Euskara-euskara hiztegia» egiteko proiektua aurkeztu du, hau da, Hiztegi Batuko lehen itzuliko hitz-zerrendei mamia jartzea, horretarako oinarri eta adibide-iturri gisa OHEa aztertu eta egokituz. Behin hiztegia amaitu eta gero, Euskaltzaindiak eman beharko dio onespina, batzorde baten bitartez; onarpen hori emateko, batzordeño bat sortzeaz ere hitz egin da. Ontzat eman da proiektua, eta erantzukizun eta finantzabideez Euskal Gramatika Orokorre-rako esandakoak berak balioko du hemen ere

Arratsaldean aurkeztu den azken egitasmoa «Euskal Corpus Onomastikoa» izenekoa izan da, A. Iñigo Onomastika batzordeburuaren eskutik. A. Iñigok lan honen garrantzia azpimarratu du, egitasmo hau gauzatzeak Euskaltzaindiari euskarri sendoagoa eskainiko baitio toponimiaz egiten zaizkion galderei behar den ziurtasunaz erantzun ahal izateko. Proiektua ontzat eman da.

Eguneko saioa iluntzeko 19:45ean bukatu da. Biharamunean, maiatzaren 28an, goizeko 8:30etan, ekin zaio bilkurari berriz. X. Kintana idazkariak eta P. Telleria idazkariordeak «Egindakoen eta eginkizunen txosten orokorra» izeneko txostena aurkeztu dute, txostenaren alderdi nagusiak aipatuz. Txostenean, Euskaltzaindiko egitasmo eta batzordeek 2003an eta 2004an egin dituzten lanen berri ematen da. Ondoren, zenbait euskaltzainek hitz egin dute, gai hauek ukituz: txostena osatzeko iradokizunak; sistema informatikoa eta Atlas; Euskaltzaindiak bultzatu beharko lukeen argitalpen-politika eta Euskaltzaindiak irizpen-eskabideei erantzuteaz, besteak beste.

Azkenik, izendapenak egin dira. Lehenik, ordezkariak izendatu dira, eta ondoren, batzordeburuak eta idazkariak. Batzordekideak izendatzea hurrengo batzarrerako utzi da.

XIV. Barne-Jardunaldiak maiatzaren 28ko goizeko 10:40ean amaitu dira. Jardunaldi hauei buruzko informazio zehatzagoa Barne-Jardunaldi hauen batzar agirian aurki daiteke.